

I. aaa 96

ČESKÁ POLITIKA ZA SVĚTOVÉ VÁLKY.

NAPSAL

Dr. ZDENĚK V. TOBOLKA.

ZVLÁŠTNÍ OTISK
Z I. SVAZKU DÍLA „POLITIKA“.

V PRAZE 1922.

TISKEM „ČESKOSLOVENSKÉHO KOMPASU“, TISKAŘSKÉ A VYDAVATELSKÉ
AKC. SPOL., PRAHA-SMÍCHOV.

I.*)

Český národ po posledním, neúspěšném pokusu státoprávního vyrovnání v rámci habsburské monarchie v r. 1871 nebyl svým nezdarem zkrúšen, nezanechal své touhy po politické samostatnosti a neztratil víry v její návrat, nýbrž choval utěšující a silící přesvědčení: že k rozřešení české otázky v budoucnosti dojde, ale že nemůže k němu dojíti dříve nežli za takové krise válečné, za níž na novo se bude upravovat mapa Evropy. Tato dějinná chvíle nastala, když r. 1914 vypukla světová válka. Proč vznikla?

Podnět k válce, již záhy počali jsme říkati pro dosud neslýchané rozměry válka světová, všeobecná a Francouzové »la grande guerre«, dalo zastřelení následníka rakousko-uherského trůnu arcivévody Františka Ferdinanda a jeho ženy dne 28. června r. 1914 v Sarajevě. Válka vyvinula se z rozporu Rakousko-Uherska se Srbskem, ale záhy se ukázalo, že řešiti se za ní mají konflikty dalekosáhlého významu.

Zájmy dvou skupin velmocí střetly se tehdy neústupně: zájmy trojspolku (Dreibund) a trojdohody (tripleentente); obě tyto skupiny nevznikly teprve za války nebo těsně před ní, nýbrž počátky jejich jdou do posledních dvou desetiletí věku 19. Zrodily se z politických poměrů evropských, ale dostaly časem ráz světovosti.

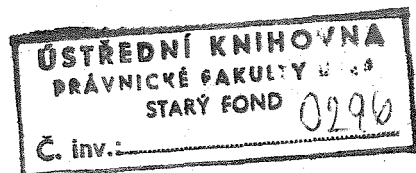
Trojspolek vyvinul se z dvojspolku, utvořeného r. 1879 mezi Německem a Rakousko-Uherskem tím, že k němu r. 1882 přistoupila jako třetí účastník Itálie; trojdohoda vyvinula se z alliance Ruska a Francie, uzavřené r. 1891, tím, že přistoupila k ní jako

*) Victor Giraud: Histoire de la Grande Guerre. Paris 1919—1920. — H. Bidou, A. Gauvain, Ch. Seignobos La Grande guerre. 9. díl. E. Lavoissey Histoire de France contemporaine. — Kurt Jagow: Daten des Weltkrieges. Leipzig 1922. — G. Egelhaaf: Geschichte der neuesten Zeit.... Stuttgart 1920.

535/36.
inv. č. 5223

Knihovna a pomístalosti prof. Zimmermann

5. tř.

třetí činitel r. 1904 a r. 1907 Anglie. To, co bylo pevným tmelem trojdohody, bylo jedno a totéž: obava z rozpínavosti Německa, které od svého vítězství nad Francií r. 1871 bylo první velmocí evropskou — z Německa, kterému od nastoupení ctižádostivého, despotického a tvrdého císaře Viléma II. (r. 1888) nestačilo jeho význačné postavení — z Německa, které toužilo po nadvládě nad celým starým světem. V trojspolku vedlo Německo první a hlavní slovo.

Za světové války stanuly proti sobě imperialistické snahy velmocí nové doby. Jsou to snahy, které vytryskly ze starosti moderního státu s velmocenským postavením o jeho příslušníky, aby neumírali hladem a mohli se uživit, ale byly to i snahy, které šly za tuto starost a zvrhly se u Německa ve velikášský ideál panování nad celým starým světem. Rozpínavá tendence moderních států velmocenských šla u Německa tak daleko, že dotýkala se a zasahovala, aniž to bylo nutno, i do oblastí jiných velmocí. Německo soudilo, že se mu to vše bude trpěti a dovolovati, poněvadž opíralo se o silnou, vyškolenou a disciplinovanou armádu. Německo moderní stát stavělo na moci, ne na zásadách práva.

Svým neklidným a domýšlivým postupem, svou rozpínavostí a svým zbrojením rušilo světovou rovnováhu, znepokojovalo své sousedy a nutilo je, aby nezapomínali na možnost války s Německem, na případné přepadení Německem a aby se pro případy takové pečlivě připravovali.

Pod dojmem válečného zbrojení Německa stála především Francie. Tato země, která nesla od své porážky r. 1871 těžce ztrátu svých krajín Alsaska-Lotrinska, nejen nikdy nezapomněla Německu tuto ránu, jí zasazenou, ale nikdy nevzdala se naděje, že ztracených těch zemí znovu dobude. Překotné zbrojení německého souseda nutilo ji, aby i ona připravovala se k obraně pro případ německého útoku. Důsledky německých snah imperialistických nezapadaly u ní nikdy příliš na váhu, poněvadž Francie sice svou zeměpisnou polohou, dějinnou tradicí a pro své kapitalistické bohatství byla také vedena na cesty imperialistické, ale přece jen v rozsahu omezeném; jest to země, která vzhledem k ubývající populaci a přírodnímu bohatství svému byla soběstačná.

Rozpínavost Německa na moři a budování jeho loďstva nejen obchodního, nýbrž i válečného, znepokojovalo silně Anglii. Anglie od polovice druhého desetiletí 19. věku měla nad mořem vládu, jí náležel hospodářský primát nad světem. V tomto jejím panství Německo počalo ji ohrožovati, chtělo s Anglií vésti o toto panství závody. Anglie, ohrožená německou soutěží, byla plna neklidu ze všech akcí Německa a byla nucena na moři připravovati se proti případnému útoku Německa. Anglie s obavami stopovala snahu Německa přes oddané jemu Rakousko-Uhersko a Balkán dostat se do malé Asie, kde narážela na zájmy anglické.

Německo zneklidňovalo svojí rozpínavostí i Rusko. Opírajíc se o Turecko, s nímž se sblížilo r. 1898, vedlo v Cařihradě, na Bosporu, politiku ve svém obchodním směru, ba i vojensky dozíralo tam na mořské úžiny. Dráždilo tím Rusko, které ode dávna toužilo po otevření Dardanell a po získání tím jediné cesty do světového moře a na světový trh.

Německé snahy, přes Balkán dostat se do Malé Asie, bouřily především slovanské národy. Slované v Rakousko-Uhersku těžce nesli, že toto soustátí, ovládané německou dynastií (Habsburky) a ze všech národností ve státě jen Němci a Maďary, kteří se r. 1867 v něm rozdělili o panství, utlačující národnosti druhé, především slovanské, stalo se slepým nástrojem rozpínavosti Německa, zastavující se teprve až u Perského zálivu. Stát srbský, který byl od války r. 1913 na Balkáně nejmocnějším státem, nenáviděl Rakousko-Uhersko, poněvadž pod vlivem zahraniční politiky Německa anektovalo r. 1908 srbské krajiny, Bosnu a Hercegovinu, a poněvadž po ukončení válek balkánských zamezilo jeho obchodu přístup k moři. Aby měl oporu proti maďarským a německým snahám Rakousko-Uherska, opíral se o kmenově a církevně příbuzné Rusko, které na Balkáně hledalo náhrady za ztráty utrpěné v Asii. Vliv Ruska na Balkáně od balkánských válek vzrostl k nelibosti tlačícího se tam Německa a jeho vasala Rakousko-Uherska. Rakousko-Uhersko, aby dostalo přímé spojení na Soluň, hledělo Srbsko v jeho rozvoji zdržovat a zdeptat. Mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem byly od r. 1913 stále rozpory, které zvláště rádi viděli a udržovali maďarští diplomaté a vojenští činitelé habsburského mocnářství. Rakousko-Uhersko vyhledávalo příčinu, aby se mohlo na Srbsko vrhnout a je pokořiti.

Tato příležitost se naskytila, když pod střelnými ranami členů srbského spolku »Národní obrana« dokonal v Sarajevě dne 28. června r. 1914 následník trůnu a jeho choť. Rakouská vláda tvrdila, že za »Národní obranou« stála srbská vláda, a žádala od Srbska zadostiučinění. Srbsko bylo k tomu ochotno, nemohlo však dáti pokořujícího zadostiučinění, které se dotýkalo podstatně jeho státní svrchovanosti a které rakousko-uherská vláda úmyslně, aby k dohodě nedošlo, žádala. Rakousko-Uhersko proto měsíc po zavraždění arcivévodky a jeho ženy dne 28. července vypovědělo Srbsku válku, spoléhajíc při tom na Německo, kterému záleželo na tom, aby na Balkáně vliv Srbska a Ruska byl podstatně seslaben a kdyby mělo dojít k válce celé Evropy, jeho primát v Evropě zabezpečen. Anglie a Rusko marně se snažily ještě v poslední chvíli, aby od Evropy odvrátily dílo zkázy a zhouby a válku omezily jen na Balkán. Německo tvrdíc, že dne 31. července Rusko nařídilo mobilisaci, odpovědělo Rusku 1. srpna svojí mobilisací a vypověděním války. Válečný požár v Evropě byl založen. Bylo jen důsledkem předválečných úmluv trojspolkových a trojdohodových, že 1. srpna nařídila mobilisaci spojenkyně Ruska Francie, že 3.

srpna Německo vypovědělo jí válku a že dne 6. srpna Rakousko-Uhersko, spojenec Německa, vyhlásilo válku Rusku a že tím Francie a po jistém zdráhání i Anglie se dostaly do stavu válečného s Rakousko-Uherskem. Když Němci, nešetříce mezinárodních úmluv z 18. dubna 1839, napadli Belgie a velkovévodství Lucemburské, kterým byla zajištěna těmito úmluvami neutralita, a když byla obava, že Francie bude Německem ohrožována i na moři, tu i Anglie na ochranu mezinárodních úmluv a dle své povinnosti, kterou na sebe vzala k Francii r. 1912, odhodlala se dne 5. srpna k válce. Trojdohoda v jednom šiku postavila se proti nečekajícimu to Německu a Rakousko-Uhersku. Naproti tomu třetí článek troj-spolku, Italie, zůstala neutrální. Neměla v úmyslu podporovati rozpínavost Německa a balkánské tužby Rakousko-Uherska. Dne 1. listopadu r. 1914 jako třetí člen k Německu a Rakousku se připojilo Turecko, které nechtělo býti ohrožováno Ruskem.

Němci, kteří od r. 1864 neprohráli žádné války, již vedli, šli do boje sebevědomě, hrdě, pyšně, v pevném přesvědčení, že v brzku nade všemi svými nepřáteli zvítězí. Jejich plán byl vyrovnati se vojensky co nejrychleji s Francií, a sice tak rychle (v šesti nedělích) nežli se Rusko úplně zmobilisuje, a nežli by se tak stalo, nechati proti Rusku operovati Rakousko-Uhersko. Němci sice dle svého plánu rychle, nešetříce práv mezinárodních, dobyli Belgie a ocitli se v severní Francii, zadržovali útoky Francouzů v Alsasku-Lotrinsku, ale nedospěli dále nežli k Marňé, kde jejich postup byl v první polovici září r. 1914 Francouzi zastaven. To byla první velká chyba ve výpočtech Německa. Jiná spočívala v tom, že Německo válečnou zdatnost Rakousko-Uherska přeceňovalo. Ukázalo se hned na počátku války, že Rakousko-Uhersko není s to, aby svými vlastními silami porazilo některého ze svých nepřátel. Nedovedlo zdolat malé Srbsko a tím spíše nedovedlo zadržet útok ruské přesily na Rakousko-Uhersko. Rusové vnikli v Rakousko-Uhersku až po Dunajec a průsmyky karpatské. Teprve tam jejich postup byl zastaven. Tím, že se nezdařil úmysl Němců, přepadnouti nepřátele s největší rychlostí a s největší připraveností a porazit je, nežli se zorganizovali, stalo se, že útočný pohyblivý ráz, který válce chtěli Němci dát, záhy se změnil ve válku zákopovou, posiční, které Němci se vždy vyhýbali. Víra ve válečnou metodu Němců, dosud vždy vítězíci, r. 1914 byla otřesena. Němci tušili, co pro ně znamená posiční válka: prodloužení války, vzpamatování se jejich nepřátel, pravděpodobnost dosud nehotové válečné přípravy dohody, oddálení rozhodnutí válečného, to jest to, co Němcům vítězný výsledek nemohlo zajistiti. Neboť Německo a Rakousko-Uhersko čili jinak ústřední mocnosti, neměly dostatek lidí, aby prořídle voje mohly stále doplňovati, bojovaly proti přesile dohodových vojsk doplňovaných stále novými, svěžími silami, ale neměly ani dostatek obživy a surovin, aby svá vojska a své obyvatelstvo mohly vyživiti a dostatečné množství munice vyrobit. Do-

hodové mocnosti, zvláště Anglie, blokadou pečovaly od počátku války o to, aby dovoz obilí a surovin do ústředních států stal se nemožným, centrální mocnosti od obchoďu na moři byly odříznuty. Boj proti ústředním mocnostem vedl se tudíž nejen na poli válečném, nýbrž i na poli obchodním a hospodářském.

Německo si záhy uvědomilo všechny vážné okolnosti svého zápasu a snažilo se zorganizovati se uvnitř tak, aby i přes právě vylíčenou nepříznivou svoji situaci, až do rozhodnutí války lidmi, s velikým zapíráním výživou a municí vydrželo. Pod vlivem Německa o totéž počali míti starost i jeho spojenci. Aby pak nebylo vojenskou nemohoucností Rakousko-Uherska postaveno do nemilé situace, převzalo vedení i nad vojsky habsburského mocnářství. Sotva že tak učinilo, hledělo přivoditi vojenské rozhodnutí alespoň na některých frontách. V první polovici května roku 1915 ústřední mocnosti pod německým vedením prolomily u Gorlice ruskou frontu a donutily Rusy, špatně municí opatřené, k ústupu. S velkými ztrátami ustoupili Rusové až do nitra Ruska a ústup svůj zastavili až na konci září r. 1915, kdy problížkost zimy nepřátelé nemohli je pronásledovati. Proti nepřátelským vojnům se obě strany zakopaly. Útočná metoda Němců i na ruské frontě přeměnila se v nerozhodný a zdlouhavý boj v zákopech. Na podzim v říjnu r. 1915 ústřední mocnosti po úspěších nad Rusy vrhly se, zase za velení německého, na Srbsko. Měly tehdy za svého spojence i Bulharsko, které pod dojmem ruských nezdarů uzavřelo spolek s Německem a Rakousko-Uherskem a od 21. září mobilisovalo. Ústředním mocnostem do konce prosince r. 1915 podařilo se dostatí do rukou celé Srbsko. V lednu r. 1916 dobyly pak i Černé Hory a části Albánie.

Mezi tím, co se toto vše dalo, počet nepřátel ústředních mocností se rozmnožil o Italii. Tento účastník troj-spolku, který nejprve byl neutrální, nedal se zlákatí od vstupu do řad válčících států dohodových ani slibem vlašských končin Tyrolska na jih od Brenneru, západním břehem Sočy, prohlášením Terstu za svobodné město, Valonou a desintereseментом v Albanii. Touže po státoprávním spojení všech, kdo jsou rodem Vlachy, a po bezvýhradném panství nad Adrií, vstoupil do řad dohodových, kde ve splnění těchto tužeb bylo daleko více naděje nežli by bylo bývalo po boku jeho bývalých spojenců v troj-spolku. Italie 23. května r. 1915 vstoupila do války. Bojovala na Soči a na hranicích jižního Tyrolska, ale nedobyla nikdy velikých úspěchů, ačkoliv se pokusila o několik útoků. V listopadu r. 1917 byla dokonce nucena uchýliti se až za řeku Tagliamento a Piavu. K roztržiténosti branné moci centrálních mocností však svým zasáhnutím do války přispěla podstatně.

Na frontě belgicko-francouzské na jaře r. 1916 na chvíli zdálo se, že dojde k větším válečným událostem, ale přes velikou ofensivu podniknutou na všech frontách v létě r. 1916 dohodovými

mocnostmi, válka zůstala nerozhodnou. Dne 27. srpna r. 1916 postavilo se do řad dohody Rumunsko, věřící ve vítězství ruských zbraní. Vniklo až do Sedmihradska, ale již v prosinci jeho postup, když velení nad vojsky centrálních velmocí i tu převzali Němci, byl zastaven, rumunská vojska musila se dáti na ústup a nezastavila se dříve až za řekou Seretem. 6. prosince r. 1916 byla obsazena ústředními mocnostmi i Bukurešť. Dvě třetiny země se zásobami obilí dostaly se do rukou nepřátel.

Ale všechny tyto válečné úspěchy ústředních mocností nerozhodly válku. Jen jí prodlužovaly. Dobytím různých území podařilo se ústředním mocnostem nabýti zásob potravin a munice, jichž se jim nedostávalo. Tím jim nebylo umožněno nic více nežli další odpor, neboť dohodové mocnosti nepřijaly nabídky míru ústředních mocností z 12. prosince r. 1916, nesklonily se před vojenskými úspěchy Německa, nýbrž byly odhodlány válku vésti až do konečného rozhodnutí a nechtěly ji ukončiti v zájmu svého budoucího vývoje kompromisem. Německo nemohlo však dohodu na frontě belgicko-francouzské donutiti k míru, jeho síly již tehdy nestačily na více nežli na držení západní fronty, zoufale tehdy hledalo prostředky jiné, jimiž by dohodu k míru přimělo. Našlo je v bezohledné ponorkové válce t. j. torpedovalo všechny obchodní lodě, i neutrální, bez výstrahy, jakmile se vyskytly v určitém, jim zakázaném pásmu. 31. ledna 1917 za vědomí a souhlasu zástupců rakousko-uherské vlády ponorková válka započala. Její ostří bylo namířeno především proti Anglii, která byla ponorkovou válkou odsuzována k hladu a strádání. Ale Anglie ani v tomto směru nebyla přemožena. Rozděbila své zásoby potravin i surovin tak, aby vydržela i tyto důsledky ponorkové války.

Německo místo, aby donutilo Anglii k míru, rozmnožilo zahájením ponorkové války své nepřátele o Spojené státy severoamerické. President severoamerické Unie Wilson přerušil hned 4. února r. 1917 s Německem diplomatické styky a dne 5. dubna r. 1917 stál, jehož byl hlavou, Německu vypověděl válku. Severoamerická Unie a Německo stály od té doby ve válečném stavu. K Rakousko-Uhersku chovala se Severoamerická Unie shovívavěji. Vypověděla mu válku o hodné později, až 8. prosince r. 1917.

Německo cítilo vážnost své situace, ale mysli, že jí unikne. V Severoamerické Unii válečná služba byla na nový základ postavena teprve až 30. dubna r. 1917. Soudilo tedy, že bude dlouho trvati, nežli budou vycvičeni američtí nováčkové, zjednán náležitý počet lodí pro přepravu vojska a nežli se objeví američtí vojáci v dostatečném počtu na evropském bojišti. Nežli by se tak stalo, chtělo válku rozhodnouti. Soudilo, že situace se lepší v prospěch ústředních velmocí následkem toho, že v Rusku vypukla revoluce, car se tam poděkoval 15. března; že tam po několika změnách ve vládě zvítězila na počátku listopadu r. 1917 strana t. zv. bolševiků, která hovějí válečné únavě a bídě ruského lidu, počala s ústřed-

ními mocnostmi jednati na počátku prosince v Brestu Litevském o příměří a mír, který konečně byl tam podepsán dne 3. března r. 1918; že podařilo se jim před tím, dne 9. února r. 1918 uzavřítí mír se samostatnou republikou ukrajinskou, již centrální mocnosti za samostatný stát uznaly dne 12. ledna r. 1918 a že pod dojmem těchto mírů i opuštěné Rumunsko dne 6. března r. 1918 zavřelo s ústředními mocnostmi předběžný mír, který je snižoval na kolonii ústředních mocností. Němci počítali, že nejen Ukrajina poskytne jim nové zásoby potravin, nýbrž že se jim uvolní na východní frontě a že budou moci na západní frontě své síly doplniti o síly z fronty východní, vrhnouti se na nepřátele na frontě belgicko-francouzské, poraziti je a dobytí konečného vítězství.

Němci podnikli v r. 1918 proti svým nepřátelům na západní frontě několik útoků: první v březnu, druhý v květnu, kdy dospěli až k Marň, kde jednou již byli na počátku války, třetí ku konci června. Všechny tyto útoky se však zhroutily o pevně organizované voje dohody, které stály tehdy pod jednotným vedením. Dne 20. července po druhé musili Němci, tentokrát úplně vyčerpáni, opouštětí pravý břeh Marny, 8. srpna pod útokem spojených vojsk francouzsko-anglicko-amerických musili se dáti na ústup i na severním bojišti. V hlavním válečném stanu německém byla dne 13. srpna konstatována neschopnost Německa, donutiti zbraní dohodu k míru. Poslední naděje, kterou Německo chovalo, se nespĺnila. Němci byli na celé západní frontě na ústupu. Nemohli doplňovati své řidnoucí a vysílené voje, zápasili s nedostatkem munice i potravy, zatím co Amerika dohodě co den posílala na 10.000 čerstvých, zdatných vojáků, zbraně, střelivo i jídlo. Němci nemohli za této situace vyhověti volání svých spojenců, kteří žádali vojenskou pomoc Německa. V září (29.) 1918 uzavřelo Bulharsko příměří s dohodovými mocnostmi, když nemohlo déle držeti své posíce proti útokům spojeneckých vojsk, a pod vlivem bulharské kapitulace Rumunsko na počátku října dalo se znovu do války proti ústředním mocnostem, Turecko, které po odpadnutí Bulharska od ústředních mocností bylo odříznuto, 31. října bylo nuceno uzavřítí také příměří s dohodovými mocnostmi.

Světová válka byla rozhodnuta: Neskončila kompromisem, nýbrž vítězstvím jedné z bojujících stran. Vítězství to náleželo dohodovému mocnostem, na hlavu poraženy byly ústřední mocnosti se svými spojenci. Hlavní předpoklad pro obnovení československého státu byl položen. Z výsledku války nikdo více se neradoval nežli český lid, neboť zhroutilo se panství Němců a Maďarů, pod nimiž tak dlouho a tolik úpěl.

II.

Světová válka, jak jsme napsali, skončila naprostou porážkou ústředních mocností. Že se tak stane, nemohl nikdo pravděpodob-

ně předvídat. Mohl v to jen věřit, mohl si tak jen přát. Celý vývoj války až do jara r. 1918, jak jsme jej dříve vylíčili, nasvědčoval spíše tomu, že válka neskončí rozhodným vítězstvím dohody, nýbrž nejpravděpodobněji kompromisem válčících stran. Teprve tehdy, když Severoamerická Unie poslala do Evropy první své voje a když voje ty co den rozmnožovala o síly nové, dalo se bezpečněji počítati s vítězstvím států dohodových. Ale ani to nebylo ještě tehdy jisté. Na frontách všech válčících stran jevila se únava lidí, na všech frontách čistě lidské dobývalo si nadvlády nad národním a státním, na všech frontách mohl každou chvíli propuknouti ve velkém rozklad vojsk, dlouhou válkou zbědovaných, umučených a toužících konečně po klidu. Že se tak nestalo i na západní frontě dohodových velmocí, že i ta fronta nešla za frontou východní, ruskou, děkovati jest ne jen národně státní uvědomělosti válčících tam národů, nýbrž zvláště přílivu svěžích sil amerických, které dovedly svojí zdravou čilostí a hrůzami války ještě nezkalenou myslí zatlačiti do pozadí únavu utýraných, beznadějnost zoufajících a posíliti je k vytrvalosti až do konečného vítězného rozhodnutí.

Dohodové mocnosti do jedné, pokud Severoamerická Unie nezasáhla fakticky do války, také nestály na stanovisku neohraňované války. Ani nejnesmířitelnější ze všech dohodových států, Francie, nebyla by se zdráhala uzavřítí kompromisní mír v době, když Rusko bylo ochromeno a když ještě nebylo jisto, že severoamerická vojska skutečně stanou na evropském kontinentě. Nebyti odporu Itálie, není pochyby, že by na jaře r. 1917 bylo došlo ke kompromisnímu míru nejprve aspoň mezi Rakousko-Uherskem a dohodovými mocnostmi, a nit míru od počátku roku 1917 tajně tkaná, teprve v prosinci r. 1917 byla nadobro přetržena.

Po pádu Ruska Anglie a Francie všechny své snahy soustředily proti Německu, nebo lépe řečeno proti německému průšaktví, Rakousko-Uhersko nechávaly při svých akcích jako málo-mocného vasala Německa více méně stranou. Severní Amerika, když dostala se do války, hlavního nepřítele skutečně vidí v Německu, a teprve o několik měsíců později i v Rakousko-Uhersku. Důvěrník Wilsonův, Herron, sdělil v Hofgutě u Bernu ještě dne 3. února r. 1918 prof. Lammaschovi, že Amerika vede válku proti Rakousko-Uhersku jen jako spojenci Německa a že nemá důvodu k nepřátelství proti němu. Rakousko-Uhersko za světové války také chovalo se ve vypovídání války velice zdrželivě. Za celou dobu světové války vypovědělo válku jen Srbsku (28. července 1914), a pod nátlakem Německa Rusku (6. srpna 1914) a Belgii (28. srpna 1914). Jinak byla vždy jemu válka vypovězena: 7. srpna 1914 Černou Horou, 11. srpna 1914 Francií, 13. srpna 1914 Anglií, 23. května 1915 Itálií, 27. srpna 1916 Rumunskem, 8. prosince 1917 Severoamerickou Unií a 12. září 1918 Brasílií. Rakousko-Uhersko, které vyvolalo nezodpovědně světový konflikt, hledělo udržeti o sobě

vždy aspoň formálně mínění, že útočníkem nebylo ono, že svůj konflikt se Srbskem nechtělo rozdmýchat v požár světový, hledělo zakryti své postavení nástroje v rukou všeneckeé politiky i obecně nenáviděného Německa, snažilo se uchovati si pro případ jednání o mír možnost role prostředníka mezi Německem a válčící dohodou a zabezpečovati si ohled při jednáních mírových pro sebe. Neprospělo mu toto opatrné jednání. Dohodové státy sice ne hned, ale časem poznaly, že Rakousko-Uhersko, jak bylo, jest stejně nebezpečným nepřítelem jejich jako Německo a proto stejně bezohledně ve svém vlastním zájmu vystupovaly proti Rakousko-Uhersku.

III.

Vítězství dohodových mocností znamenalo rozpadnutí se habsburského mocnářství. V říjnu r. 1918 přestalo existovati a z jeho trosk vystoupilo několik samostatných států. Byl mezi nimi na prvním místě stát československý.

Náleželo mezi válečné cíle dohodových mocností hned od počátku války rozbití habsburského mocnářství a obnovení československého státu?*) Odpověď jest, jak hned poznáme, záporná.

Když světová válka vypukla a i později dlouho za jejího vývoje, ani ve Francii, ani v Anglii, ani v Rusku, ani v Sev. Americe rozhodující činitelé ve státě na rozkouskování habsburské monarchie nepomýšleli a o obnovení československé samostatnosti, pokud o Čechách vůbec byli informováni, se jim ani nezdálo. 25. května r. 1915 mluvil o cílech války v Paříži dle psaného konceptu člen deputace ruské říšské dumy dějepisec Pavel Nik. Miljukov, později ministr zahraničních záležitostí v Rusku, a uvedl národy, kteří mají býti osvobozeni, ale národ český mezi nimi nebyl.***) Rok na to, 29. května r. 1916 Sazonov učinil v říšské dumě prohlášení o ruských válečných cílech. Vykládal, že cíle Ruska na západě se vyčerpávají zaručením Rusku východu na jih, zabezpečením oprávněného vývoje ruského hospodářství a průmyslového života, vhodnou úpravou hranic a »budoucí organizací našich slovanských bratří«. Myslíl při tom na Slovany balkánské a Polákům sliboval, co největší autonomii. Osvobození českého národa ze jha cizího mezi válečnými cíli Ruska neuvedl. A za půl roku po řeči Sazonově ministerský předseda Trepov v říšské dumě probírá válečné cíle Ruska. O osvobození slovanských národů nezmínil se ani slovem.

V Anglii panovalo při vypuknutí války k habsburské dynastii staré přátelství a k Slovanům byla Anglie vždy naplněna předsudky.***) To trvalo i za války. Když Sixt, princ bourbonský,

*) Akta týkající se mírových akcí v letech 1916—1918, jsou kriticky vydána Th. Niemeyerem v VI. sv. díla: »Jahrbuch des Völkerrechts.« München 1920.

**) Jos. Dürich, V českých službách. V Kláštere n. J., 1921, str. 26.

***) A. Denis: Válka. Přeložil dr. E. Barthell. Praha, 1919, str. 41.

pokoušel se o mír dohody s Rakousko-Uherskem a setkal se dne 18. dubna r. 1917 s Lloydem Georgem, pravil mu tento: »Máme staré přátelství k Rakousku. Kdyby chtělo opustiti Německo, rádi bychom mu podali pomocnou ruku. Nerozpakuji se říci, že ve Francii jest pro Vás (Rakousko) tatáž nálada.« V září r. 1917 Balfour v anglické dolní sněmovně odmítl vměšovati se do vnitřních problémů Rakousko-Uherska a byl toho mínění, že Rakousko-Uhersko musí si je rozřešiti samo. A ještě v lednu (5.) r. 1918 ministerský předseda Lloyd George v řeči k zástupům dělnictva jasně pravil: »Nebojujeme, abychom zničili Rakousko-Uhersko.«

Ve Francii na počátku války, jak praví veliký rodák této země A. Denis, »nikdo nechová nejmenšího nepřátelství proti Rakousku, jsou mu spíše vděční za mírnost, kterou projevilo v příhodách marockých. Ostatně — pokračuje Denis — se téměř všeobecně hlásá zásada, že jest pro Francii závažné a důležité, aby byla zachována říše rakousko-uherská.«*) A že na tomto hledisku se mnoho nezměnilo ani do května r. 1915, svědčí zpráva Jos. Düricha, který z té doby na základě přímého poznání poměrů zaznamenává, že o českém národě »široké kruhy národa francouzského nevěděly vůbec nic nebo jen velmi málo«.

V Americe, stejně jako v Anglii, nebylo za války dlouho jasno o problému rakousko-uherském. Američtí a angličtí pacifisté »jedním a týmž dechem vyslovovali se pro theorii sebeurčení národů a princip národnostní jakožto princip státotvorný, ale současně mluvili o zachování Rakousko-Uherska a jeho federalisaci.***) President Wilson při zahájení kongresu dne 4. prosince r. 1917 prohlásil: »Jsme povinni sami sobě říci, že nechceme Rakousko-uherskou říši nijak poškoditi nebo nově uspořádati.« A též president v poselství kongresu o válečných cílech ještě 8. ledna 1918 stojí na stanovisku zachování Rakousko-Uherska a na odmítavém stanovisku, pokud se týče obnovy českého státu, když praví: »Obyvatelům Rakousko-Uherska, jejichž místo mezi národy si přejeme viděti ochráněno a zajištěno, má se poskytnouti první příležitost k autonomnímu vývoji.« V poselství kongresu z 11. února 1918, v odpovědi to na lednová prohlášení německého říšského kancléře a rakousko-uherského ministra zahraničních záležitostí, Wilson stanoví čtyři zásady, za nichž lze jednati o míru, ale nemluví ani o rozbití Rakousko-Uherska ani o obnovení českého státu.

Není potřeba snad uváděti více dokladů, aby se mohlo pokládati za prokázáno, co dříve jsme tvrdili, že až do prvních měsíců r. 1918 rozbití Rakousko-Uherska a vybudování samostatných států na jeho troskách nenáleželo k válečným cílům dohody. Vlivem české zahraniční propagandy, provázené perem, před-

*) Denis: Válka, str. 3.

**) K. Pergler: Politická bilance československé Ameriky. Vinohrady, 1920, str. 14.

náškami, důvěrnými rozpravami a organisováním českých lidí ve prospěch dohody v samostatnou armádu, počali se krok za krokem, ne však vždy hned zcela pevně a určitě, kloniti dohodoví státníci k mínění, že jest v zájmu dohodových států samých, zvláště pak v zájmu míru a v zájmu Francie, aby Rakousko-Uhersko, vnitřně slabé, jako poddajný nástroj prušáckého Německa bylo rozbito a na jeho místo byly postaveny dohodě přátelské národní státy slovanské. Poprvé výslovně a určitě v diplomatickém aktu dohody naznačilo se za její válečný cíl a jako podmínka světového míru rozbití Rakousko-Uherska a obnova českého státu, když se žádalo v notě dohody z 10. ledna r. 1917 »osvobození Italů, Slovanů, Rumunů a Čechoslováků z cizí nadvlády«. Avšak ze zalehlého umístění této podmínky mezi ostatními mírovými podmínkami bylo patrné, že právě tato podmínka nebyla podmínkou, která by uzavření míru mohla zabrániti, když druhým mírovým podmínkám by se vyhovělo, že to krátce nebyla podmínka sine qua non, nýbrž spíše jen jakési mravní uznání československých snah o dobytí politické samostatnosti. Ale nejen z umístění uvedené podmínky mírové, nýbrž i z událostí, které staly se na jaře a v prosinci r. 1917, právem lze tak souditi. Na jaře r. 1917 prostřednictvím svých švagrů, princů bourbonských Sixta a Xavera, nabídl císař rakouský Karel rozhodujícím státníkům Francie a Anglie, obávajícím se, aby Rusko neuzavřelo mír s Německem a aby Německo, uvolněné na východě, nevrhlo veškery své vojenské síly na západ, mír,*) případně i mír separátní, bez Německa, o mír ten vážně se jednalo a byly vzaty pro něj v úvahu i určité podmínky. Rozbití Rakousko-Uherska potud, že by Čechoslováci měli býti osvobozeni ve svém státě, mezi podmínky ty však nenáleželo.

V prosinci r. 1917 sešli se tajně ve Švýcařích rakousko-uherský velvyslanec v Londýně Albert hr. Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein se zástupcem jižní Afriky v britském císařském válečném kabinetě generálem Janem Christianem Smutsem, aby se dohodli o podmínkách mírových.***) Pod vlivem výsledků tohoto jednání učiněna byla prohlášení Lloyd-George-a z 5. ledna r. 1918 a Wilsonova z 8. ledna r. 1918, výše námi již uvedená, která odmítala, jakoby mezi válečné cíle dohody patřilo zničení Rakousko-Uherska a snahy národů v habsburské monarchii po politické samostatnosti omezovala na poskytnutí první příležitosti k autonomnímu vývoji.

Dohodoví státníci přes pohlášení z 10. ledna r. 1917 nepočítali tedy ještě ani na počátku r. 1918 s rozbitím Rakousko-Uherska a obnovou českého státu.

*) Prince Sixte de Bourbon. L'offre de paix séparée de l'Autriche. Paris 1920.

**) R. W. Seton-Watson v díle: A history of the peace conference of Paris ed. H. W. V. Temperley. London 1921. IV. 257—258.

Názory dohodových mocností se však změnilly, když Rakousko-Uhersko nepřestávalo býti slepým nástrojem v rukou Německa, když se od něho neosvobozovalo, nýbrž vždy více a více upadalo v jeho oběti, a když Češi za hranicemi, vytvořivše jako nejvyšší orgán československé propagandy v zemích dohodových »Československou Národní Radu«, počali na důkaz vážnosti svých politických snah se organisovati v samostatnou československou armádu, bojující ve prospěch dohody.

Francie, která ze všech dohodových mocností k české akci osvobozovací první zaujala stanovisko přátelské,*) dne 7. února r. 1918 podepsala stanovy o organisaci československé armády ve Francii a dne 29. června r. 1918 ve chvíli, kdy první jednotka samostatné armády československé ve Francii, 21. pluk střelecký, přijav svůj prapor chystal se vytrhnouti z táborů a obsaditi svůj úsek frontový uprostřed svých francouzských přátel ve zbrani, francouzské ministerstvo zahraničních záležitostí za vládu francouzskou prohlásilo práva českého národa na samostatnost a uznalo veřejně a oficiálně Československou Národní Radu za nejvyšší orgán, spravující veškerý zájmy československého národa a za první základ budoucí československé vlády. Tehdy francouzská vláda slavně slíbila, že »v dané chvíli« uplatní české tužby po samostatnosti v historických hranicích českých zemí, konečně osvobozených z utiskovatelského jha Rakousko-Uherska. To byl první diplomatický dokument, který přesně a právnícky úplně vyslovil všechny československé požadavky, bylo to potvrzení všech osvobozovacích snah československého národa a byl to současně zcela přesný, formální závazek Francie, daný nejvyššímu orgánu československé propagandy v dohodových zemích. Dne 15. října 1918 pak Francie uznala Národní radu za provisorní vládu československých zemí v Paříži.

Vláda Velké Britanie v odpověď na memoranda, podaná jí zahraničními Čechy o požadavcích československého národa dne 10. a 11. května r. 1918, uznala dne 3. června 1918 Československou Národní radu za nejvyšší orgán československého hnutí v zemích spojeneckých a uznala československou armádu za organisovanou jednotku, bojující ve prospěch spojenecké věci. Dne 1. července téhož roku pak připojila se k slibu vlády francouzské z 29. června r. 1918 a uznala program československého samostatného státu. Dne 9. srpna vydala deklaraci, v níž prohlásila Čechoslováky za spojenecký národ, tři československé armády za jednotnou armádu spojeneckou a válku vedoucí, stojící v pravidelné válce proti centrálním mocnostem, a uznala právo Československé Národní Rady jakožto nejvyššího orgánu československých národních zájmů a jakožto nynějšího představitele budoucí

*) Diplomatické dokumenty o československém státu. Paříž 1918. — Dr. A. Straka: Československá republika. V Jekatěrinburku 1918.

československé vlády vykonávati nejvyšší autoritu nad československou spojeneckou armádou.

Italská vláda uzavřela v Římě s Národní Radou zemí československých dvě konvence. První dne 21. dubna a druhou dne 30. června. Dle nich se zřídila na náklad Národní Rady československá armáda v Itálii. Ministerský předseda Orlando později, dne 3. října r. 1918, prohlásil v italském parlamentě, že konvence z 21. dubna se rovná výslovnému uznání Československé Národní Rady za de facto vládu.

Vláda japonského císařství dne 9. září r. 1918 vydala deklaraci, dle níž pokládala československou armádu za armádu spojeneckou, vedoucí válku v pravidelné válce s Rakousko-Uherskem a Německem a uznala právo Československé Národní Rady na výkon svrchované moci nad touto armádou. Pro jednání diplomatická uznala za legitimované delegáty Československé Národní Rady.

Severoamerická Unie ještě 1. června r. 1918 oficiálně prohlásila jen, že »národní nároky Čechoslováků« na svobodu mají upřímné sympatie severoamerické vlády, ale již 2. července vydal její státní departement notu (Lansingovu), v níž se jménem vlády zdůrazňovalo, že všichni členové slovanského plemene musejí býti úplně osvobozeni ze jha rakousko-uherského« a dne 2. září deklaraci vlády, v níž se uznala československá armáda za armádu spojeneckou, Čechoslováci za národ stojící ve válečném stavu s Německem a Rakousko-Uherskem a Československá Národní Rada za vládu československého národa. Severoamerická Unie tudíž prvá v diplomatickém aktu uznala Československou Národní Radu za de facto vládu, vedoucí válku proti Německu a Rakousko-Uhersku a stála na tom stanovisku pevně v nejkritičtější chvíli pro českou otázku, ve chvíli, kdy Rakousko-Uhersko, dalšího boje neschopné, učinilo dohodě 7. října mírovou nabídku.

President Severoamerické Unie, Wilson, tento kalvinistický učenec, filosof a právník na křesle presidenta státu, odmítl návrhy Rakousko-Uherska vzhledem k změněným poměrům od 8. ledna r. 1918, kdy formuloval veřejně podmínky mírové. Wilson, jehož vláda učinila dne 2. září Čechům závazek, tak daleko sahající, odmítl přijmouti pouhou »autonomii« národů za podklad míru, stál věrně při svých připovědech Čechům a zaujal stanovisko, aby národové Rakousko-Uherska, Čechoslováci a Jihoslované, »byli soudci nad jakýmkoli podnikem rakousko-uherské vlády, který by měl splnití jejich snahy a jejich pojmání svých práv a osudu, jakožto členů Rodiny Národů«.

Teprve v posledních pěti měsících války dohodové mocnosti mezi své válečné cíle přijaly jasně, určitě a závazně osvobození československého národa z cizího panství a tím i rozbití habsburské monarchie.

IV.

Jaký program měly ústřední velmoci, pokud se týče Rakousko-Uherska a českého národa, kdyby byly válku vyhrály, o tom oficielních prohlášení nemáme. Jak by však věci byly se vytvořily, lze poznati pravděpodobně z činů rakouské vlády a panujících činitelů v říši z doby, kdy zdálo se, že konečné vítězství schýlí se na stranu centrálních mocností.*) Rozřešení státoprávní otázky české bylo by se událo tím způsobem, že by české státoprávní tužby byly bývaly na vždy pohřbeny, že říše byla by bývala rozpoltna ve dvě silně centralisticky organisované státní polovice, z nichž v jedné by byli neúprosně panovali Maďaři, v druhé bezohledně Němci a v nichž obou ostatní národnosti, ve státu bydlící, by byly bývaly utiskovány. V Předlitavsku nebo, jak se mělo oficielně říkat, v Rakousku, by se bylo germanisovalo, v Zalitavsku maďarisovalo. Monarchie byla by se dostala s Německem do těsnějšího spojení, nežli v jakém se s ním nalézala dle smlouvy trojspolkové, byla by bývala služkou Německa nejen v politice zahraniční, nýbrž i v ohledu celním a vojenském. Duch české svobodomyšlnosti a českého národního uvědomování byl by býval pronásledován úplně v protireformačních tradicích.

Když však bylo patrnou věcí, že centrální mocnosti válku nevyhrají a když počítaly s možností kompromisního řešení a Rakousko-Uhersko, obávajíc se vstupu Ameriky do války, bylo i odhodláno odtrhnouti se od Německa a uzavřít separátní mír, Rakousko-Uhersko upustilo od svých úmyslů o vnitřní úpravě monarchie, zanechalo a hledělo odčinit své násilné skutky, spáchané nad neněmeckými a nemaďarskými národnostmi v říši, počalo uvažovat, jak by národy ty uspokojilo, když nechtělo jim dáti v rámci říše politické samostatnosti. V únoru r. 1917 za tajného jednání císaře Karla I. s francouzskými státníky o mír mohl ještě i zahraniční ministr rakousko-uherský Czernin i císař Karel I. tvrditi, že v Rakousko-Uhersku není výsad pro různé národy, že Slované budou míti v něm vždy tatáž práva jako Němci a toto ujištění mohlo býti francouzskými státníky bráno bez námitek na vědomí. Ale nešlo setrvat na tomto stanovisku, když ku konci května r. 1917 slovanští národové v Předlitavsku v poslanecké sněmovně říšské rady vyslovili jasně a určitě své požadavky národního sebeurčení. Císař Karel I. již dne 31. května r. 1917 v trůnní řeči mluvil o nutnosti zdokonaliti ústavní a správně právní podklady všeho veřejného života jak ve státě, tak v jednotlivých korunních říších a zemích, zejména v Čechách, a projevil vůli spolu s parlamentem, tedy ne cestou oktrojírky, »utvořiti předpoklady, aby v rámci jednotnosti státu a za spolehlivého zabezpečení jeho funkcí

*) Viz fakta o tom v mé brožurce: Chování se vládních kruhů k českému národu za války. V Praze 1917.

dostalo se místa i svobodnému národnímu i kulturnímu rozvoji rovnoprávných národů». Tento projev neznamenal splnění státoprávních tužeb českých ani v rámci monarchie, nýbrž byl pouze ohlášením reformy rakouské ústavy, o níž později, 14. července roku 1917, vyslovil se v ústavním výboru poslanecké sněmovny říšské rady ministerský předseda dr. Seidler. Jak daleko tato reforma měla jíti, bylo tehdy v hlavních liniích naznačeno. Měl se konečně propracovat předlitavský § 19. st. základního zákona o obecných právech státních občanů, kde se mluví o rovnoprávnosti všech národností. Reforma měla vyjít »z vlastní síly« lidového zastupitelstva a neměla se v nejmenším dotýkat uherské polovice říše. Za důvěrného jednání o mír s dohodou Czernin i Karel I. pověřili o svých snahách po reformě ústavy ještě více. Byli ochotni, když by byla zajištěna jednota říše, přeměnit Předlitavsko »ve federaci autonomních národů pod žezlem císaře« a Karel I. chtěl se i dáti korunovati za českého krále. Jak dalece se mělo těmto důvěrně činěným slibům a nabídkám věřit, bylo lze poznati celý rok na to, ve chvílích, kdy již porážka centrálních mocností byla jistá. Ministerský předseda rakouský Hussarek dne 1. října r. 1918 ve vládním prohlášení nedovedl neněmeckým národnostem v Předlitavsku slíbit v kritické situaci pro habsburskou monarchii více, nežli národnostní autonomii čili »v jejich sídelních územích« zajištění »sebeurčení v národních a kulturních záležitostech« a císař Karel I. dne 16. října r. 1918 v manifestu k rakouským národům nedovedl nabízet více nežli vůli přikročiti bez váhání cestou zákonnou k přeměně Předlitavska ve spolkový stát, v němž by každý národní kmen tvořil na území, jež obývá, svůj vlastní samostatný státní útvar. Odmítal tím požadavek spojení Čechů se Slováky, trhal jednotu a nedílnot zemí českých, nesahal na integritu uherské koruny. Předlitavsko mělo se přeměnit ve spolek svobodných národů. Přejít z daného stavu do nové budoucnosti měly připraviti klidnou cestou národní rady, utvořené z říšských poslanců každého národa. Měly hájiti zájmy svého národa a býti ve styku s vládou. Provedení císařova říjnového manifestu mělo ležeti v rukách výkonného výboru, sestaveného z národních vlád v Předlitavsku. Každý ze států byl by býval zastoupen samostatně na mírové konferenci. Ta by byla rozhodla o územních nárocích, navzájem si odporujících, a o otázce, zda a v jaké formě se tyto státy mají spojit v jeden svaz. To byly nejkrajnější ústupky a sliby, které pod vlivem svého rádce prof. J. Lammasche*) činil Karel I. svým národům. Byly marné a neplodné proto, že přišly pozdě. Rakousko-Uhersko bylo již odsouzeno k smrti, rozpadlo se. Jeho nacionálně německy a maďarsky zaslepení státníci nedovedli v pravý čas učiniti ústupky, které by byly bývaly zajistily existenci a klidný vývoj státu, jimi řízeného.

*) Heinrich Lammasch. Wien 1922 str. 170 ad.

Politický stav českého národa těsně před vypuknutím války byl neutěšený. Československý národ byl rozštěpen trvale od 11. stol. ve dvě části, v část v českých zemích a v část na Slovensku, z nichž každá žila svým vlastním politickým životem. Jádrem české politiky nebylo na Slovensku, v Uhrách, nýbrž v zemích českých, v Předlitavsku. Obě části československého národa žily tehdy pod cizím panstvím. V Uhrách panovali nad Slováky Maďaři, v českých zemích vládu v rukou měli Němci. Uherské Slovensko tvořilo neodlučitelnou část uherského státu. Stará koruna česká fakticky v ohledu správním, soudním i zákonodárném nesamostatná tonula ve státním útvaru, jemuž neoficiálně se říkalo Předlitavsko.

Koruna uherská i Předlitavsko byly monarchie. Soustátím těm v čele stál od r. 1848 král a císař, člen dynastie habsbursko-lotrinské, František Josef I. Byl to muž sobecký, který stal se panovníkem bez náležité přípravy pro velké úkoly konstitučního panovníka. Nikdy se zcela nevzdal přesvědčení absolutismu, které vssál ve svém mládí. Jestliže za desíletí nedovedl v Uhrách udržeti si politickou převahu, dařilo se mu to v Předlitavsku. Byl-li tam slabý proti politické váze parlamentu, dovedl zde náležitě i proti parlamentu uplatňovati monarchistickou moc. Byl to přísný katolík a z přesvědčení Němec. Byl si vědom toho, čím vděčila jeho dynastie katolické církvi a vždy těžce nesl, že neudržel si postavení prvního mezi německými panovníky. Když válka vypukla, byl starcem nad hrobem. Stal se tím spíše nástrojem svých rádců a podléhal tím spíše cizím vlivům.

V ústředních parlamentech těsně před vypuknutím války měl český národ zastoupení, které neodpovídalo jeho početní síle a kulturní, hospodářské a sociální zdatnosti. Ačkoliv v Předlitavsku počet Čechů činil 23%, neměli Čechové v poslancecké sněmovně říšské rady vídeňské více nežli 107 poslanců z 516. V Uhrách, kde počet slovenské větve českého národa tvořil 10,5%, neměli Slováci více nežli tři poslance z 453. Poslanecká sněmovna říšské rady sice spočívala na demokratické zásadě všeobecného rovného práva volebního, ale rovnosti hověla jen v ohledu sociálním, nikoliv i v národnostním. Aby Češi nemohli docílití moci, která jim náležela dle jejich počtu, byly volební okresy upraveny tak, že u Čechů teprve na 55.000 obyvatel připadl jeden poslanec, kdežto u Italů již na 38.000 a Němců na 40.000 obyvatel. Stejně poměry byly v Uhrách. Tam v končinách, obývaných Slováky, připadl jeden poslanec na 14.000 voličů, kdežto v krajích maďarských byly i okresy se 160 voliči. Zájmově sice voličstvo rozděleno nebylo, ale přece byl patrný rozdíl ve voličstvu tím, že do říšské rady volilo se ve dvou skupinách volebních okresů: v okresích městských a venkovských. Sněmy zemí české koruny byly v úplném úpadku, byly zaostalé a demokratickým i národnostním požadav-

kům nové doby neodpovídaly. Jejich kompetence byla zúžena tak, že téměř neměly agendy zákonodárné a spíše měly ráz jen vůdčích orgánů zemské samosprávy. Těžisko politiky proto tkvělo v říšské radě. Vlastnímu jádru obyvatelstva, českému lidu, z důvodů zájmových i národnostních se neposkytovalo zastoupení odpovídající spravedlnosti. Na zemských sněmích vévodil politicky stále vysoký klérus katolický, aristokratičtí velkostatkáři, velký průmysl a vedle nich i kapitálově aspoň do jisté míry silní zástupci měst, obchodu, živností a venkovských obcí. Kromě Moravy, kde od r. 1905 popřáno bylo zastoupení na sněmu i třídě dosud politicky vyděděné, ani v Čechách ani ve Slezsku neměly jiné vrstvy zastoupení, nežli výše zmíněné. Sestavení sněmů pak bylo takové, že ani v jedné z českých zemí jádro země, český lid, neměl přirozené většiny na sněmu. V Čechách z 242 poslanců bylo českých jen 97, na Moravě ze 151 českých pouze 73, ve Slezsku z 31 všech slovanských pouze 6. A přes tento útlak Čechů, zvláště v Čechách, šli Němci z Čech tak daleko, že nechtěli přirozené většině českého národa v Čechách učiniti nejmenších ústupků a že ochromili r. 1908 sněm království českého obstrukcí, jejíž logický následek byl, když sněm nemohl zasedati a nezasedal a země ocitla se ve finanční tísní, jmenování panovníkem zemské správní komise, skládající se ze státních úředníků (5 Čechů, 3 Němci) dne 26. července r. 1913.

Ve všech zákonodárných sborech v bývalé říši habsbursko-lotrinské ženy byly vyloučeny z politického spolurozhodování. Ani v jednom ze sborů zákonodárných nezasedala žena-poslanec.

V čele vlády v Předlitavsku těsně před válkou stál Karel hr. Stürgkh, v Uhrách Štěpán hr. Tisza. Stürgkhovi bylo 53 let, Tisza byl o dvě léta mladší. Oba prodělali školu svého parlamentu, byli poslanci a pak ministři. Tisza stal se však ministrem parlamentárním, Stürgkh jen úřednickým. Oba byli aristokrati a nezáviděli ideje demokratické a to především z důvodů národnostních, oba v zahraniční politice stáli pevně při spolku rakousko-německém a v politice vnitřní na privilegovaném postavení národa, k němuž náleželi. Těšili se oba veliké důvěře panovníkově. Tisza byl nacionální Maďar, Stürgkh nacionální Němec, třeba že ne Všeněmec. Oba hájili ústavní poměry svého soustátí a jen neradi a z nutnosti byli nakloněni učiniti ústupky. Stürgkh byl pozvolný, nehybný, Tisza pevný, hbitý, bezohledný a brutální. Stürgkh uhýbal se rozhodnutí, odkládal je rád, Tisza se ho nikdy nelekal. V jejich povaze, v jejich postavení jako ministrů, z nichž Tisza byl parlamentářem, Stürgkh úředníkem a v poměru, v jakém se náležela moc monarchická k parlamentu v každé z obou polovic, tkvěla politická síla a převaha Tiszova. V jeho rukou cele nalézalo se fakticky i řízení zahraniční politiky monarchie, když dne 13. ledna r. 1915 v zahraničním ministerstvu hr. Berchtolda vystřídal oddaný Tiszovi Maďar dr. Burian.

Stürgh, který chtěl, aby jeho kabinet měl na venek ráz kabinetu národnostně spravedlivého a který při svých akcích parlamentárních počítal i na část českých poslanců, měl v kabinetě svém dva Čechy: jako ministra orby dr. Frant. Zenkra a jako ministra veřejných prací dr. ing. Otakara Trnku. Oba byli úředníci, ne poslanci. Trnka byl Zenkra o hodně mladší a vynikal nad něho nejen v odborných vědomostech svého resortu, nýbrž i v hybnosti a v pochopení potřeb českého národa. Zenker byl ztrnulý a nehybný byrokrat, odcizený dlouhým pobytem mimo české země čerstvému tlukotu českého srdce nové doby. Trnka jako muž praktického života a ne kancelářského prachu měl smysl pro české potřeby a české tužby, a pokud bylo v jeho moci, hleděl tyto tužby smiřovati s úkoly státu, jehož byl úřednickým ministrem.

Tizza nemohl vládnout dle uherského ústavního práva jinak nežli s parlamentem, Stürgkhovi dovoľovala ústava předlitavská vládnouti bez říšské rady, jakmile naskytly se překážky. Stürgkh také od 31. ledna 1914 vládl bez parlamentu. Způsobil tehdy odročení říšské rady, když ohrožovala práce poslanecké sněmovny obstrukce českých agrárníků a když nebylo možno naléztí modus vivendi mezi Čechy a Němci, pro poměry v Čechách dosud se neshodnuvšími. Stürgkh nijak nespěchal, aby uvolnil cestu k zasedání parlamentu, poněvadž se mu daleko pohodlněji a lehčeji vládl bez parlamentu. Nevadila mu, nýbrž byla mu milá i ta okolnost, že poslanci byli bez immunity.

Politický tábor český před vypuknutím světové války nebyl jednolité. Byl roztržštěn z důvodů ideových, stavovských a taktických v neméně nežli deset politických stran. Nebylo by vadilo toto roztržštění, pokud by se bylo dalo z důvodů věcných, pokud při boji stran a jejich postupu byl by rozhodoval vždy celkový zájem národa a pokud by se byl boj vedl zbraněmi přípustnými. Ale, co bylo ke škodě politického postavení českého národa, bylo to, že politické strany nevěčně a s patrnou demagogickou tendencí se navzájem potíraly, že zájmy osobní a třídní na úkor prospěchu celonárodního hrály v bojích těch úlohu hlavní a první. Napětí bylo mezi agrárníky a Mladočechy, nár. sociály a sociálními demokraty, realisty a Mladočechy atd. atd. Vyvrhlením tohoto nezdravého stavu v českém národě byla t. zv. affaira národně sociálního poslance dr. K. Švihy, přijímajícího prostřednictvím pražské státní policie odměny za svá dobrá zdaní od arcivévodý Františka Ferdinanda, affaira, která od března r. 1914 rozvířila českou veřejnost, naplnila ji nedůvěrou k politické práci i k politickým vůdcům a učinila českou politickou arénu místem ošklivých a odporných scén.

VI.

Jaký program měly české politické strany těsně před vypuknutím války, pokud se týče Rakousko-Uherska a české otázky?

Až na stranu státoprávně pokrokovou všechny politické strany české byly rakouské, počítaly s tím, že osudy českého národa budou se vyvíjati v rámci habsburské monarchie. Jediná strana, která se nikdy nespřísáhla s touto skutečností, byla strana státoprávně pokroková. Její politický cíl byl obnova úplně samostatného českého státu v jeho historických hranicích. Ale, ačkoliv všechny politické strany české kromě státoprávně pokrokové vývoj české politiky spatřovaly v Rakousko-Uhersku, nebyly ani jediná spokojena s těmi politickými poměry, jaké v něm se vyskytovaly. Ani jediná z českých politických stran neschvalovala a neschválila nikdy dualistického rozpoltění říše r. 1867, ani jediná nepřijala centralistické úpravy Předlitavska, všechny hlásaly v programech svých přeměnu Rakousko-Uherska ve smyslu uskutečnění českých tužeb po politické samostatnosti. Ani jediná z českých stran nepočítala se Slovenskem, že by kdy mohlo míti stejný politický osud s ostatními zeměmi českými, všechny Slovensko považovaly na vždy za ztracené v rukou násilných a panovačných Maďarů. Všechny politické strany české také přeměnu předlitavské polovice soustátí nepředstavovaly si na zásadách stejných. Kdežto sociální demokraté čeští, vycházejíce z přirozeného práva, volali po národnostní autonomii v Předlitavsku a česká strana pokroková po politické samostatnosti českého národa jakožto důsledku přirozeného práva i práva historického, všechny ostatní strany české doléhaly na státoprávní vyrovnání s českým národem, t. j. na obnovu českého státu v jeho historických hranicích pod žezlem habsburské dynastie a reálně spojeného s druhými zeměmi habsburskými. Ani jediná česká strana před válkou nebyla fakticky a vysloveně republikánskou (soc. demokraté hlásali republiku jen teoreticky), všechny bez výhrady na dlouhou dobu věřily v monarchistickou formu státní.

V zahraniční politice české strany neměly před válkou určitého programu. Vůbec zahraniční politikou zabýval se z českých poslanců jen málokdo (Klofáč, Kramář, Masaryk) a politické programy stran o zahraniční politice mlčely. Veřejné mínění české buržoasie sympatisovalo s Francií a Ruskem. Jediná linie všem politickým stranám společná byla: odpor proti vůdčímu postavení, které v trojspolku mělo Německo se svými panovačnými snahami. Dle českých tužeb mělo se čeliti tomuto postavení Německa v trojspolku tím, že by bylo Rusko sblížilo se s Rakousko-Uherskem a tím toto přestalo býti oddaným a slepým sluhou Německa v jeho rozpínavosti na východ.

Že dojde k válečné krizi*) v dohledné době, to bylo v českém

*) Viz ku př. resoluci, přijatou na X. sjezdu československé sociálně demokratické strany dělnické r. 1911, v níž se mluví o nebezpečné politice, »na kterou Rakousko vydalo se anexí Bosny a Hercegoviny, která do celé Evropy vnesla nepokoj a která zejména za dnešní napjaté mezinárodní situace velmi snadno může nás zaplést do krajního nebezpečí«.

politickém světě obecným přesvědčením od r. 1908, od doby, kdy Rakousko-Uhersko anektovalo tak neloyálně Bosnu a Hercegovinu, ale kdy to bude, o tom nebylo nejen jednoty, ale ani vážně o tom nebylo přemýšleno a nebyly učineny pokusy náležitě se o otázce té informovati. Také k nějakým vážným dohodnutím Čechů s cizinou pro případ války nedošlo. Vypuknutí války český národ našlo úplně nepřipraveným. Válka tu byla dříve, nežli ji vůdčí politikové čeští očekávali a nežli se mohli na válečnou krizi náležitě připravit.

Česká politika do světové války přicházela nepřipravena programmaticky, takticky i organizačně. Teprvé, když vypukl světový válečný požár, počalo se uvažovati o tom, jaké cíle má si postaviti český národ ve válce a pro konec války, jak takticky si má vésti, aby národ neutrpěl za krise nenapravitelných pohrom a zda má český politický tábor i za války zůstat tak stranicky rozerván, jak do války byl, nebo zda má se organisovati v nové formy spolupráce všech. Odpověď na tyto otázky nebyla vždy jedna a táž. Nemění nežli šest proudů se vyskytovalo při řešení těchto těžkých problémů. Při zodpovědění jich nemohly rozhodovati jen víra a sympatie k těm nebo oněm ideám, nýbrž i skutečné poměry, zvláště pak otázky, jak potrvá válka dlouho, zda krátce nebo delší dobu, jak válka skončí, zda porážkou té nebo oné z bojujících stran nebo zda nenaskytne se remís (hra bude nerozhodnuta) a strany uzavrou kompromis, skončí-li pak vítězstvím dohody, zda tato má zájem na tom, aby Rakousko-Uhersko rozkouškovala a nechala z jeho trosk vyrůsti samostatným národním státům v střední Evropě. Jen jedno bylo panující mínění v českém národě, kotvíci v poučení z minulosti, že postavení českého národa se zlepší v té míře, v jaké hůře se povede Rakousko-Uhersku.

Skupiny, které se na počátku války mezi českými politiky vytvořily, většinou bez ohledu na jejich stranickou příslušnost, byly tyto:

1. skupina pasivního radikalismu, která radila české politice položit ruce v klín a pasivně čekala doma na výsledek války. Skupina ta přála si rozhodného vítězství dohodových vojsk, rozbití Rakousko-Uherska, obnovení českého státu a sympatisovala s těmi, kdo v jejím duchu doma i v cizině působili.

2. skupina aktivního radikalismu, která doléhala, aby se zjišťovalo, jak by se ústřední mocnosti zachovaly k českému národu, když by vyhrály válku, a když se ukázalo, že osud českého národa v tom případě byl by osud politování hodný, radila vyslati do dohodové ciziny vynikající lidi české a tam všemi čestnými prostředky pracovati, aby dohoda mezi své válečné cíle vzala rozbití Rakousko-Uherska a osvobození českého národa v samostatném státu československém. Skupina ta skládala se většinou ze stoupenců české strany pokrokové. Jejím vůdcem byl říšský poslanec

a universitní profesor pražský dr. T. G. Masaryk, který od prosince r. 1914 v tom smyslu v cizině úsilovně a neúnavně pracoval.

Korespondujícím článkem této druhé skupiny doma byla třetí skupina, hlásající nezbytnost neangažování se české politiky v čemkoliv pro ústřední velmoci, ochromování úspěšných akcí Rakousko-Uherska doma pasivní resistencí, aby mohla dohoda vyhrát. Skupina ta uznávala, že hraje va banque, odůvodňovala své stanovisko tím, že má-li se vyhrát, musí se něco vsadit, a prohrajeli se, není, co by se ztratilo. Možné persekuci chtěla se brániti svými výklady platných zákonů.*) Byla odhodlána ke každé oběti i k oběti vlastního života. Vůdcem této skupiny byl mladočeský poslanec, redakční ředitel »Národních Listů«, pražský advokát dr. Alois Rašín.

4. skupina byla pro vítězství Rakousko-Uherské říše, poněvadž jen v ní viděla náležitou ochranu svých konservativních, křesťansko-katolických zásad. Byla oddána habsburské dynastii, poněvadž byla si vědoma, že katolicism za své postavení ve státu má předem co děkovati Habsburkům. Skupinu tu tvořili klerikální politikové čeští, především z Moravy. Věřili, že vyhraje-li Rakousko-Uhersko, odvděčí se dynastie českému národu tím, že v ohledu politickém se s ním vyrovná.

5. skupina počítala, že dohoda nevyhraje a kdyby i vyhrála, že nemá zájmu na rozbití Rakousko-Uherska a znovuzřízení českého státu. A kdyby i ho zřídila, vytvořila by jen nárazníkový stát, klín v německém mase, jehož osud by nebyl v budoucnosti závidění hodný. Marxista nemá zájmu na malém státním území, poněvadž předpokladem uskutečnění hospodářských a sociálních reform je území veliké. Vůbec ze války jde o vítězství jednoho nebo druhého kapitalistického imperialismu. Proletariátu jest ho stejně, který z těchto dvou imperialismů zvítězí, ale bylo by zbytečno, aby se proletariát vydával persekuci v státě, v němž žije, a nesl na svých bedrech ještě více tíhu války, nežli dosud. Tuto skupinu tvořili převážně čeští sociální demokraté v čele s říšským poslancem a hlavním redaktorem »Práva Lidu« dr. Boh. Šmeralem.

6. skupina oportunistická, buržoasně liberální, stála na tom, že dohoda nechce Rakousko-Uhersko rozbiti a že v politice není rozhodující jen víra a naděje národa. Akce skupiny druhé za hranicemi jest nutno využiti, abychom v Rakousko-Uhersku přiblížili se k splnění svých státoprávních tužeb. Lépe jest nečinnost skupiny první nežli pasivní resistance skupiny třetí, která v cizině není známa a ceněna, nedá se utajiti, jest bedlivě stopována a vede jen k zostření persekuce českého národa. Pro národ jest výhodnější přetvářovati se a klamati persekutory o pravém smýšlení českého lidu a zabraňovati tak, aby národ nebyl vyhladovován ještě více

*) Tomu nesvědčuje Rašínova brožura »Politické zločiny« vydaná ku konci prosince r 1914.

hospodářsky a vybijen ve frontě, když je *mučen* na lidech, penězích a p. nésí břemena války stejně jako ostatní národové v Rakousko-Uhersku. Skupinu tu reprezentovala většina mladočeských, staročeských, agrárních poslanců a členů panské sněmovny.

Jevíště, na kterém česká politika doma se mohla svobodně od vypuknutí války pohybovat, bylo zcela těsné a nepatrné proti době předválečné. Poslanci, jak výslovně vyhlásilo ministerstvo vnitřní věci dne 18. září, nepožívali immunity. Právě tak ne členové permanentních komisí. Ustanovení státního základního zákona z 21. prosince r. 1867 o všeobecných právech státních občanů byla suspendována, přestala svoboda osoby, domova, slova, veřejného projevu, tisku, shromažďování i spolčování, cestování, přestala nedotknutelnost listovního a telegrafního tajemství, svoboda telefonních rozhovorů, porotní soudy byly zastaveny, civilní osoby, které se dopustily trestných činů proti válečné moci státu, byly podřízeny vojenské trestní soudní pravomoci. Veřejné mínění, které projevuje se novinami, bylo státní mocí, násilnou rukou vedeno. Do novin nedostalo se nic, co nepropustila preventivní censura, v Praze nejprve hodinová, od 29. září r. 1914 pak dvouhodinová. Noviny, chtěly-li zachovati své bytí, musily psát tak, jak jim bylo nařízeno nebo se musily přetvařovati. Kritické články o veřejných událostech s českého hlediska nebyly propuštěny. V ministerstvu války byla zřízena zvláštní tisková kancelář, která zasílala listům drobné zprávy, celé články a vynucovala si jejich otištění hrozbou zastavením listu a zatčením redaktorů. Svobody českého veřejného mínění nebylo, české noviny byly jen projevem mínění, které měly o situaci Rakousko-Uherska vedoucí kruhy vojenské. Hned po vypuknutí války Předlitavsko stalo se státem vyhraněného vojenského absolutismu, který krok za krokem měnil se v přísnou vojenskou diktaturu. Mezi vnitřním cítěním českého čtenářstva a českými novinami vyrostl nebývalý rozpor. České noviny neodpovídaly vnitřnímu přesvědčení českého lidu. Kdo neznal poměry, kdo žil v ústraní a neuvědomil si, že hned po vypuknutí války nastolen byl v Předlitavsku vojenský absolutismus, zlobil a rozčiloval se na způsob, jímž byly české noviny psány; kdo věci znal a viděl těžkou situaci české žurnalistiky, vysvětlil si vše a nečinil noviny zodpovědný za věci, které by byly jistě neotiskly, kdyby byla aspoň ta svoboda tisku, jaká byla před válkou.

České noviny za války přestaly být i informací o tom, co politicky se v zemích českých dalo. Prostě proto, že o českých akcích politických, o problémech národnostních jako sporných a k polemice svádějících psáti se nesmělo nebo nemohlo a z důvodů všenárodních někdy i nechtělo, pokud by se psáti bylo mohlo. A tak četné ty stížnosti, které se proti opatřením vojenské diktatury i civilních úřadů vedly českými politiky doma na rozhodujících místech vládních, nesčíslné intervence, které vykonány byly, aby zabránilo se nejednomu zlu, hrozcímu české věci a českým

lidem, zůstaly široké veřejnosti české neznámy. Největší nespravedlností bylo, tvrdilo-li se, že podobných akcí nebylo, protože se o nich v novinách tehdejší doby nic nezaznamenalo a nic o nich se tam nepíše.

VII.

Chování rakouských vládních kruhů k českému národu v prvním období války bylo určováno a nacházelo se pod vlivem všenecké smýšlejšího vrchního vojenského velitelství, v jehož čele stál bezohledný, ale politicky i vojensky neschopný arcivévoda Bedřich. Válečnickou neúspěšnost, kterou rakouské vrchní vojenské velitelství prokázalo na frontách, srbské i ruské, hledělo vysvětliti politickými příčinami doma, zvláště chováním se českého národa uvnitř státu i na frontě. Radu, jak čeliti těmto zjevům, mělo jen jedinou: silnou, ozbrojenou rukou udusit a zničit vše, co by nechtělo býti poslušno vůle hlavního stanu nebo jakýmkoliv způsobem by se jí přičilo. Pod vlivem rozkazů z hlavního stanu, jako preventivní opatření, byli hned v září r. 1914 zatčeni srbo- a rusofilsky smýšlejší vůdce národně sociální strany V. Klofáč, ačkoliv požíval immunity jako člen rakouské delegace, vůdce antimilitaristicky smýšlejší národně sociální mládeže E. Špatný, deník jejich strany »České Slovo« byl trvale zastaven. Proti těmto opatřením nebyly učiněny nikým protesty. V měsíci září roku 1914 zastaven bez udání důvodů, jen na základě výjimečného zákona orgán strany nikdy se nesmířivší s Rakousko-Uherskem a jeho dynastií, orgán strany radikálně státoprávní »Samostatnost«. Nešla-li hned na počátku války vojenská persekuce v Čechách proti českému národu dále, děkovati jest jen velikému politickému i dvornímu vlivu, který měli jednak tehdejší místopředseda království českého Frant. kníže Thun, muž rytířského ducha, národnostně spravedlivý, chápující, že Čechové nemohou býti nadšeni válkou, která vede se s jejich pokrevními bratřími slovanskými za cíle, jež jsou v odporu s českými snahami a tužbami po přerodu habsburské monarchie v soustátí ke všem svým národům stejně spravedlivé, jednak ministerský předseda K. hr. Stürgkh, přes to, že byl ústavověrný Němec, neschvaluující bezohledné kroky vrchního vojenského velitelství. Ale přes svou velikou politickou autoritu oba stáli pod vojenskou vládou. Mohli zabrániti jen jejím výstřelkům, ale nemohli odstraniti ji vůbec. Těšili se, že vojenská vláda, již oba nenáviděli, se sama sebou znemožní a chtěli oba vytrvale čekati (a oba se ho nedočkali) na okamžik, který by situaci tu přinesl. Vrchní vojenský velitel byl rozhorlen nad tím, že kníže Thun v Čechách vládl shovívavě. Dne 1. listopadu upozorňoval ministra vnitřní, 26. listopadu ministerského předsedu hr. Stürgkha a 3. prosince samého císaře, že v Čechách musí býti zaveden pořádek, že Thun musí přestati býti pro neschopnost místopředsedou, generál musí býti postaven na jeho

místo, v zemích českých musí se zavést výjimečný stav a zahájit persekuce, která učiní konec rusofilskému smýšlení českého obyvatelstva a velezrádným jeho rejdům. Thun pod vlivem těchto kroků arcivévody Bedřicha zastavil dne 5. prosince na osm dní rusofilsky smýšlející orgán strany mladočeské »Národní Listy«, ale když vrchnímu velitelství tato obět nestáčila a čeští politikové na posílení jeho posice proti vojenské persekuci ničeho neučinili, rozhodl se odstoupiti s místa, na něž byl panovníkem postaven. Dne 27. března r. 1915 byl sprostěn na svou žádost úřadu, k radosti Němců a Maďarů, kteří spatřovali v Thunovu odchodu i odchod soustavy federalistické a feudální, k lítosti však Čechů, kteří, a ne i bez své viny, ztratili v Čechách poslední mocnou oporu proti útokům vrchního vojenského velitelství na český národ. Nástupcem Thunovým*) stal se zemský prezident slezský Max hr. Coudenhove. Byl to Němec, ochotně oddaný práním vrchního vojenského velitelství. Když nebyl jmenován místodržitelem v Praze voják (Frant. Kanik), jak si přál arcivévoda Bedřich, a jak zamezil hr. Stürgkh, Coudenhoveovi bez vojenské uniformy, ale v duchu vojenského vrchního velení připadl úkol vytrhatí kořeny »nevlasteneckého ducha« českého obyvatelstva v Čechách. Dne 10. dubna r. 1915 se ujal práce v tomto svém poslání.

Chování se vojenských kruhů k českému národu nebylo by se mohlo díti v té míře, v jaké se dalo, kdyby byl býval zasedal rakouský parlament. Ten k životu nevzbudilo ani vypuknutí války ani nezbytná opatření, která k vedení války měla se podniknouti a která z důvodů politických by se byla měla projednávat parlamentárně. Kdežto v Zalitavsku vypovězení války a vše, co s tím souvisí, musilo dle ústavních ustanovení býti parlamentárně projednáno, v Předlitavsku na svolání parlamentu vedoucí kruhy soustátí vůbec nepomýšlely. Vedoucí kruhy vojenské spatřovaly v parlamentní kontrole vždy svého nepřítele a tím více jej v něm viděly za krise válečné. Vláda Stürgkhova nepřála si vládnouti s parlamentem; poněvadž by se za jeho sejítí za války bylo nepochybně ukázalo, třeba že ne ve formě obstrukcí, jak mnoho národů jest nespokojeno v Předlitavsku s vnitřními politickými poměry i zahraniční politikou monarchie. Stürgkhově vládě se vládlo bez parlamentu právě tak pohodlně, jak potřebovala vládnouti bez parlamentu, aby se neobjevil vnitřní stav Předlitavska v jeho zbědované nahotě před cizinou. České politické skupiny, až na skupinu sociálně demokratickou, která doléhala hned v druhé polovici října r. 1914, aby vídeňský parlament byl svolán, vesměs nestály o parlamentní tribunu vídeňskou, ba mnohé z nich se toho i obávaly. Kdežto skupina konservativně katolická nepřála si svolání parlamentu proto, že nechťely s parlamentem vládnouti

*) Thun zemřel 1. listopadu r. 1916. Byl pohřben v Děčíně za demonstrativní účasti politických kruhů českých.

ani vojenské ani vládní kruhy, druhé skupiny, které byly proti svolání parlamentu, odůvodňovaly své stanovisko tím, že v parlamentě by se musila přiznati barva, jsou-li Čechové pro habsburskou monarchii nebo proti ní, a tomuto přiznání za nejisté, neurčité a nerozhodné válečné situace jest se nejlépe vyhnouti. České politické skupiny až na skupiny konservativně klerikální a sociálně demokratickou, vyhýbaly se i mimo parlament jakémukoliv zaujetí stanoviska k Rakousko-Uhersku, ani poslanci ani novinářské orgány skupin těch neučinily projevu pro nebo proti Rakousko-Uhersku. Jedině oficielním zástupcům českých obcí a okresů skupin těch jakožto činitelům nepolitickým trpěly se politickými stranami projevy pro oficielní Rakousko-Uhersko a jeho akce, pokud nepřesahovaly určitou míru, prostě z důvodů, že lépe bylo, nalézalo-li se vedení našich obcí a okresů v rukou našich českých lidí, nežli aby bylo, kdyby obce i okresy nebyly učinily oficielních projevů, po jistém rozpuštění v rukou vládního komisaře, pravděpodobně úplně poslouchajícího vrchního vojenského velení a český lid utiskujícího. Jediné skupiny, které mimo parlament svými politickými činiteli v prvním období války učinily přiznání k habsburské monarchii, byly konservativně-katolická skupina a sociálně-demokratická. Ona, ale marně, snažila se, aby všechny české strany, které před válkou ve vídeňském parlamentě byly oporou vlády, vyhlásily se otevřené pro dynastii a centrální mocnosti, a sama za sebe podobné projevy při každé příležitosti, dnem 31. červencem r. 1914 počínajíc, učinila ústně a písemně; sociální demokracie bez smlouvání s kýmkoliv a ze své iniciativy v duchu svého sjezdového usnesení z r. 1913, které řešilo poměr strany k Rakousko-Uhersku, prohlásila dne 5. srpna r. 1914 ve svém novinářském orgánu »Právu lidu«, navazujíc na své dávné nepřátelství k carskému Rusku, pronásledujícímu vše, co české sociální demokracii bylo blízké: »Český národ celou svojí mezinárodní situací je do budoucnosti odkázán na Rakousko, musí usilovat o jeho přetvoření dle svých potřeb.«

Všechny české skupiny byly jednotny v odporu proti tužbám a přáním německonacionálních politiků rakouských. Když pomocí říšskoněmeckých vojsk podařilo se na frontách docílití ústředním mocnostem jistých úspěchů, německonacionální politikové rakouští chtěli z toho ihned, ještě za řinčení válečných zbraní, těžiti pro své všenněmecké cíle. Vzpomněli si (ku konci října r. 1914), že r. 1917 vyprší obchodní smlouva s Německem, a chtěli, aby pro obnovu smlouvy té se již připravovalo Rakousko-Uhersko. Mělo se tak díti jedním určitým směrem, s jasnou tendencí, aby mezi Německem a Rakousko-Uherskem byla zřízena celní jednota. pomocí níž by se obě říše ještě více, nežli bylo do té doby, sblížily. Všechny politické skupiny české zamítaly rozhodně z důvodů národnostních i hospodářských tuto všenněmeckou snahu a ty skupiny,

kteřé počítaly s Rakousko-Uherskem i v budoucnosti, vytyčovaly program Rakousko-Uherska nejen uvnitř ke všem svým národnostem stejně spravedlivého, nýbrž i na venek politicky i hospodářsky svobodného, nezávislého a samostatného.

Zaujala-li skupina pasivního radikalismu ke všem událostem v prvním období války stanovisko kritizujícího pozorovatele, těšila-li se na základě zpráv věrohodných i méně věrohodných z událostí, které věštily rozbití Rakousko-Uherska, vítězství dohody a odsuzovala-li v důvěrných rozhovorech vše, co jakkoliv se přičilo jejím nadějím a její víře, skupina aktivního radikalismu za nejtěžší situace válečné započala svoji propagandu pro obnovu úplné české samostatnosti v cizině. V prosinci r. 1914 opustil Prahu poslanec T. G. Masaryk, aby se, zatím jediný z českých poslanců v cizině věnoval cele politické akci pro český národ. Opouštěl vše, co mu bylo drahé, město i zemi, jež miloval, rodinu, která v něm měla vzorného manžela a vždy laskavého otce, své milé povolání, které bylo základem jeho existence, aby se, jako stařec více než šedesátiletý, v cizině, zvláště ve Francii a v Anglii všemi silami a schopnostmi svými věnoval tomu, co bylo mu v životě ze všeho nejdražší: práci a boji za lepší budoucnost svého, pod cizím panstvím trpícího, československého národa. Na jaře r. 1915, za podpory politických přátel, následoval Masaryka staříčkový poslanec české strany agrární Josef Dürich. Měl jako dobrý znalec Ruska a slovanského světa pro rozšíření české otázky ve smyslu programu aktivního radikalismu připravit půdu na Rusi.

Politická skupina, která v zemích českých tehdy byla vědomou podporou akci aktivního radikalismu za hranicemi, vynakládala vše, aby učinilo se plně zadosť jejím programatickým i taktickým příkazům. V osobní agitaci i v listech, na něž měla vliv, v »Čase« a pak zvláště v »Národních Listech«, ironisovala válečné operace ústředních mocností, otiskovala zprávy o význačných válečných úspěších centrálních mocností, jen když k tomu byla úředně přinucena, bránila tomu, aby byly domy ozdobeny prapory, dávala význačně tisknouti, pokud to bylo trpěno, zprávy o vítězstvích vojsk dohodových způsobem okázalým, vyhýbala se sebe menšímu přiznání se k Rakousko-Uhersku, nepodporovala akci pro první válečnou půjčku, v listopadu r. 1914 vypsanou, a ústně od jejího upisování zrazovala, pečovala o to, aby finanční politika v cenných papírech, zlatě a v penězích byla vedena proti zájmům habsburské monarchie, bojkotovala pomocné akce válečné, (na př. sbírky rakouského Červeného kříže atd.); agitovala, aby čeští vojáci přecházeli k vojskům dohodovým, docílila svojí agitací zvláště toho, že české pěší pluky 28. a 36. přeběhly; přerušila veškeren politický styk s vládními kruhy, bránila každému jednání druhých politiků s vládou, aby v cizině nevznikl dojem, že český národ se nějak smlouvá s rakouskou vládou. Když její jednání se stalo zjevným, když vojenské kruhy doléhaly na udušení tohoto

směru a když Fr. kníže Thun i pro výstrahu orgán, skupinou tou ovládaný, »Nár. Listy«, v prosinci r. 1914 na týden úředně zastavil, domáhala se, ale bez úspěchu, aby hlavní tiskový orgán skupiny, »Nár. Listy«, byly dobrovolně na dobu války zastaveny, když nebudou moci chovati se tak, jak politika skupiny toho žádala.

Tri skupiny, počítající s Rakousko-Uherskem i v budoucnosti, ať, jak jsme dříve vyložili, bylo to již z motivů jakýchkoliv, nepřerušily styky s vládními kruhy, nýbrž je pilně, každá na svou pést, pěstovaly. To, co nebylo možno vládě říci za vojenského despotismu jakkoliv veřejně, vykládaly representantům vlády při svých návštěvách. Nebylo to jen ujišťování o věrnosti českého národa habsburské dynastii a říši, nýbrž za časté vážné stížnosti na vojenskou diktaturu, na její persekuci, byly to žádosti za odstranění opatření, která buď nejvyšším vojenským velitelstvím nebo civilní vládou byla učiněna v neprospěch českého národa, bylo to ustavičné upozorňování vládních kruhů na národ, který byl nespokojen v říši svým odstrkovaným postavením a stával se tím nespokojenějším, čím ostřejších proti němu užívalo se prostředků. Ti, kdo počítali v budoucnosti s habsburskou monarchií, přijali za svoji linii pracovat tak, »aby co možno nejméně poruch a škodlivých účinků veřejný a hospodářský život český důsledky dnešního (t. j. válečného) stavu utrpěl«.

Když viděli, že čeští lidé jsou nuceni přimáseti tytéž oběti jako druzí národové v habsburské říši, ohromné oběti na životech i majetku, starali se, aby čeští lidé nebyli hospodářsky vyhladovováni a vylučováni proto, že jsou Češi, z hospodářských výhod za války, které se jiným štědře poskytovaly. Pečovali, aby čeští továrníci i drobní živnostníci, organizováni ve společenstvech, když vypuknutím války průmysl i živnosti ocitly se v krizi, byli zaměstnáni státními dodávkami vojenskými, aby se čelilo rostoucí nezaměstnanosti, aby pod titulem vojenských dodávek, obdělávání polí i zahrad a veřejných zájmů vůbec byli vojny sproštěváni i příslušníci českého národa, aby podepřeno a udrženo bylo do kritické situace upadnuvší české peněžnictví, aby nezaměstnané a hladovějící české obyvatelstvo bylo účastno podpor a darů veřejně udílených, aby vypláceny byly zastavené státní podpory českým ústavům a školám, bez nichž by byly ještě více živořily, aby všude český živel byl zastoupen a mohl stopovat, jak se s ním chce nakládati, aby český lid nebyl zkracován při rozdělení zásob (aprovisaci) a p. Nedošli úspěchu vždy ve všem, ale jistě v nejedné věci. Čeští ministři v kabinetu Stürgkhovu, zvláště ministr ing. Ot. Trnka, v tom směru byli jim účinnou podporou.

České politické skupiny pracovaly každá dle svého nejlepšího svědomí, jejich práce se i nejednou doplňovala, ale v jednotné politické, ukázněné jednotce nepostupovaly. Zástupci všech politických stran od počátku války se sice scházeli více soukromě nežli oficiálně v místnostech sekretariátu agrární strany v Hybern-

ské ulici v Praze, ale schůzky ty nebyly ničím více nežli vzájemnou informací. K nějakým jednotným akcím politickým se nikdy neodhodlali. Ze všech šesti politických skupin v těsné spolupráci záhy na počátku války spojily se jen skupina aktivního radikalismu a skupina v jejím duchu doma vedoucí politické akce. Spojeným těmto skupinám v boji i spolupráci za obnovu českého státu dáno bylo od druhé polovice r. 1917*) pojmenování »Maffie«, připomínající jednak na tajný spolek sicilský v první polovici 19. stol., zvláště však na tajný kroužek několika českých literátů, oddaných realistickému směru za boje o pravost Rukopisů a nazývaný tehdy též Maffie.**)

Česká veřejnost o schůzkách zástupců českých stran nevěděla. Když pak (od listopadu r. 1914) německými novinami probíhaly zprávy o akcích německých poslanců v Předlitavsku za účelem dohody o společném politickém postupu, české veřejnosti zmocnily se obavy, že vůdčí politikové čeští nejsou si vědomi velké zodpovědnosti, kterou jim dějinná doba ukládá. Četné deníky (»Union«, »Nár. Politika«, »Mor. Orlice«, »Centrum« a j.), především strany staročeské, od listopadu r. 1914 volaly po »jednotném zastoupení celého národa svazem pevným, na žádné jednotlivé straně politické nezávislým«, ve věcech národně politických. Jejich apel nalézal silné ozvěny v české veřejnosti. K jeho uskutečnění však nedošlo. Jednotného zastoupení celého národa v pevném svazu nepřály si skupiny, které přestaly počítati s existencí Rakousko-Uherska v budoucnosti, poněvadž se obávaly, že by v podobné organizaci nabyly většiny skupiny, s Rakousko-Uherskem v budoucnosti počítající. Jisté uklidnění v široké, neinformované české veřejnosti nastalo, když posledního února r. 1915 i staročeské deníky veřejně konstatovaly, že »zástupcové českých stran pravidelně se scházejí« a když listy i jiných stran odhodlaly se zanechati stranických a osobních polemik, které vypuknutím války nepřestaly, nýbrž ještě daleko do jara r. 1915 trvaly, a které nejvíce živily mínění českého lidu, že mezi českými vedoucími politiky není svorných styků, odpovídajících vážnosti velké doby.

VIII.

V prvních dnech května r. 1915 podařilo se spojeným vojskům německorakouským dobýtí velikého úspěchu vojenského porážení ruské fronty u Gorlice. Nad vítězstvím tím projevil v Čechách nelíbenou radost předseda zemské správní komise král. Českého, starostové několika měst českých s pražským starostou v čele, z politických skupin jediná skupina konservativně-katolických

politiků. Vrchní vojenské velení, hrdo a domýšlivě na uvedený úspěch na frontě, odhodlalo se energičtěji zakročiti proti českému národu nežli dosud činilo.

Dne 23. května r. 1915 byla vyhlášena dávno očekávaná válka habsburské monarchie s Itálií. Kluby zemských a říšských poslanců stran katolickónárodní a křesťanskosociální na Moravě se svými výkonnými výbory daly veřejně na jevo své rozhořčení nad věrolomností Itálie, která chce oloupiti monarchii o přístup k moři a ujišťovaly dynastii, vrchní vojenské velení i vládu svojí věrností k Habsburkům a říši Rakousko-Uherské, již přály si viděti mocnou, ke všem národům spravedlivou, na všechny strany neodvislou a v níž spatřovaly zajištění existence českého národa. Ostatní politické skupiny mlčely. Jevila se sice tehdy i v druhých politických skupinách, které počítaly s existencí Rakousko-Uherska, snaha, aby u příležitosti vyhlášení války s Itálií, která jest vlastně válkou o opanování slovanské Adrie Vlchy, z důvodu slovanské sympatie se vystoupilo s veřejným projevem proti itálii, ale skupiny ty ne zvítězily se svými názory ve svých stranách. Politické mínění ve stranách za boje názorů přiklonilo se tehdy ke skupině, podporující doma akci aktivního radikalismu za hranicemi. Snad by se bylo stalo jinak, kdyby nebyl býval právě tehdy podán důkaz, že vrchní vojenské velitelství, již dříve vládnoucí absolutisticky, se rozhodlo vládnouti zcela samovolně a bezohledně postupovati proti českému národu nežli dosud činilo. Důkazem tím bylo zatčení vůdce buržoasní politiky české před válkou dr. K. Kramáře, a starosty České obce sokolské dr. Jos. Scheinera dne 21. května r. 1915, dva dny před vypuknutím války s Itálií.

Dr. Kramář byl zatčen přímo na rozkaz vrchního vojenského velitelství. Hlavní stan uvědomil i šéfa předlitavské vlády o svém rozhodnutí až dodatečně. Dr. Kramář byl zatčen, ačkoliv jako člen rakouské delegace požíval immunity. Vrchnímu vojenskému velitelství zdálo se nutným učiniti tohoto politika neškodným, poněvadž soudilo, že svými předválečnými snahami, směřujícími ke kulturnímu a hospodářskému sblížení veškerého Slovanstva, a svým úsilím, aby Rakousko-Uhersko sblížilo se více s Ruskem (neboť jen tak bude moci plniti své mírové poslání a čeliti imperialistickým snahám Německa, směřujícím přes Rakousko-Uhersko na východ a celou Evropu znepokojujícím) jest intelektuelním původcem slovanského citění českého národa a tím původcem prvotních neúspěchů rakouských vojsk na frontách. Nepadalo na váhu při rozhodnutí vrchního vojenského velitelství, co vše dr. Kramář pro zakotvení rakouské myšlenky, se ztrátou vlastní popularity, před válkou v českém lidu vykonal, co vynaložil, aby smířil rozpory mezi Rakouskem a českým národem, že byl podporou vlád předlitavských i při předlohách vojenských, odhlasovaných v rakouském parlamentě tehdy, když se již obecně vědělo, že válka v dohledné době vypukne, nepadalo na váhu při

*) Dr. A. Hajn—Dr. P. Šámal: Před Národním výborem. První ročenka Nár. shromáždění. V Praze, 1919, str. 8.

**) Dr. Jan Herben: Deset let proti proudu. V Praze, 1898, str. 88. ad.

úvahách vrchního vojenského velitelství, jak zatčení dr. Kramáře se bude vykládati za hranicemi a jak veřejné mínění české v zatčení dr. Kramáře bude spatřovati nejčernější nevděk habsburské monarchie k muži, opravdu rakouskému, a že podryje se v Rakousko-Uhersko a Habsburky důvěra ještě více nežli byla podryta, nepadalo na váhu při rozhodování vrchního vojenského velitelství, že dávalo zatknouti dr. Kramáře jen pro podezření a ne pro dokázané skutečnosti; vojenský hlavní stan dal vykonati prostě bez nejmenšího politického rozhledu, na svoji pěst, bez dotazování zodpovědných členů vlády, svoji vůli. Zatčení dr. Kramáře bylo patrnou známkou, že v té době jedině mocní a vládnoucí činitelé ve státě jsou vojáci. Vrchní vojenské velitelství obstarávalo nejen obranu monarchie, nýbrž rozhodovalo i o jeho vnější i vnitřní politice. Vláda na dlouhou dobu zůstala v rukou vojáků. Vrchní vojenské velitelství až do prvních měsíců r. 1917 rozhodovalo o tom, jak se vládní kruhy ve státě budou chovati k českému národu a rozhodovalo o celé politice státu, třebaže nebylo vyhověno návrhům arcivévody Bedřicha, znovu učiněným v den zatčení dr. Kramáře, aby v Čechách místodržitelství dostalo se do rukou vojáka a později, dne 25. září, doléhajícího na císaře s patrnou nechutí proti v ústraní ukrývajícímu se hr. Stürgkhovi, aby nejprve v Čechách byla zavedena vojenská diktatura a pak v celém Rakousku. Císař, již slabomyslný a senilní, nevyhověl sice formálně, pro odpor hr. Stürgkha, arcivévodovi Bedřichovi, ale neučinil ničeho, co by zlobným opatřením vojenské diktatury nad českým národem učinilo přítrž. Sám nikdy český národ nemiloval a neměl pro jeho snahy pochopení a zprávy o chování se českých vojáků na frontě a pasivní resistenci Čechů v zázemí zdály se mu býti dostatečným odůvodněním a ospravedlněním činů vrchního vojenského velitelství.

Pod vlivem maďarské vlády a hlavního vojenského stanu byl vydán dne 11. října r. 1915 vlastnoruční list císařův o společném znaku rakousko-uherské monarchie. Monarchie dle skutečných poměrů byla rozdělena, jak si přáli Maďaři, ve dva státy: v Rakousko a Uhry, název »království a země na říšské radě zastoupené« byl změněn v »Rakousko« a český stát v něm zanikal jako ve státu jednotném. Mladočeský klub*) ihned proti tomuto útoku na státoprávní tradice české u vlády protestoval.*

Od gorlického průlomu ruské fronty a vyhlášení války s Itálií vojenská persekuce na celé čáře zaplavila české země. Civilní vláda byla proti vojenským příkazům chabá, snažela a trpěla toto persekuci rádně beze všech námitek a bez odporu, ba i podporovala je. Vysvětlovala své chování tím, že nebude vojenská diktatura moci trvati věčně, že se sama sebou znemožní. Jaké škody však diktatura ta nadělá, jak její opatření bude vykládati cizina

*) Deputací poslanců Maštálky a Tobolky.

a jaký ideový převrat způsobí v národě, který chce zdolati, na to myslila málo.

Vojenská persekuce českého národa vycházela s hlediska, že válečná doba jest nevhodnějším okamžikem, aby se v habsburské monarchii plně uskutečnily plány a cíle všeneckeého centralismu a aby se český národ navždy získal tomuto politickému názoru. Ze srdcí a hlav českých měly se vypuditi myšlenky na obnovu českého státu, na federativní uspořádání habsburské monarchie, na uskutečnění národní rovnoprávnosti. Láska k slavné, husitské a reformační české minulosti, vědomí příbuznosti s druhými národy slovanskými mělo se navždy vytrhati z českých srdcí i mozků. Češi měli ztratiti své národní a slovanské uvědomění a měli se státi sluhy a otroky panovačné politiky německé.

Vojenské kruhy daly pod přísný dohled celý český národ. Všude měly své důvěrníky, jejichž úkolem bylo zjišťovati smýšlení i jednání českého národa. Vojáci, vracející se z ruského zajetí, byli vyšetřováni a vyslýcháni, ve veřejných místnostech, v hostincích, kavárnách a p. v hlavních městech státní policií bylo pátráno po veřejném mínění českém a podávány byly o tom vojenské vládě zprávy.

Čeština byla odstraňována ze státních úřadů. Do války existující praxe byla změněna a vydány byly výnosy (pro zeměpanské politické, policejní, finanční úřady, soudy a železnice) dle nichž se jako vnitřní úřední a služební jazyk i pro styk úřadů a soudů zavedla výslovně němčina. České úřednické državy, těžce před válkou Čechy získané, byly ohrožovány a zkráceny. Z místodržitelství českého i policejního ředitelství pražského odstranění byli z vedoucích míst kvalifikovaní čeští úředníci a místa jejich zaujali úředníci národnosti německé. Ani jediné uprázdněné místo z vedoucích míst nebylo za války obsazeno kvalifikovaným úředníkem české národnosti. Němečtí soudcové přeskakovali své starší, kvalifikované kolegy české národnosti. Čeští úředníci byli dávání do disciplinárního vyšetřování pro různé domněnky, jako pro podezření z rusofilství, pro podezření styků se zahraničím, nebyli sprostřováni vojenské služby v poměru ke svým kolegům německým. Upomínky na význačné události českých dějin byly vyhlazovány. Vojenské kruhy v husitství spatřovaly především státu nebezpečné názory český nacionální a proto vystupovaly proti všemu, co upomínalo na husitství. Kovová deska, zasazená na paměť popravy českých pánů r. 1621 na staroměstské radnici v Praze, musila býti (v červenci 1916) odstraněna. Staré tužby české po obnově českého státu i v rámci habsburské monarchie byly pronásledovány. Projevovati slovanské uvědomění, třeba jen literárně a ve smyslu kulturním, nebylo dovoleno. Nositi trikolory v jakékoliv formě bylo zakázáno a nošení stíháno. V českém Sokolstvu spatřovala vojenská diktatura zvláště živél státu nebezpečný, velezrád-

ný, poněvadž česky a slovansky uvědomělý. Ačkoliv české Sokolstvo věnovalo se za války jen pomocné činnosti válečné (zřizování lazaretů), bylo vše vynaloženo na vyhlazení sokolských jednot a sokolského smýšlení. Sokolské jednoty byly rozpuštěny, 23. listopadu 1915 stihl ten osud i středisko českého sokolstva »Českou obec sokoiskou« a »Svaz Slovanského Sokolstva«, ačkoliv tento na počátku války svoji činnost vůbec zastavil; státním úředníkům, soudcům a profesorům úředně doporučeno, aby se vzdávali sokolských jednot pro jejich tendence s úkoly státních zaměstnanců nesrovnatelné, předáci sokolských žup a jednot byli vyšetřováni, zatýkáni, vězněni, sokolské písemnictví předválečné bylo dodatečně zabavováno, časopisy sokolské zastavovány. Censura pod vlivem rozkazů vojenského velení bezmyšlenkovitě potlačovala vše, co česky a slovansky nacionálního a svobodomyšlného se chtělo tisknout v novinách, knihách a hrát nebo zpívat v divadle. České noviny byly znásilněny, nesměly svobodně psát, zvláště nesměly posuzovat svobodně zahraniční a vojenskou situaci. Přísně bylo nakládáno s těmi novinami, jejichž význační činitelé byli ve vyšetřování, v obžalobě nebo odsouzení. U těchto novin v každé sebe menší zprávičce se něco vidělo, hledalo, četlo se mezi řádky, v takových novinách byly zabavovány stati a zprávy, které jinde nezávadně procházely. Především »Národní Listy« měly vzhledem k zatčení dr. Kramáře a dr. Rašina mezi všemi českými deníky postavení nejtěžší. České noviny nesměly při své práci používat jiných pramenů nežli které jim vojenská diktatura dovolila. Nejen, že byla zakázána doprava listů ze zemí dohodových, ale ani listů ze států neutrálních se nesmělo užívat a nesměly se ani odebrat. Preventivní censura propouštěla českým listům úředně nedodané zprávy jen tehdy, mohl-li býti podán doklad, že již dříve v některém listu v Předlitavsku zpráva byla otištěna. Pod hrozbou zastavení novin a zatčení novinářů, s předpisem místa i písma, byly českým redakcím dodávány policejním ředitelstvím litografované stati, které musily býti otištěny bez udání pramene, aby vzbudily dojem, že jsou osobním projevem příslušné redakce. Ke stu českých listů bylo za vojenské persekuce zastaveno na určitou dobu nebo trvale. Mezi nimi byl dne 26. srpna r. 1915 i deník, jehož zakladatelem byl prof. T. G. Masaryk a vlastním redaktorem až do svého odjezdu do ciziny dr. Eduard Beneš, »Čas«.

Vojenská diktatura pokládala za svůj úkol chopiti se i výchovy dětí na českých školách. Vojenské velitelství v Litoměřicích nezapomnělo úředně upozorniti, že česká výchova školská jest nerakouská a že v tom směru co nejradikálněji musí býti zjednána náprava. Na podzim r. 1915 ve Vídni zasedala u ministerstva kultu a vyučování za přítomnosti místodržitelů ze zemí českých zvláštní anketa, která se obírala otázkou, jak povznést školou ducha loyality a věrnosti ke státu. Pod vlivem vojenské

diktatury byla podniknuta revize školních učebnic a jiných pomůcek školních, knihy, před válkou úředně schválené, za války však jevící se málo patriotickými, byly vyřazovány a zakazovány, poněvadž prý sledovaly tendence vychovatelsky nesprávné nebo dokonce nevlastenecké, poněvadž málo podporovaly rakouskou státní myšlenku, rakouský patriotism, málo budily úctu a lásku k dynastii, k rakouským vojevůdcům a rakouským válečným hrdinům a k stavu vojenskému vůbec, nepatrně pěstovaly lásku k širší, rakouské vlasti a příliš mnoho k naší vlasti české, poněvadž obsahovaly stati tendence panslavistické, válečným spoječím habsburské monarchie nepřátelské, příliš upomínaly mladé myslí na starou slávu českého státu a slavnou dobu českých dějin, husitskou dobu. Provedeny byly revize žákovských knihoven a vyřazeny byly spisy, které pro mládež uznány byly nevhodnými. Machar, Masaryk, Jirásek, Tolstoj, Beneš-Třebízský a j. uznáni za nevhodnou četbu žákovskou. To vše provádělo se z popudů vojenských kruhů několika ke všemu ochotnými školskými odborníky, a poněvadž se jich dosti nenalezlo, i neodborníky. Nařizováno bylo vydání učebnic nových a v duchu názorů vojenských diktátorů vydáno bylo i několik učebnic nákladem státním. Poněvadž však toto opatření mohlo se uskutečňovati jen pozvolna, ponecháno žactvo začasté i bez učebnic vůbec.

Z popudu vojenských diktátorů provedena byla persekuce české literatury. Více nežli dvě stě knih z doby předválečné, některé více nežli deset let před válkou vydané, byly za války nově censurovány, zabaveny a jejich rozšiřování zakázáno. Zakázány byly i projevy, požívající imunity parlamentní. Zakazováno bylo vše, co literárně nebo obrazem upomínalo na politickou samostatnost českou, na český samostatný stát, na Husa a dobu husitskou, na utrpení českého národa v době pobělohorské, vše, co znamenalo rozmach směru svobodomyšlného a pokrokového, co vykládalo a sloužilo myšlence sokolské, co budilo vědomí příslušnosti Čechů k slovanskému kmeni, co poučovalo o národní jednotě Čechů a Slováků, co agitovalo pro anarchism, sociálně demokratické názory doby předválečné, co znamenalo boj proti militarismu a p. Spisovatelé, kteří ve svých spisech vyslovovali některý z uvedených názorů, byli prohlašováni za spisovatele velezrádné. Klasická díla světové dramatické literatury, poněvadž by se byla mohla vykládati ve prospěch český, byla oklešťována, text divadelních kusů a libret byl znešvařován. Vojenská diktatura pokusila se vyloučiti z četby českého lidu Havlíčka, Denise, Machara, Masaryka, Kramáře a j.

Vojenská diktatura i přímým stíháním osob hleděla vykořeniti z českého národa vše, co zdálo se jí býti státu i dynastii nebezpečné. Na Moravě až do polovice r. 1915 bylo zavedeno více nežli pět set procesů pro velezrádu a urážku panovníka a z těchto procesů sedm vyznělo rozsudkem smrti. Podobně dále se i v druhých ze-

mích českých. Nebyli stíháni jen drobní lidé, nýbrž vůdcové politických stran, poslanci, novináři, spisovatelé atd. Po dr. Kramářovi zatčení byli: mladočeský poslanec dr. Rašín, své zatčení očekávající, jeden mladočeský žurnalista, čtyři poslanci národně sociální (Buřival, Choc, Netolický, Vojna), jeden sociálně demokratický (dr. Soukup), tři realističtí redaktori, dva státoprávně pokrokoví atd. atd. Na počátku června r. 1916 dr. Kramář a dr. Rašín byli odsouzeni k smrti provazem a předposledního července téhož roku čtyři národně sociální poslanci k několikaletému těžkému žaláři.*) C. k. zeměbranecký divisijsní soud ve Vídni dle rozkazu z hlavního stanu byl ustanoven, aby jednou pro vždy prováděl soudní řízení s českými velezrádci a ohrožovateli branné moci státu. Čeští politikové, odňati svým řádným soudům, byli tam souzeni vojenskými, německy nacionálně cítícími soudci, neznajícími nejen poměrů v zemích českých, ale ani jazyka těch, jež odsuzovali. Obžalovaným a odsouzeným zabavován byl dle císařského nařízení z 11. června r. 1915 movitý i nemovitý majetek »k zabezpečení nároku státu na náhradu škody«. Při dodatečných domobraneckých odvodech a prohlídkách v českých krajinách rozhodovali o schopnosti ke zbrani jednak k Čechům národnostně zaujatí lékaři, zvláště maďarští a němečtí, jednak předsedové komisí, dokonale poučení svými nadřízenými úřady, aby Čechů nijak nešetřili. Vše bylo vynaloženo na vybití českého národa.

Vojenští diktátorové mrskali zpupně a nelitostně jeho tělo. Měli pevnou vůli jej zničit a národně usmrtit. Docilovali však jen opaku. Místo, aby kladli národ do hrobu, stavěli svými skutky základy k velikému a radostnému dni jeho slavného osvobození.

IX.

Úspěchů ústředních velmocí na frontě, nepřátelského poměru hlavního stanu k českému národu a netečnosti, ba slabosti vlády vůči hlavnímu stanu hleděli využítí rakouští, národně a šovinisticky silně cítící buržoasní Němci, aby zajistili si vyplnění svých určitých nacionálně německých přání. V červenci r. 1915 sestavili důvěrně čtyři badatelé vídenští, Dr. Jindřich Friedjung, Dr. Michal Hainisch, univ. prof. dr. Evžen v. Philippovich a univ. prof. dr. Hans Uebersberger za pomoci nacionálních Němců rakouských program poměru Rakousko-Uherska k Německu a program vnitřního přerození Předlitavska. Pod vlivem knihy říšskoněmeckého sociálního politika a poslance dr. Bedřicha Naumanna, »Mitteleuropa«, v níž tento hlasatel národního socialismu a sociálního císařství v Německu navrhoval a agitoval pro vytvoření středoevropského vojenského, politického a hospodářského útvaru, který by čelil

*) Péči o rodiny uvězněných na se obětavě vzali posl. J. G. Maštálka, dr. P. Šámal, posl. Fr. Udržal a »Národní Rada« v Praze.

budoucně nepřátelům ústředních velmocí, hájil jejich postavení ve světovém hospodářství vedle druhých velmocí a jehož předpokladem a jádrem by bylo úzké a těsné sloučení Německa a Rakousko-Uherska, doléhali na vytvoření středoevropského politického, obranného a hospodářského spolku a úzké politické, vojenské a hospodářské spojení Rakousko-Uherska s Německem. Pokud se týče vnitřních poměrů v říši, trvali na dualismu a stáli rozhodně proti federalisaci Předlitavska, byli úhlavními odpůrci státoprávních snah českých. Přejímali z lineckého programu rakouských Němců požadavek, aby Halič byla vyčleněna z rakouského státu, aby byla osamostatněna a ze zbytku Předlitavska utvořila se pak státní jednotka s nepochybnou většinou německou. Původci programu vylučovali do budoucna z vládní většiny všechny frakce parlamentu, které byly proti zahraniční politice habsburské monarchie a ji potíraly. V celém státě předlitavském němčina měla se státi řečí státní, v celém státě jen ona měla býti vnitřní řečí úřední. Ve školách všech kategorií a všech národností měli žáci býti přinuceni učit se němčině. Stará přání českých nacionálních Němců, směřující k zákonodárnému i správnímu roztržení království českého měla se konečně provést. Soudní i správní okresy měly býti rozděleny a ohraničeny dle řečí obyvatelstva. Zřízení krajské dle národností mělo se zavést. Navrhovatelé tušili, že vše to nedá se provést cestou dohody a parlamentního kompromisu a proto vybízeli vlivné politické činitele ve státě, aby načrtnutý program nebáli se provést oktrojem, dříve nežli by se sešly korporace zákonodárné.

Tento politický program německý nacionalismus v Předlitavsku přijal o velikonocích r. 1916 plně za svůj a ještě ve smyslu všenněmeckých tužeb jej dále propracoval a přiostrčil. Předlitavsko jako jedno uzavřené území se samostatným zákonodárstvím a samostatnou správou představoval si nejen bez Haliče, nýbrž i Bukoviny a Dalmacie. Němčinu přál si míti prohlášenou nejen v zásadě za řeč státní, nýbrž i zavedenu jako jedinou vnitřní řeč státních úřadů, soudů a řeč vzájemných styků mezi úřady. V území německém němčina měla býti prohlášena za řeč státní ve styku úřadů a soudů s obyvatelstvem i na venek. Němčině mělo se učití na všech školách závazně, třetí třídou obecné školy počínajíc. Národnostní rozdělení soudních a správních okresů i sborů zákonodárných mělo se provést v celé koruně svatováclavské a to tak, že by bylo bývalo jen území německé a oboujazyčné, čistě českého neuznávali. V území německém úředníky neměli se státi nežli Němci. Celou koncepci německé nacionální politiky, jak ji navrhovali akademičtí inteligenti v červenci r. 1915, se všemi jejími motivy německý nacionalismus v Předlitavsku r. 1916 prostě přejímal.

Oba zmíněné programy vycházely z Naumanna, ale oba šly do důsledků ve vnitřní politice předlitavské, do nichž jíti se Naumann neodvažoval, ba jíti se obával. Kdežto německý nacionalismus

z ideje střední Evropy dovozoval nutnost provést postupné národní zotročení a pogermanisování neněmeckých národností v Předlitavsku, Naumann, agitující pro uskutečnění své střední Evropy, chtěl neněmeckým národnostem v novém útvaru vyjít co nejvíce vstříc. Napomínal Němce, aby projevovali pochopení pro otázku malých národů. Byl si vědom, že zvláště Slované při plánu Střední Evropy stále myslí a obávají se především o svoji národnost, a aby u nich tuto náladu změnil, proto doléhal, by národové se nedoháněli k nevrnému zoufalství nebo i jen k pasivní oposici, aby se povolovalo a ne překáželo ve věcech, jež možno poskytnouti bez nebezpečí pro stát, aby se přívětivěji soudilo a nakládalo s národními menšinami, aby Němci projevovali blahovůli k všem řečem v Střední Evropě, třeba že by němčina byla prostředkovací řečí Střední Evropy, a aby se vůbec uskutečnění Střední Evropy nezatěžovalo poskytováním příčin k národnostním sporům. Rakouští nacionální Němci neslyšeli této části názorů Naumannových, svými nacionálními programy pro vnitřní politiku předlitavskou postavili se dokonce zcela jasně proti radám Naumannovým.

Čeští politikové, kteří tehdy vycházeli z oprávněného předpokladu, že dohoda nechce Rakousko-Uhersko zničit, položili si otázku: Není možno využití názorů říšskoněmeckých politiků rázu Naumannova, aby se čelilo německým aspiracím a činům předlitavských Němců, vlády i hlavního stanu? Není možno prostřednictvím říšských Němců působiti na rakouské Němce, aby zanechali svého běsnění? Naumann v první polovici března r. 1916 navštívil Prahu. Někteří čeští politikové výše uvedených skupin sešli se s ním k podnětu dr. Šmerala u nestora českých politiků, staročecha dr. K. Mattuše, aby mu vyložili své názory a přiměli ho k činnosti proti persekuci českého národa. Ukázalo se, že Naumann měl pro to pochopení, odsuzoval jednání vojenských, vládních i německonacionálních kruhů rakouských, ale objevilo se, že neměl smyslu pro snahy Slovanů po politické samostatnosti a zvláště pak jako člen malé skupiny říšskoněmeckých poslanců neměl dosti vlivu, aby mohl proti persekuci českého národa něco praktického podniknouti. Nebyl více nežli důmyslný literát, vydávající zajímavé spisy politické, nebyl vlivný politický činitel, jehož spojenectví by bylo mohlo přinésti jakýkoliv praktický úspěch české politice. Po schůzce s Naumannem v r. 1916 zanechala česká politika navždy myšlenky prostřednictvím říšských Němců působiti na předlitavské Němce na obranu české věci.

X.

Mínění širokých vrstev českého lidu nebylo jednotné, ale nepochybně ve své většině až do jara r. 1917 bylo stejné. Vypuknutí války se Srby nesetkávalo se u české veřejnosti s nijakými

velkými sympatiemi srbskými. V prvních dnech války se Srbskem příliš působila hrůza z toho, že válka vypukla a muži musili opouštět své domovy, pak vzpomínka čistě lidská, že František Ferdinand i s jeho ženou byli zavražděni a zanechali po sobě dvojnásobné sirotky, i vědomí, že ve Františku Ferdinandovi byl zavražděn nepřítel odstředivých snah maďarských. Mobilisace v českých krajinách dopadla bezvadně, jak s pochvalou bylo konstatováno i vládou. Ale veřejné mínění české postupem se měnilo a Srbům přály se většinou úspěchy, kterých proti rakouským vojskům dožívali. Když Němci den za dnem získávali si v Belgii a na severu Francie vítězství, veřejné mínění české úplně umklo, jako by v českém lidu přestalo náhle srdce tlouci. Vojenské a policejní kruhy pražské pokusily se tuto náladu zastřítí pořádáním českoněmeckých oslav německých zbraní a dávaly při nich mluvit i za Čechy neuvědomělým a ke všem rozkazům ochotným žákům středních škol. Když však tato šalva ukázala se býti příliš nejnepnou, sám místodržitel, kníže Thun, pokračovati v ní nedovolil, aby ustrašenost a zaleklost českých srdcí ještě více nezvětšoval. Český lid, ať soudil o otázce budoucnosti habsburské monarchie jakkoliv, z hluboka si vydychl, když postup německý byl na Marně zadržěn a když z východní fronty docházely zprávy o ústupu rakouských vojsk před přesilou ruskou. Veřejné mínění české přálo si ve veliké většině své vítězství Rusů, toužilo po jejich příchodu na Moravu a do Čech a radovalo se, že ruské Slované uvítá slavně ve svých městech i vískách. Veřejné mínění bylo zklamáno, když Rusové nepostupovali tak rychle, jak si český lid ve své většině přál a když ruská fronta byla proražena a Rusové dali se na ústup. Rusofilské smýšlení českého lidu valně pokleslo. Když mezi otevřené nepřátele habsburské monarchie přistoupila Itálie, byla z toho do jisté míry radost ve veřejném mínění českém. Od toho, že Itálie zaměstnala svými operacemi velkou část rakousko-uherské armády na jihu, že přispěla ke drobení armád centrálních velmocí a že tím byla oslabena fronta srbská a ruská, čekalo se, že Rakousko-Uhersko nebude moci válku vyhrát, že osud českého národa nebude tak ubohý, jak se mohlo očekávat dle prvotních válečných úspěchů německých, a že délka války se zkrátí. Radost ta však zase polevila, když Itálie nebyla s to, aby dobyla větších vítězství a když ani Rusové ani Srbové nedovedli čelití spojeným branným silám ústředních velmocí. Když k tomu přistoupilo pronásledování všeho českého vojskou diktaturou, veřejné mínění české přetvořilo se jednak v zamlklý vzdor, jednak v ustrašený klid. Dr. Kramář byl zatčen a v českém lidu neprojevil se žádné nepokoje, jak očekával hlavní stan a jak se na jejich zdoání připravoval. Proti zatčení dr. Kramáře podal protest hned den po zatčení u českého místodržitele jen dva mladočeští poslanci (Čech, Tobolka) a později (31. května) jen zástupci poslaneckých klubů agrárního (Staněk), národně-sociálního (Choc), sociálně-demokra-

tického (dr. Šmeral) a mladočeského (dr. Rašín) ve Vídni u šefa předlitavského kabinetu a dvou českých jeho členů. Když byl zatčen 12. července vlastní intelektuelní původce aktivně radikální politiky české v Cechách, dr. Al. Rašín, nedošlo k jiným projevům odporu, nežli k rozhodnému protestu, který den po zatčení u českého místopředsedy podali tři mladočeští poslanci (Čech, Franta, Tobolka).

Český lid pod dojmem válečných úspěchů ústředních velmocí i pod knutou vojenské diktatury strnul mlčel. Za to však více v nitru svém uvažoval a krok za krokem dospíval k nesmiřitelné nenávisti dynastie, jež nad ním panovala, rádců, jež koruna při vládě měla, a soustátí, v němž český lid úpěl pod bičováním vojenské diktatury. Vojenská diktatura se všemožně přičinila, aby český národ si jasně uvědomil, co by ho čekalo, kdyby ústřední mocnosti zvítězily, když v téže chvíli, kdy žádala od českého lidu nejtěžší oběti na krvi a majetku, chovala se k českému národu tak nepřátelsky.

Psychologie českého lidu v době nejtěžší persekuce válečné měla v sobě velmi mnoho podobného s psychologií téhož lidu v době jeho probuzení. Všude jevila se obava a strach o českou národnost, o český jazyk, o české národní tužby a ideály. Dodávati za této situace odvahy českému lidu a zapuzovati jeho obavy, připadlo českým spisovatelům, hercům, hudebníkům a českým novinářům, pokud vojenská diktatura jim dovoľovala v tom směru mluvit. Methody, jichž se užilo, byly metody našeho národního probuzení. Al. Jirásek vydal buditelský román »Temno«, který v tisících výtiscích byl rozšířen v českém lidu. Jiráskovy a Winterovy dějepisné povídky a romány byly od duše k duši rozšiřovány, na velkých divadelních scénách byly hrány buditelské kusy Tylovy, Štěpánkovy, Klicperovy, Macháčkovy a j. Tylova »Fidlovačka« při scéně, kde zpívá se »Kde domov můj«, skýtala příležitost k posílení národního vědomí. Na koncertech hrála se za všeobecného zaujetí a vnitřního zanícení Smetanova symfonie »Má Vlast«, utvrzující česká srdce v pevné víře v budoucnost českého národa; při Smetanově »Libuši« docházelo k demonstračním obecnostem tam, kde Libuše věští, že český národ nikdy neskone. České noviny nabádaly k čistotě českého jazyka a doporučovaly kursy správné češtiny, které pro utvrzení lásky k české řeči pořádali obětaví vlastenečtí učitelé a profesori. »Národní listy«, které nejvíce stály ze všech listů na mušce vojenských diktátorů, poněvadž vůdčí členové jejich správy a redakce byli věznění a odsouzení a list byl v oprávněném podezření ze styků se zahraničím, daly k nelibosti pražského místopředsedství podnět k pořádání sbírek pro »Ústřední Matici Školskou«, pro spolek k zřizování a vydržování českých škol pro Dolní Rakousy »Komenský« ve Vídni, pro Opavskou Matici, Matici Osvěty Lidové pro kněžectví Těšínské a j. a jejich akce, v tomto směru vedená, setkala

se s neobyčejným pochopením českých lidí anonymně v zázemí a s plnými jmény zvláště na frontě. »Národní divadlo« v Praze demonstrovalo i pro korunovaci anglického prince novou výpravou Shakespeareova »Falstafa«. Úmrtí autora klasického díla »České státní právo« prof. dr. Jos. Kalouska 23. listopadu r. 1915 užito bylo listy k připomínce státoprávních tužeb českých. Pětistoleť výročí upálení M. J. Husi dalo podnět r. 1915 k připomínkám na velkou dobu husitskou. Nebylo krátce nevyužito příležitosti, aby české vědomí za nejtěžší persekuce v mezích dané možnosti bylo posíleno, aby budila a utužovala se láska k českému jazyku, národnosti a národu, aby nechladlo a nevychladlo pod tíhou vojenských diktátorů české vlastenectví a neupadala česká mysl za černé situace v beznadějnou zoufalost.

XI.

Když prof. T. G. Masaryk v prosinci r. 1914 se trvale usadil za hranicemi Rakousko-Uherska, bylo tam již hnutí za úplně samostatný stát československý. Nositeli tohoto hnutí byli především příslušníci českého národa, žijící ve státech dohodových, v Rusku, Francii, Anglii a Srbsku a v zemích neutrálních, ve Švýcařích a Sev. Americké Unii. Hnutí v tomto posledním soustátí bylo početně nejsilnější, poněvadž v něm Cechové tvořili jednotku, čítající daleko přes půl milionů duší. Bylo to hnutí, které nebylo ovocem české politické emigrace, poněvadž Čechové takové emigrace před válkou si nevytvořili, nýbrž bylo to hnutí, které vyrostlo náhle, jakmile dostavila se situace; za níž mohlo vyrůst. Bylo by klanmo domnívati se, že všichni Čechové, žijící za hranicemi, hned po vzplanutí světové války byli stoupcí směru, vytknutého si za svůj cíl úplně osvoboditi československý národ z jeho staleté poroby. I mezi Čechy zahraničními bylo několik směrů a směry ty daly by se roztřídití ve dvě veliké skupiny, z nichž první počítala po válce s existencí habsburské monarchie a druhá s jejím rozbitím a vybudováním československého státu. Proti skupinám v zemích českých nebylo za hranicemi směru, který by se byl býval obával své mínění projevití otevřeně, poněvadž i v zemích dohodových i v zemích neutrálních bylo volno pronášeti Čechům své názory, aniž se byli musili tam strachovati za to jakékoliv persekuce. Mezi zahraničními Čechy byli i ti, kdo věřili, že Rakousko-Uhersko zůstane, a nechtěli se proto angažovati při hnutí, které vše vynakládalo na rozbití habsburské monarchie, byli tam i ti, kdo z důvodů konservativních a katolických přáli si vítězství katolické dynastie habsburské a nevyhýbali se projevům ve prospěch Rakousko-Uherska (byli to až do zasáhnutí Sev. Ameriky do války především američtí čeští katolíci), byli tam i stoupcí směru, toužícího po samostatnosti česko-slovenské, ale jinak lidé politicky pasivní, byli tam i stoupcí názorů, které v zemích

českých reprezentovala sociálně demokratická skupina Šmeralova, a konečně byli tam i stoupenci aktivního radikalismu, jehož reprezentantem stal se prof. T. G. Masaryk. Tito poslední nebyli v prvních měsících války nijak početně silní a nebyly to osobnosti politicky vyškolené a vynikající. Byli to lidé již svým sociálním původem demokratičtí, drobní úředníci, řemeslníci, malí výrobci a dělníci, kteří za hranicemi buď trvale se usadili, nebo kteří tam na určitou dobu za svým zaměstnáním přišli, kteří však neměli nijakých význačných styků s vlivnými politickými činiteli ve státech, v nichž žili.

Na Rusi usedlé Čechy a Slováky politicky probudil carův manifest, označující vypuklou válku za boj o osvobození Slovanského a srpnová proklamace ruského vrchního velitelství, rozšiřovaná nejen v Rusku, nýbrž i v zemích habsburské monarchie, zvláště na Slovensku a Moravě, v níž Rusko za svůj cíl prohlašovalo: »umožnit' každému slovanskému národu, aby sa mohl samostatne rozvíjať a svoj blahobyť pestovať, zachovávať si drahocenné dedičstvo predkov — jazyk a vieru; aby vo spolku so svojimi rodnými bratiami žil v pokoju a so susedami v súhlase, nenarúšajúc ich samobytnosti«. Slavo-, ruso- a carofilské přesvědčení ruských Čechoslováků nedalo jim, aby byli pasivními diváky, nýbrž počali se nadšeně stavěti na stranu hájící věci Slovanského, na stranu ruskou. Manifestovali ve všech významných městech Ruska pro vítězství zbraní ruských a určitý počet projevil opravdovost svého nacionálního nadšení i tím, že vstoupil do vojska ruského. Čechové na Rusi zřekli se habsburské monarchie, začali se organisovati, aby ji zeslabili a aby staré vlastní své dobyli zase politické samostatnosti. Nabídlí ruské vládě svoji brannou pomoc a dosáhli toho, že dne 20. srpna r. 1914 bylo vojenskou radou ruskou schváleno utvoření »České Družiny« v Kyjevě, kterou ihned zřídili. V týž den, kdy se tak stalo, byli přijati ministrem zahran. záležitostí Sazonovem a carem v moskevském Kremlu východně a carsky orientovaní zástupci moskevské české organisace, holdovali carovi a podali mu memorandum o československé otázce, v němž volali po obnově samostatného československého státu a toužili: »Nechť zazáří svobodná, neodvislá koruna svatého Václava v paprscích koruny Romanových«. Petrohradská organisace Čechů vypracovala v tu dobu jiné memorandum, tryskající síce zase z názorů slovanofilských, stojící však na názorech svobodomyšlných a demokratických; v konečném politickém výsledku stejných s názory moskevského memoranda a odevzdala je všem ruským ministrům. Aby postup Čechů na Rusi byl jednotný, byl učiněn pokus o vytvoření ústřední organisace všech ruských Čechů a Slováků. V září r. 1914 sešel se v Petrohradě česko-slovenský sjezd a pojednal o cestách, jak dosáhnouti toužebného politického osvobození československého národa. Rozhodl se utvořit »Svaz československých spolků na Rusi«, podati caru Mikuláši v Carském

Selu memorandum o československé otázce (stalo se ještě za sjezdu) a usnesl se na svolání ustavujícího sjezdu. Ten sešel se v Moskvě v březnu roku 1915. Nanovo za souhlasu všech směrů ve Svazu vyhlásil slavně politický program Čechů na Rusi: »samostatný národní stát se slovanským králem v čele, jsoucí v těsném poměru k slovanským sousedům, jmenovitě k veliké své osvoboditelce, Rusi«. Svaz od tohoto sjezdu převzal na se jednak konsulární péči o ruské krajany, jednak stal se politickým vůdcem české revoluce na Rusi. Sjezd se usnesl všemožně se starati o zřízení československého vojska, poněvadž byl přesvědčen, že politického cíle může býti dosaženo jen tehdy, jestliže Čechové se v obrovském válečném zápase význačně přičiní o vojenskou zvládání zpupného nepřítelce a skvělé vítězství Ruska.

»Česká Družina«, formovaná stále v Kyjevě, tvořící oddíl ruské armády a skládající se původně z Čechů před válkou na Rusi usedlých, byla doplňována českými a slovenskými zajatci z Rakousko-Uherska, pokud tito konečně sůčtovali s habsburskou monarchií a pokud vlastenecké přesvědčení jejich jim kázalo organisovati se v »České Družině«. Osvědčovala se na frontě především ve službách výzvědných, a kdyby byli Rusové se dostali na půdu českou, byl by její úkol býval roznítiti povstání českého národa proti habsburské monarchii. Členové »Svazu česko-slovenských spolků na Rusi« hleděli pomocí ruských listů informovati ruskou veřejnost o svých snahách, ukládali proto v různých ruských listech otázkou česko-slovenské otázce, vyhledávali styky s významnými osobnostmi politickými. Když na Rusi objevil se zručný redaktor »Nár. listů«, energický Slovák Bohdan Pavlů, přeběhnuv z rakousko-uherské armády, hnutí počalo se organisovati jeho vlivem úspěšně i žurnalisticky. Starý, již před válkou v Kyjevě vycházející a po jistou dobu z finančních důvodů nevydáváný list »Čechoslovan« byl přenesen do střediska ruské politiky, Petrohradu, a tam od 17. června r. 1915 byl týdně vydáván za redakce Pavlůvy pod názvem »Čechoslovák«. Byl to věstník »Svazu«, psaný česky, slovensky a rusky, určený pro informaci Čechů, Slováků a Rusů, především však rozšiřovaný mezi českými a slovenskými zajatci za tím účelem, aby je získal zvláště přes opačnou agitaci rakousky smýšlejících »Moravců« a »rakouských Slováků« v zajateckých táborech, jejichž výsledek byl vždy tím úspěšnější, čím hůře na frontě se dařilo ruským vojskům, velikému cíli: svobodnému království československému, aby agitoval pro shodu a bratrskou jednotu mezi Čechy a Slováky a aby je pohnul k východu ze zajateckého tábora a ke vstupu do československého vojska po boku »velikého slovanského národa, povoláného Prozřetelností k tomu, aby stal se osvoboditelem a ochranitelem všeho Slovanského«. Svaz česko-slovenských spolků, chtěje odstraniti pochybnosti Slováků, a získati je pro své akce, učinil i slibné rozhodnutí o poměru Čechů a Slováků v budoucím československém státě. Dne 31. května r. 1915 vydal

v Petrohradě prohlášení pro úplnou rovnoprávnost jazyka českého a slovenského a stanovil, že »v budoucím království česko-slovenském vedle hlavního sněmu pro společné záležitosti bude zřízen zemský sněm pro zvláštní záležitosti Slovenska, že Slovensko v politickém a jazykovém ohledu má být samosprávné, a že politická a jazyková samospráva Slovenska má být zaručena základními zákony budoucího království«.

Ve Francii měli Čechové před válkou dva vlivné spolky, oba ve středu francouzské republiky, v hlavním jejím městě, v Paříži: tělocvičnou jednotu »Sokol« a československý spolek »Rovnost«. První spolek soustřeďoval v sobě drobnou, nacionálně silně smýšlející buržoazii českou, druhý své členstvo rekrutoval především ze sociálně demokraticky smýšlejícího dělnictva českého. Když vypukla válka, členové těchto organizací, pokud byli státními občany rakouskými a byli povinni službou vojenskou, byli postaveni před otázku, vrátí-li se do habsburské monarchie, aby se tam postavili do řad válečného vojska, nebo zůstanou-li ve Francii a zřeknou-li se tím na vždy svých svazků k Rakousko-Uhersku. Většina členstva obou organizací rozhodla se pro druhé. Přetřhala poslední svazky, poutající ji k habsburské monarchii, ale šla ihned i dále a postavila se po bok bojující Francii. Členové těchto organizací demonstrovali společně a veřejně pro vítězství Francie, vyslovili se pro porážku ústředních velmocí a aby projevíli opravdovost svých snah; usnesli se dne 1. srpna r. 1914 založit českou legii, která pak by vyšší zřízena, byla zařazena jako část cizinecké legie mezi bataillony Francie a nejednou (na př. 9. května 1915 v Artois) na poli válečném se vyznamenala. V srpnu r. 1914 založili Čechové ve Francii »Výbor osady a dobrovolníků českých v Paříži«. Výbor ten převzal na se úkoly českého konsulátu ve Francii, organizoval českou dobrovolnickou legii a soustřeďoval v sobě hospodářskou i politickou akci všech Čechů, dlelých v Paříži a ve Francii, v souhlasu se zájmy Francie. Tento výbor byl dne 2. října r. 1914 úředně uznán francouzskou vládou, Čechové prohlášeni byli za národ Francii přátelský a poskytnuty mu byly jako takovému četné výhody. Výbor od 15. ledna r. 1915 počal vydávati v českém i ve francouzském jazyku tištěný čtrnáctideník »L'indépendance tchèque« pro informaci jednak Čechů, jednak veřejného mínění francouzského. List byl vyplňován nejen příspěvky Čechů, nýbrž i dávných přátel českého národa ve Francii, Georges a Bienaimé, Louise Légera, Arnošta Denise a j. Péro tohoto posledního autora dalo listu páteř. Celé revoluční hnutí české ve Francii od počátku války stálo vlastně pod duševní patronací profesora pařížské university Arnošta Denise.*) Tento vynikající dějepisec svého národa dávno před válkou prostudoval všechny otázky dějin

*) A. Denis: Spisy z doby války světové. Přeložil dr. J. Vančura. V Praze, b. r.

nové doby ve světě slovanském a ve východní a střední Evropě. Válka učinila z něho, pilného profesora a bystrého badatele, politika. Politika-theoretika, nikoliv praktického politika, jímž Denis nikdy nebyl a jímž se ani nikdy nechtěl státi. Denis byl veliký francouzský vlastenec, republikán a demokrat, milovník svobody a pokroku, nepřítel násilí a nenávisti. Před válkou ještě nehlásal rozbití habsburské monarchie, přál si jen jejího přerodu v monarchii zdemokratisovanou, která, jako soustátí mnohojazyčné, by rozřešila uspokojivě v nitru svém těžký problém národnostní. Ale jakmile válka vypukla a jakmile viděl, že Rakousko-Uhersko stálo nadále v objetí zájmu pruského imperialismu, že nedá se vyrvati z jeho spárů, že navzdory chce zůstatí nástrojem německých expansivních snah, změnil svůj dřívější názor, odmítl myšlenku jakéhokoliv přerodu Rakousko-Uherska, vyslovil myšlenku jeho rozbití a osvobození národů, úpících pod cizím panstvím ústředních velmocí. Denis do války přišel s novým, radikálním programem a přišel i s novou, radikální taktikou. Zrazoval, aby válka končila kompromisem, vynakládal vše, aby válka vedla se až do rozhodnutí a končila diktátem míru. Denis tyto názory vyslovoval především jako Francouz, v zájmu Francie, zřízení národních států na troskách habsburské monarchie prohlašoval za základní podmínku bezpečnosti nové Evropy, za podmínku trvalého míru, jistoty a vlivu Francie. A Denis v zájmu Francie přál si obnovu samostatného státu českého jako královské monarchie, spojené se Slovenskem. V programu revue »La Nation Tchèque« napsal: »Samostatnost Čech je pro nás (Francouze) prvotřídní důležitostí. Je jednou z podmínek naší bezpečnosti a jednou ze záruk našeho vlivu. Jako nám, samostatnost Čech je zároveň nutná Evropě, která je rozhodnuta jednou pro vždy učiniti konec pokusům o organizaci imperialistické, necht se staví na odív nebo se skrývá pod jakoukoli formou. Samostatnosti Čech vyžaduje náš program národní, který vyplývá z prohlášení práv lidských a domáhá se pro každý národ práva k životu, k životu plnému, k životu skutečnému, nehledě na počet obyvatelstva.« Na základě styků, které měl ve Francii i mimo ni jako universitní profesor pařížský a vynikající dějepisec, působil v tomto směru perem, slovem i důvěrnými rozhovory. Pro snahu Čechů ve Francii a osvobozovací snahy české vykonal tím dílo záslužné a nezapomenutelné. Byl až do příchodu Masarykova jediným politickým teoretikem českého odboje ve Francii a za hranicemi staré české vlasti vůbec. Od 1. května r. 1915 až do konce května r. 1917, kdy byl vystřídán dr. Eduardem Benešem, byl duchovním vůdcem a ředitelem francouzské revue, dvakrát měsíčně vydávané a věnované informaci diplomatického a politického světa cizího o aspiracích československých a jihoslovenských »La nation tchèque«. Byl až do příchodu Masarykova ve Francii nejvyšší, ale ne všemi Čechy vždy poslouchanou politickou autoritou Čechů, stojících v odboji proti Rakousko-Uhersku.

V Anglii při vypuknutí války dlící Čechové, organisovaní ve spolcích »Žizka« a »Sokol«, procitli politicky stejným způsobem jako Čechové ve Francii. Postavili se hned v srpnu roku 1914 po bok Anglie proti habsburské monarchii a založili »Londýnský český výbor a legii britské služby«. Dosáhli stejného uznání, jakého dosáhl ve Francii »Výbor osady a dobrovolníků českých v Paříži«. Rozhodli se i zřídit pro anglické válečné služby českou legii. Neuvedli jí však v život dříve, až teprve v dubnu r. 1915. Několik dobrovolníků, kteří se dříve hlásili, bylo na počátku r. 1915 odkázáno na vstup do české legie ve Francii. Politickým reprezentantem českého odboje v Londýně bylo »České Národní sdružení«. Pečovalo, aby anglické listy byly informovány o českých snahách osvobozovacích ve smyslu francouzského podání, vydávalo informační brožury a pěstovalo živý styk s Čechy ve Francii, především v Paříži. Našlo ve svých akcích vlivného pomocníka, spolupracovníka londýnského deníku »Times«, vynikajícího žurnalistu Henryho Wickhama a Steeda.

V Srbsku nepatrný počet Čechů, který tam byl při vypuknutí války, jen částečně dal se do dobrovolnických služeb srbských. Na jaře r. 1915 vlivem »Svazu československých spolků na Rusi« stal se pokus organisovati v Srbsku, kde bylo i mnoho českých zajatců, československý odboj ve formě československých dobrovolnických oddílů. Akce v tom směru podniknuté neměly velikých a trvalých úspěchů, poněvadž za nedlouho Srbsko bylo vydáno úplně na pospas vítězným vojskům ústředních mocností.

Ve Švýcarech odboj Čechů proti Rakousko-Uhersku byl veden především Čechy, smýšlejícími sociálně-demokraticky. Byli to lidé drobní, dělníci, zřizenci a řemeslníci. Jejich spolky »Svatopluk Čech« v Curychu a »Hus« v Šafhúzách, existující již před válkou, po vypuknutí války staly se středisky českého odboje proti habsburské monarchii. Hnutí to, jakožto hnutí opírající se především o ideje sociálně demokratické, bylo hnutí republikánské a ne monarchistické a bylo to hnutí nenávidějící ruské samostatnosti. Proto jeho orientace byla jiná nežli Čechů na Rusi. Nečekalo od Ruska spásu, nedělalo si nadějí, že Rusko obnoví českou samostatnost. Hnutí úkol svůj vidělo v prostřednické úloze mezi Rakousko-Uherskem, t. j. českými zeměmi, a mezi Francií. Úloha ta byla dána zeměpisnou polohou státu, v němž působili. 3. ledna r. 1915 sešli se v Bernu delegáti českých osad ve Švýcarech a ustavili tam ústřední svaz českých spolků ve Švýcařích. Připojili se plně k odbojné akci za obnovení československého státu, která byla zahájena v zemích dohodových a v neutrální unii severoamerické bydlicími tam Čechy.

Čechové i Slováci v Americe před válkou netvořili jednotného tělesa, jednotné organisace. Postupovali vedle sebe odděleně. Slováci disciplinovaně v organisaci »Liga slovenská«, jejíž ústředí nalézalo se v Pittsburgu. Češi neorganisovaně. Češi byli rozděleni

ve dva velké tábory: svobodomyšlný a katolický. Když válka vypukla, český tábor v Americe zůstal nadále rozdělen. Katoličtí Čechové stáli na straně ústředních velmocí; svobodomyšlní, mezi nimiž nejuvědomělejšími živly byli Čechové smýšlení sociálně demokratického, hned po vypuknutí války prohlásili se proti habsburské monarchii. V Chicagu manifestovali po odeslání vídeňského ultimata Srbsku proti Rakousko-Uhersku a po vypovězení války organisovali se tam a v New-Yorku protirakousky. V New-Yorku založili výbor, který již svým jmenem prozrazuje, jaký byl jeho program: »Výbor pro samostatnost a neodvislost Čech« a pečovali, aby pro svoji akci navázali styky s diplomatickým a politickým světem svého soustátí i států dohodových. 4. listopadu r. 1914 podali prezidentu republiky francouzské prostřednictvím francouzského konsula v Sev. americké Unii memorandum, plně vřelých sympatií k Francii a nadějí v německou porážku a francouzské vítězství. Slováci, organisovaní v »Lize slovenské« od počátku války postavili se proti utiskovatelům své národnosti v staré vlasti, v Uhrách, a za cíl svého hnutí, které chtělo vždy udržeti národní samostatnost slovenskou a nevycházelo z přesvědčení o kulturní a národní jednotnosti Slováků s Čechy, postavili: autonomii Slovenska. Mohli ji dostati, jak soudili, od Ruska, Maďarů a od československého státu. Rozhodli se pro eventualitu poslední. Důvod, který při rozhodování tom padl na váhu, byl, jak vložil předseda Slovenské Ligy v Pittsburgu Albert Mamathay, tento: »V spojení s Čechmi vážili by sme viac u diplomatov a to je predbežne hlavná vec. Spojených s Čechmi považovali by nás skôr čo politického faktora, s ktorým treba počítat, než keby sme sa domáhali o národnú samostatnosť každí — Češi a Slováci — osobitne«. Tak od počátku šli proti společnému nepříteli ruku v ruce se svobodomyšlnými Čechy. Aby celý postup se zjednodušil, organisovali se Češi smýšlení soc. demokratického, liberálního a sokolského na počátku r. 1915 v Clevelandu v »České Národní Sdružení v Americe«. Působnost tohoto politického střediska amerických Čechů šla za Spojené Státy, vztahovala se i na Kanadu a Jižní Ameriku. Úkol Sdružení byl: »všemi čestnými prostředky pomáhati osamostatnění státního svazku zemí českých spolu se Slovenskem uherským« a konati i financovati v tom smyslu přiměřenou propagandu. Sdružení sbíralo hlavní národní fond »jakožto účinnou pomoc hmotnou těžce zkoušenému národu svému pravým způsobem a v pravý čas poskytovanou«.

České Národní Sdružení a Slovenská liga na sjezdu v Clevelandě dohodly se o vzájemné uznání. Stalo se to za podmínky, že Slovensku v novém státě byla zaručena autonomie. České Národní Sdružení mělo býti jedinou českou, Slovenská Liga jedinou slovenskou ústřední organizací, které se zavázaly, že s nikým jiným nebudou jednati. Působily účinněji pak v jedné a též čáře. Vynakládaly vše, aby získaly veřejné mínění, jehož význam jest v Ame-

rice veliký, svým akcím, sháněly peníze, aby mohly financovat za hranicemi staré vlasti československý odboj proti Rakousko-Uhersku a boj za obnovu českého státu s připojeným Slovenskem.

České odbojné hnutí vyskytující se v Rusku, Francii, Anglii a Srbsku, pak v neutrálních zemích Švýcarsku a Americe nebylo hnutí organizačně a programaticky jednotné. V prvních měsících války každá osada česká v tom kterém státu pracovala na svoji pést, nebylo, necháme-li nepovšimnuty rozpory, tryskající z důvodů osobních — jednoty ve vedení, nebylo jednoty v prostředcích. Všichni, kdo za hranicemi účastnili se českého odboje, jen v jednom byli svorní: v přání po obnově úplné samostatnosti české s připojením autonomního Slovenska, ale nebylo již jednoty v otázce, jak tento stát by vyhlížel. Nebylo svornosti v tom, zda mimo tři země české a Slovensko by obnovený stát česko-slovenský měl obsahovati, jak přáli si někteří ruští Čechové, ještě Horní Lužici a nebylo svornosti v tom, jakou vládní formu by měl mítí budoucí stát. Měla to být monarchie nebo republika? Převážná většina odbojníků Čechů hlásila se k monarchii, ale hned byla roztržena v několik směrů, jakmile byla nadhozena otázka, jaká dynastie by měla zasednouti na trůn česko-slovenský. Jedni soudili, že by na trůn českém musil vládnouti ruský velkokníže z rodu Romanových, druzí, že mezi Srbskem a Čechi by měla býtí zavedena personální unie, jiní konečně, že by trůn český měl býtí osazen členem dynastie anglické. Československý stát jako republiku by si byli přáli především demokraticky smýšlející Češi v republikánských státech, Sev. Americké Unii, Švýcarech a Francii. Ale i ti byli v prvních měsících války toho mínění, že sotva dojde splnění jejich přání, poněvadž o vládní formě československého státu budou rozhodovati dohodové velmoci a ty (Amerika tehdy ještě nepatřila k válčícím velmocem) zavedou pravděpodobně monarchii a ne republiku. A nebylo svornosti v otázce, od koho má se očekávati pravděpodobně obnova státu československého. Jedni upírali své zraky na západ Evropy, jiní stavěli svoje naděje na její východ. Nepřesvědčili se navzájem, dokud opora druhých, carské Rusko, nevezalo úplně za své.

Za tohoto stavu věci záhy počaly se projevovati snahy, aby do československé revoluce za hranicemi staré vlasti byla zavedena jednota. Ruští Čechové vyslovili hned ku konci r. 1914 názor, že jest nutno zorganizovati v jednotu všechny české spolky za hranicemi a že ústředí činnosti celého českého odboje má býtí v městě, kde pro české snahy jevílo se nejvíce pochopení, v Paříži. Češi v Paříži myšlénku tu uvítali a způsobili, že dne 28. ledna r. 1915 sešel se v Paříži sjezd českých a slovenských osad, pokud jejich členové stáli na radikálním stanovisku obnovy československého státu. Sjezd ten, který zasedal až do 5. února r. 1915, ustavil »Národní radu obcí česko-slovenských«, která měla býtí nejvyšší politickou instancí československou za hranicemi. Sjezd za účelem

pořádku v propagandě rozdělil oblast působnosti českého odboje ve čtyři samostatné skupiny: 1. americkou (západní) pro celou Ameriku (Spoj. Státy, Kanadu, již. Ameriku), 2. anglickou (severní) pro Velkou Britanii, Skandinavii, Hollandsko a Dánsko, 3. francouzskou (jižní pro Francii, Belgii, Švýcary, Itálii a ostatní románské státy a 4. ruskou (východní) pro Rusko, balkánský poloostrov a Asii. Sjezd pak se usnesl pro všechny tyto skupiny na jediném politickém programu, jediném cíli, který pak byl formulován v české, francouzské a anglické proklamaci dne 5. února r. 1915 ústředním výborem Národní rady obcí československých. Byl to od počátku války první, společný, oficiální politický program veškerého československého odboje za hranicemi. Dynastie habsburská prohlašovala se v něm dle návrhu anglických delegátů za sesazenou s českého trůnu a vytyčoval se program obnovy českého státu s připojením Slovenska. »Český lid,« pravilo se v proklamaci neumělými, ale pádnými slovy, »je syt vlády Habsburků a nepřije si ponechatí nadále svůj osud na zvlí kteréhokoliv z princů německých. Národ český je si dnes úplně vědom svého historického práva na *samostatnost* a o její obnově bude se neochvějně hlásiti. Ústava Českého státu, sestávajícího ze všech zemí Českých a Slovenska, budiž zbudována na nejsvobodnějších zásadách dle vzoru anglického neb francouzského.« Jaké by mělo býtí postavení Slovenska v česko-slovenském státu, bylo objasněno k návrhu českého delegáta z Ruska usnesením, které pak bylo dne 15. února r. 1915 vydáno oficiálně do veřejnosti jako »Poslání na Slovensko« a dle něhož Slovensku v rámci československého státu se zaručovala »úplná samostatnost Slovenského kraje s vlastním sněmem slovenským ve staroslavné Nitře«. Sjezd byl si plně vědom, že splnění svého politického programu může očekávati jen tehdy, bude-li zdolán pruský imperialistický militarism. Povinnost Čechů toužících po politické samostatnosti byla, vší silou k tomu přispěti. Proto sjezd, vycházeje z čistého nacionalismu se usnesl, vybidnouti veřejně Čechy, žijící za hranicemi staré vlasti: »Vstupujte všichni, kdož jste zbraně schopni, jako dobrovolníci do armády francouzské, anglické, ruské, srbské a všude jinde, kde počne boj proti nebezpečí pro lidstvo a svobodu národů, jímž jest pruský imperialistický militarism.«

Od sjezdu československých obcí v Paříži mělo české hnutí za hranicemi jednotný program, ústřední politickou autoritu »Národní Radu obcí československých«. Byly to první ideové i organizační počátky jednoty českého odboje zahraničního. Nenesly-li hned to ovoce, které bychom očekávali, toho příčina není jen ve světové válečné a politické situaci, v obtížích komunikačních, nýbrž i v nedostatečnosti těch, kdo, majíce nejlepší snahu, ujímali se československého díla osvobozovacího. Profesor pařížské university Arnošt Denis byl sice duchovním rádcem »Národní Rady obcí československých« a jako čestný předseda ustavujícího sjezdu

byl při kolébce této instituce, ale celá organizace vedle Denise potřebovala pro úspěšné jednání více: muže, který by se ve své staré vlasti stejně jako za hranicemi, nejen u našich, nýbrž i u cizích pro své vysoké intelektuelní i mravní kvality těšil nepopěrné autoritě, který by byl vrozeným, neúmorným a zkušeným organizátorem, bystrým a kritickým pozorovatelem událostí a do krajnosti obětavým prakticko-politickým talentem. Muž ten českému národu vyrostl v prof. T. G. Masarykovi.

XII.

Vypovězení války Masaryka překvapilo v Německu. Jako četní jiní politikové i on od anexe Bosny a Hercegoviny válku očekával a jako jiní četní politikové i on vypuknutí války umísťoval na Balkán. Že by válka odehrála se v těch obrovských rozměrech, v jakých se pak udála, to ovšem předvídati nemohl a nepředvídal, a právě tak byl překvapen tou okolností, že válka vypukla tak záhy, neočekávaně. Pro případ válečného konfliktu, před vypuknutím války, na jaře r. 1914, pokoušel se usmířiti Srby a Bulhary, od poslední války balkánské zneprátelené a podařilo se mu u srbských vůdčích státníků nalézti povolnost a ochotu ke kompromisu. Ještě když válka byla vypovězena, nevěřil Masaryk, že k ní opravdu dojde, domníval se, že německý císař spokojí se hrozbou a k válce opravdu nesáhne a že státníci všech súčasťných mocí, když budou postaveni před otázku veliké zodpovědnosti, raději války zanechají. Když jeho očekávání se nesplnilo a válka započala, byl postaven před otázku, jakou politiku dělat a jak osobně má se zachovat. Nerozhodoval se ukvapeně a bez rozmyslu: »Vynasnažil jsem se ještě,« přiznává se sám,*) »seznat pravé smýšlení a plány oficiálního Rakouska a dvora, hleděl jsem znát smýšlení našeho lidu a pokusil jsem se dvojím zájezdem do Holandska dovědět se o plánech spojenců; cesta do Holandska dala mi příležitost pozorovat Německo a znát smýšlení některých vlivných a informovaných kruhů.« Tato pozorování Masarykem silně otrásla. Rozhodujícím podnětem pro jeho politiku za války bylo chování se českých vojáků v rakousko-uherském vojsku. »Když jsem viděl«, vykládal dne 19. července r. 1917 v Kyjevě, »že naši vojáci začínají postupovati podle našeho národního, slovanského programu, když jsem viděl, jak to Rakousko se mstí na našich lidech, když jsem se dověděl, že na Moravě byl oběšen mladý muž proto, že měl ruské prohlášení Nikolaje Nikolajeviče u sebe, a že byl druhý a třetí atd. zastřelen pro to, pak jsem si musil říci: Ty nemůžeš dělati méně, než dělají vojáci, a naši vojáci, toť při všeobecné branné povinnosti náš lid, naši voličové. A rozhodl jsem se, že musím býti na straně těch, kteří bojují proti Ra-

*) T. G. Masaryk: Nová Evropa. V Praze, 1920, str. 19.

kousku.« Tedy ne hned, když válka vypukla, stál Masaryk proti habsburské monarchii, ale jistě k stanovisku tomu dospěl do konce roku 1914.

Masaryk prodělal stejnou změnu názorů o Rakousko-Uhersku jako Denis a patrně ne bez vlivu Denisova, s nímž byl na podzim r. 1914 ve spojení za pobytu svého v Holandsku. Před válkou vynakládal vše, ale marně, aby Rakousko-Uhersko a český národ usmířil, aby se vyrovnali, aby český národ v habsburské monarchii mohl spokojeně pracovati a jako národ síliti, před válkou všemi prostředky usiloval, aby Rakousko-Uhersko zanechalo lži a podvodu ve své zahraniční politice a přetvořilo se v demokratické soustátí; za války stal se nejúhlavnějším nepřítelem Rakousko-Uherska, jeho dynastie, vládního systému a pracoval neúnavně, jak říkal, k urychlení přirozeného a nutného historického procesu, k »rozčlenění« Rakousko-Uherska. Nespokojoval se návrhy těch, kdo očividnou krizi Rakouska za války chtěli řešiti provedením národní autonomie. »Poctivě provedená národní autonomie, uznání jazyka ve škole, úřadě a parlamentě, v některých případech by vystačila, zejména pro národní minority, ale nestačí pro národní majority, resp. národy celé, jako československý, polský a j., jimž samostatnost protiprávně byla odňata a kteří se domáhají úplné samostatnosti.« Hlásal dále: »Dnešní Rakousko-Uhersko není federací malých národů; ta federace je jen na papíře slabomyslných a předvorských historiků a politiků; Rakousko-Uhersko je organizovaným násilím menšiny nad většinou.« »Rakousko je celou svou podstatou, svou historií, zeměpisem a ethnografií negací moderního státu a moderní národnosti; od svého založení nemělo svého vlastního cíle, nýbrž bylo markou Německa, sloužícího císařství; je pouhým přívěskem Německa i dnes; svým středověkým dynastickým theokratismem je negací národnosti.« »Rozčlenění Rakouska, opravdové provedení prohlášené zásady sebeurčení národů je největší ranou pro pruské Německo.« Na místě Rakousko-Uherska, tohoto mostu všenněmeckých snah na východ, chtěl míti Evropu nově organizovanou, na základě principu národnostního, na základě sebeurčení národů. Odmítl názor, že by právo sebeurčení náleželo jen národům velkým, a bojoval za ideu, již vyslovil ku konci r. 1916 prezident Spojených Států Severoamerických Wilson, za právo menších a slabších národů a malých států. »Malý národ, národ uvědomělý a kulturně se vyvíjející, je právě tak plnoprávnou jednotkou a kulturní individualitou jako národ velký.« Masaryk vyslovoval požadavek znovuzřízení československého státu, ale byl si vědom, že je to jen část úkolu, jenž očekává Evropu při reorganizaci Východní Evropy. Za nezbytné pokládal, aby zároveň s československým státem vznikly samostatná sjednocená Polska a samostatná sjednocená Jugoslavie. Podmínkou uskutečnění tohoto plánu bylo rozhodné vítězství Dohody. Z žádného jiného důvodu nežli v zájmu trvalého míru žádal

si Masaryk válku neohraničenou, až do konce, až do úplného vítězství Dohody a hrozil se a čelil každé možnosti, aby válka zůstala na remis. Nevylučoval tu možnost, ale nikdy nevěřil, že by carské Rusko, tato teokratická reakce, bylo schopno obnoviti československý stát.

Ve světovém boji spatřoval Masaryk boj dvou světových názorů. »Proti sobě stojí ve světovém boji mocnosti středověkého teokratického monarchismu, absolutismu nedemokratického a nenárodního a státy konstituční, demokratické, republikánské, uznávající právo všech národů, nejen velikých, nýbrž i malých, na státní samostatnost.« »Spojenci prohlašují právo národů na sebeurčení, stát podřizuje se tudíž národnosti. — Moci Centrální jsou nenárodní a přímo protinárodní.« »Demokratické pojmání autonomie západních svobodných národů uznává právo samostatných korporací vedle a bez státu. . . . Autonomie podle německého absolutistického názoru jakožto práva, uděleného státem.«*) Nebylo pro něho jako pokrokového muže a demokrata pochyby, na čí stranu měl se přikloniti.

Masaryk nenáviděl nejen všenněmeckou rozpínavost, ale především pruský světový názor politický. »Odmítám« — napsal — »pruský etatism, kult pruského státu a speciálně pruského monarchismu; odmítám ideu pruského království, prohlašování dynastie za božské zjevení, odmítám pruskou negaci parlamentarismu, zbožňování války, kult militarismu a zmilitarisovaného byrokratismu.«

Požadavek obnovy československého státu Masaryk vyslovoval jen jako část politické a sociální organizace celé Evropy a lidstva. Byl přesvědčen, že český stát právně nikdy nepřestal jako stát samostatný existovati. Stavěl se tudíž na stanovisko historického práva státního, které tolik před válkou v politických polemikách podceňoval. Ale nebyl mu to, jako bylo před válkou, hlavní důvod, nýbrž podřadný. Vlastní důvod, který měl padnouti na váhu u těch, kdo obnovu českého státu mohli způsobiti, byl tento: »Samostatnost československého státu je požadavek politické spravedlnosti; svým zeměpisným položením uprostřed Evropy a svým odvěkým bojem proti německému náporu na východ, český a slovenský národ je protiněmeckým předvojem všech národů ve východní Evropě. Jestliže by československý národ zůstal v područí Němců a spojených s Němci Asiatů (Maďarů, Turků) anebo dokonce padl, pangermánská Centrální Evropa a její další politické následky budou uskutečněny. Československá otázka je otázkou světovou a je otázkou právě této války.« Dohoda nemůže dojíti svých válečných cílů bez osvobození Čechie. Československý stát měly tvořiti nejen tři české země, Čechy, Morava, Slezsko, nýbrž

*) Masaryk v listu »Výboru Rady dělnických a vojenských zástupců v Petrohradě.«

i Slovensko. »Hranice českých zemí,« odůvodňuje Masaryk, »jsou dány, neboť český stát je dosud právně samostatný; v tak zvaném německém území v Čechách (a na Moravě a ve Slezsku) je mnoho českých obyvatelů, je proto spravedlivě, aby je obnovený stát podržel; bylo by nespravedlivé, obětovat několik set tisíc Čechů pangermánům.« . . . »Část Maďarů na jižní hranici případně ke Slovensku, ale za to zůstanou dost značné slovenské minority v Maďarsku.« Masaryk hájil právo Čechů na Slovensko. »Mají přirozené a historické právo na přičlenění Slovenska brutálně potlačeného Maďary. Slovensko, tvořící jádro velkomoravské říše, bylo Maďary odtrženo v X. stol., později bylo na krátko se svými soukmenovci politicky spojeno, čas bylo samostatné. Kulturně Slovinci zůstali stále v těsném svazku s Maďary. Maďaři kulturně záviseli na Slovincích.« Masaryk byl přesvědčen, že obnovený stát československý byl by i hospodářsky soběstačný a že by hospodářsky i finančně prospíval.

Masaryk od počátku, kdy vyslovil požadavek obnovy československého státu, měl i ujasněno, jakou formu by stát ten měl míti. Když ještě jini věřili a přáli si, aby to byla monarchie a když se soudilo, že československý stát jest projektován jako monarchie a rozhodnutí o dynastické otázce je ponecháno Dohodě, pro svoji osobu jako demokrat hájil republikánskou formu československého státu.

Celý válečný program Masarykův tryskal ze světového názoru, k němuž se před válkou byl dopravoval. Masaryk nebyl nikdy nacionálním šovinistou a takovým nestal se ani za války. Za nejtěžších chvil zůstal věren základní ideji svého světového názoru, ideji humanity a demokracie. Proti pruskému Německu a Rakousku-Uhersku, v nichž spatřoval vinníky války, vystoupil, poněvadž byly překážkou, aby idea humanity mohla se státi základem organizace národů v Evropě střední a východní. Potlačování národnosti mu bylo hříchem proti lidstvu a lidskosti. Masaryk, ačkoliv hlásal válku neobmezenou, ani v tom neodchýlil se od svého mínění předválečného. Jako za války, tak i tehdy odsuzoval válku útočnou, ale připouštěl vždy válku obrannou. Ethika, plynoucí mu z humanity nejen připouštěla, nýbrž si i vyžadovala »protivení vždy a všude všemu zlému.«

Masaryk byl si vědom, že svým programem válečným postavil se na stanovisko aktivního radikalismu. Uskuteční-li se program ten nebo ne, o tom nebyl si vždy jist a nejednou dostavovaly se u něho pochybnosti. Ale právem se rozhodl na svém stanovisku bezvýhradně setrvati, i když výsledek války nebyl by býval ten, jaký míti si přál. Byl politikem připraveným na každý výsledek a i pro případ, že by byly vyhrály ústřední mocnosti, měl ujasněno, jak bude politicky působiti. »Kdyby, napsal r. 1915, Německo-Rakousko vyhrávalo a vyhrálo, musí být naše zahraniční radikální akce, sice naši doma nic nedostanou. Po válce (vítězné) je

možna jen oposice tuhá; nezamlouvat, co se stalo, odkrytě. Pak budou mít respekt a dají hofrátům něco. Ti se najdou vždy. Já jsem odhodlán, nevracet se (v případě rakouského vítězství) a vést protirakouskou politiku za hranici dále a tím posilovat naše doma. Musíme mít konečně radikalism opravdový.« Masaryk za války pro svou osobu súčtoval s habsburskou monarchií na vždy a pro každý výsledek války.

V prosinci r. 1914, když vracel se z cesty z Říma a po Švýcarech a když byl varován, aby se domů vrátil, usadil se ve Švýcařích, v Ženevě. Zvolil Švýcary za své působíště pro zeměpisnou polohu, aby mohl býti ve spojení s domovem, odkud soustavně ho informoval dr. Ed. Beneš, a s dohodovou cizinou. Dříve, nežli činně a otevřeně zasáhl do československého hnutí za hranicemi staré vlasti, chtěl o něm býti náležitě zpraven. Navázal spojení s československými organisacemi za hranicemi. Styky se zahraničními politiky a žurnalisty jiných národů nežli československého hleděl nabýti orientace o cílech dohodových velmocí. Až do léta r. 1915 v Ženevě pracoval spíše v ústraní nežli veřejně. S českými oficiálními organisacemi nestýkal se tam přímo, nýbrž jen prostředně, prostřednictvím svého sekretáře, stoupence strany národně sociální JUDra Lva Sychravy. Teprve na jaře r. 1915. v ženevské besedě »Slovan« promluvil o poměru Čech ke světové válce, pak se, jednak pro smrt svého syna Herberta (zemřel 14. března 1915) v Čechách, jednak pro nedostatek finančních prostředků, jednak pro vzkazy z Čech, které radily k zdržlivosti a pro události na východní frontě odmlčel až do červencových oslav 500letého výročí upalení M. J. Husa. Nevylákal ho z tohoto postavení ani povzdech »L'indépendance tchèque« (15./5.): »Litujeme, že dosud ani jediný z vedoucích českých politiků nepřišel mezi nás, aby jménem a rozhledem svým dodal naší akci vlivu. *Jedni nemohou — druzí se bojí — třetí nechťi.* Jihoslované jsou šťastnější.« V červenci r. 1915 však již ze své iniciativy zcela otevřeně vystoupil v Curychu a Ženevě v oslavných řečech o Husovi, po boku Arnošta Denisa, proti Rakousko-Uhersku, proti habsburské dynastii a pro obnovení československé samostatnosti. Když pak persekuce vojenská v zemích českých a Rakousku vůbec učinila přísná opatření, aby zabránila spojení zahraničních Čechů s Čechy ve staré vlasti a naopak, když od července roku 1915 spolková vláda ve Švýcařích pod nátlakem rakouské vlády počala se stavěti proti projevům a nositelům československého odboje ve Švýcařích (v prosinci roku 1915 zakázala pro Švýcary i »La nation tchèque«), poněvadž porušovalo se jimi neutrální postavení Švýcar, když v Paříži v Národní Radě obcí československých trvaly věcné i osobní rozpory ochromující činnost československého odboje a když podařilo se v květnu r. 1915 staříčkému poslanci strany agrární, oddanému ode dávna myšlenke slovanské a tehdejší ruské politice vládní, Jos. Dürichovi, z příkazu vůdců

strany mladočeské, agrární a pokrokové za peněžité podpory Národní Rady v Praze, ale bez všech instrukcí, dojeti do Švýcar a když poštěstilo se mladému docentu pražské university, žáku prof. Masaryka a pravé ruce jeho, odchovanci university dijonské, energickému, pilnému a talentovanému politiku, sociologu a žurnalistovi dru Eduardu Benešovi, jemuž v Čechách půda stávala se pro persekuci vojenskou horkou pod nohama, v srpnu r. 1915 prohnouti z Rakousko-Uherska do Švýcar, opustil Masaryk trvale Švýcary, aby mimo ně působil pro uskutečnění svého válečného programu politického. Působil nejprve v Paříži. Zastihl tamnější Národní Radu obcí československých umírající pro spory osobní i pro konflikt mezi dvěma směry: konservativním směrem, očekávajícím uskutečnění československé samostatnosti od ruského carismu a pokrokovým směrem, počítajícím v české věci na demokratické velmoci západní. Aby nemusil rozhodovati mezi svářejícími se, zvolil řešení nové: činnost »Národní Rady obcí československých« pokládal za umírající a vyhasínající a na její místo postavil »Český zahraniční komitét«, jehož členy byly všechny organisace Čechů v cizině. Sám byl postaven jako předseda v čelo tohoto komitétu. Od tohoto okamžiku stal se Masaryk hlavou československého odboje za hranicemi své vlasti.

»Český zahraniční komitét«, který později, v květnu r. 1916, se přetvořil v »Československou Národní Radu«, byl ústředním organizačním bodem veškeré odbojné akce československé za hranicemi a nejvyšší její autoritou. Pečoval o úspěch odboje v každém směru, politickém, vojenském i diplomatickém. Rozdělil časem úkoly jednotlivých organisací českých i úlohy jednotlivých vůdců svých. Masarykovi vedle toho, že byl hlavou centrální organisace, určen byl jako dokonalému znalci jazyka i kultury anglické za působíště Londýn, kdež byl v říjnu r. 1915, po svém záříjovém suspendování s úřadu i platu na universitě pražské, jmenován na King's College ředitelem ústavu pro slovanské studium. Jos. Dürichovi vedle toho, že byl náměstkem Masarykovým v předsednictví, jako dokonalému znalci jazyka ruského a dávnému slavo- a rusofilovi za působíště bylo určeno Rusko, kam počátkem června r. 1916 po různých obtížích dojel. Dru Eduardu Benešovi, který byl jako žák university dijonské dokonaly znalec jazyka a veřejného života francouzského a měl s vedoucími osobnostmi ve Francii již před válkou styky, uloženo bylo vésti generální sekretariát v Paříži a míti na starosti Francii a diplomatické akce. Čechům, účastnivším se českého odboje v Americe, tehdy ještě neutrální, soustředěným v Českém Národním Sdružení, byl jakožto osadě nejpočetnější a nejbohatší dán úkol, postarati se o financování celé odbojné akce. Od 1. října roku 1917 do 31. března r. 1918 upisovala se revoluční půjčka československého národa ve výši 20,000.000 francouzských franků, z níž celou polovici upsati měla Amerika. Komitét, resp. pak Československá

Národní Rada, přísně kladly vždy na to důraz, aby celá československá odbojná akce byla finančně nezávislá na dohodových vládách, poněvadž jen tak mohla mít propaganda československá u Dohody politický význam, bylo-li každému jasno, že pohnůtky propagandy jsou národní, a ne osobní nebo ziskové. Masaryk správně význam této okolnosti vystihl, když řekl: »My si svou politickou samostatnost nevyžebáváme, nýbrž ji budujeme z vlastních sil.«

Český zahraniční komitét pokládal za svoji povinnost veškeru politickou veřejnost zahraniční informovati o svých politických cílech. Učinil tak prohlášením ze dne 14. listopadu r. 1915, které pro Rusko, tehdy ještě carské, nedemokratické a nesvobodomyšlné, bylo vydáno jen v méně říkajícím výťahu, daleko stručnějším vlastního znění. Prohlášení připravovalo se hned na počátku srpna r. 1915 za ústupu Rusů před vítěznými zbraněmi ústředních velmocí a vydáno bylo v době, kdy nejen Rusko, nýbrž i Srbsko cítily těžkou ruku vítězovu a kdy Bulharsko stálo již po boku ústředních velmocí. Právě tato chvíle zdála se Českému zahraničnímu komitétu nejvhodnější, aby osvědčil svoji pevnou víru v konečné vítězství dohodových vojsk přes jejich okamžité neúspěchy. »Český zahraniční komitét« chtěl býti spojencem Dohody nejen v jejím štěstí, nýbrž i v jejích chvílích neštěstí a utrpení. Provolání nebylo, jak víme, prvním oficiálním prohlášením československého odboje za hranicemi, ale bylo prvním prohlášením »Českého zahraničního komitétu«, nástupce vyhaslé »Národní Rady obcí československých«, a bylo stylisováno bez ohledu na únorové prohlášení. Byl-li oficiální projev z února r. 1915 projevem ústředního výboru Národní Rady, o němž cizina nevěděla, kdo za ním stojí, byl projev »Českého zahraničního komitétu« podepsán třinácti Čechy, dlečímí za války v cizině a stojícími v čele nejvlivnějším československým organisacím zahraničním. Podpisy zahajovaly jména dvou poslanců říšské rady vídeňské, prof. T. G. Masaryka a Jos. Düricha, jimiž se manifestoval souhlas staré vlasti s odbojnou akcí zahraničních Čechů, vedle nich na provolání nalézala se jména funkcionářů československých organisací zahraničních: »Svazu československých spolků« na Rusi, československého social. spolku »Rovnost« v Paříži, českého komitétu v Anglii, Národního sdružení v Chicagu, výboru osady a českých dobrovolníků v Paříži a Slovenské ligy v Americe. Prohlášení činilo se tedy osobnostmi povolányými a legitimovanými a činilo se nejen jménem Čechů, nýbrž i zahraničních Slováků. Prohlášení bylo definitivní zřeknutí se pout, která na Čechy uvalila habsburská dynastie a bylo prodchnuto věrou v úplné vítězství Dohody a v rozdělení Rakousko-Uherska. Od okolnosti té Čechové očekávali své osvobození. Po boku Dohody, vyvozovalo prohlášení, Čechové postavili se proto, že na její straně bylo právo, spravedlnost, pokrok. Češi přestali váhat, vyšli z nejasnosti a neurčitosti.

Vystoupili na veřejnost, aby se hlásili o své právo. Věřili, že dojdou úplné neodvislosti své rasy v jejím celku, dojdou spojení Čech, Moravy, Slezska a Slovenska pod jedinou vládou, zvítězí-li Dohoda. Čechové přestali počítati dle prohlášení s Habsburky, poněvadž to byla dynastie věrolomná, přestali počítati s Němci, poněvadž to byla panovačná rasa, již nelze napravit. Prohlášení odůvodnilo, proč Češi nestavěli se dříve tak určitě a jasně po bok Dohody. Nemohli se doma vzepříti jako národ beze zbraně vojenské diktatuře, ale dělali, co bylo v mezích možnosti, prováděli pasivní resistenci. Podepsaní na prohlášení byli přesvědčeni, že nebudou z Čech svými lidmi desauováni a že za nimi stojí i Češi staré vlasti. Kompromis českého národa s habsburskou dynastií byl již, dle důkazu v prohlášení provedeném, nemožnou věcí. Řešení bylo možné jen jediné: úplně neodvislý stát československý. Rakousko-Uhersko bylo trvale oddaným sluhou Berlína a nepřestane jím nikdy býti. Prohlášení nadhodilo již i problém, že svět musí býti zřízen na novém podkladu, má-li po tak těžkých ranách opravdu požívatí dobrodiní míru. Všichni konečně osvobození národové musí mítí možnost použití svých sil k užitečné a užitek přinášející práci. Prohlášení, v němž zaznívala silná struna slovenské solidarity, končilo: »Dík Dohodě budou samostatné Čechy, seskupující kolem sebe všechny své syny, ve spolku se Srbskem, osvobozeným definitivně od maďarského nebezpečí, živlem rovnováhy, zárukou všeobecného míru a schopným dělníkem ve velké dílně lidskosti.« Prohlášení, psané perem vzletným a slovy ohnivými (bylo to vlivem prof. Denise), ideově potud se shodovalo s únorovým prohlášením Národní Rady obcí československých, že odmítalo panství habsburské dynastie a prohlašovalo požadavek politické samostatnosti českého národa v jeho historických hranicích s připojením Slovenska. Ale nad tyto vývody prohlášení šlo dále obšírným důkazem, proč není možný smír mezi českým národem a Habsburky a proč Rakousko-Uhersko musí býti zničeno. Nebyl to jen zájem Čechů, nýbrž celé Dohody, aby Německu vzala oddaného sluhu a zbořila most, po němž Německo přecházelo ve své rozpínavosti na východ. Prohlášení komitétu naznačovalo i problém, který se uskutečněním československé samostatnosti měl řešiti: Nová organizace střední a východní Evropy, na níž státy dohodové tolik byly interesovány. Prohlášení únorové bylo neunělé, suché; listopadové jest rázu vzletného a slavnostního. Z české otázky činí otázku rázu mezinárodního a zamítá názor, jako by otázka československá byla jen vnitřní otázkou habsburské monarchie.

Listopadové prohlášení však přes svůj politický význam bylo jen projev rázu platonického. Češi se jím otevřeně stavěli po bok Dohody. Ale Dohoda potřebovala tehdy více nežli projev sympatií, potřebovala vojenské pomoci. Když české listopadové prohlášení stejně jako prohlášení únorové u vedoucích politiků a žur-

nalistiky zůstalo téměř bez ozvuku a záhy upadlo v zapomenutí, poznali ti, kdo je podepsali, že uskutečnění československého státu vyžaduje si: Organisoání *samostatné* československé armády jako činitele autonomního, s vlastním velením, pod vlastním praporem a s vlastním oficiálním jazykem po boku vojsk dohodových. Masaryk vystihl to trefně ve své petrohradské řeči dne 18. května r. 1917: »Co nejvíce československého vojska, co největší československou armádu! Aby svět viděl, že československý národ je proti Rakousko-Uhersku do opravdy. Jen si představte jeden, dva korpusy na frontě; pak se bude o nás každý den dávat bulletin, co dělá naše armáda, pak celý svět se naučí, co jsou to Češi a Slováci a pak se již na nás nezapomene.« Takovou armádu nemohli Čechové vytvořiti z Čechů a Slováků, dlicích před válkou v zemích Dohodových, poněvadž jejich počet byl nedostačejný, nýbrž z česko-slovenských zajatců, umístěných v zajateckých táborech Dohodových států. Nejvíce těchto zajatců bylo přirozeně v Rusku, *jedině* česko-slovenští zajatci na Rusi mohli se na prvním místě státi jádrem československé armády.

Úkol získati československé zajatce na Rusi této myšlenky a dobýti k tomu souhlasu neochotné a nedůvěřivé ruské vlády, připadl z příkazu Národní Rady Československé Jos. Dürichovi a mladému Slovákovi, který již před vypuknutím války působil jako hvězďár ve Francii, který za války jako dobrovolník (aviatik) vstoupil do francouzské armády a který v srpnu r. 1916 přijel na Rus, dru Milanu Rastislavu Štefánikovi.

»Český zahraniční komitét« a jeho pozdější obměna »Československá Národní Rada« provozovala všemi dovolenými prostředky účinnou propagandu pro věc československou. Za jeho účasti počal dne 22. srpna r. 1915 vydávati nedaleko Ženevy, ale na půdě francouzské, v Annemasse, dr. Lev Sychrava jediného tlumočnicka pravého smýšlení českého národa »Československou samostatnost«, orgán to politické emigrace české, který byl zasílán členům všech organisací v Národní Radě československé sdružených. Od 8. dubna r. 1916, když pravý důvod (možnost styků s domovem přes Švýcary) proč list byl vydáván v Annemasse, přestál a když spojení české politické emigrace s domovem pro zabraňující opatření rakouské vlády a švýcarské stalo se téměř nemožným, byl pak vydáván v Paříži. V Paříži informačním orgánem ciziny v jazyku francouzském zůstala nadále revue »La nation tehèque«. V listopadu r. 1916 za účasti prof. Masaryka v Londýně počala vycházeti pod redakcí znalce slovenské otázky a problémů habsburské monarchie Scota Viatora (= Setona Watsona) za účelem získávání sympathií českým aspiracím týdenní revue »The New Europe« s heslem: »Svoboda a sebeurčení všem kulturním národům, ať velikým, ať malým.« Američtí Čechové založili v Chicagu informační měsíčník »Bohemian Review«. Na Rusi v Petrohradě Bohdan Pavlů pokračoval ve vydávání dříve již zmíně-

ného »Čechoslováka«, jakožto oficiálního orgánu odbočky »Československé Národní Rady v Paříži«. Masaryk i Beneš, jako akademičtí učitelé, vyhledávali vhodnou příležitost, aby na universitách v Londýně a Paříži mohli působiti před seřvanými vlivnými hosty Dohody pro svůj válečný program a aby dokázali, jak zájmy slovenských národů jsou totožné se zájmy států Dohodových. Masaryk v druhé polovici října r. 1915 promluvil na londýnské universitě, tehdy již za účasti oficiálních vládních kruhů anglických, o problému malých národů v evropské krizi, později mluvil pro československý problém na Sorboně on a dr. Ed. Beneš. Při Československé Národní Radě byla zřizena ústřední tisková kancelář, která měla pro československou otázku získati veřejné mínění Dohody a která proto cizím listům dodávala zprávy o českých věcech ve smyslu československé propagandy. Propaganda prováděla se nejen mezi Čechy za hranicemi, nýbrž i mezi Čechy-vojáky na rakouské frontě. Na jaře r. 1916 dr. Štefánik z aeroplánu letáky agitoval na italské frontě, aby se čeští vojáci vzdávali bez boje straně dohodové. Organisaace českého odboje za hranicemi všude působily na vlivné osobnosti ve prospěch československého osvobození. Zvláště dr. Ed. Beneš v Paříži navázal živé a úspěšné styky s členy francouzské vlády. Ministerský předseda francouzský Aristide Briand dal si v únoru r. 1916 Masarykem a v dubnu téhož roku Dürichem vyložití smysl a důvody československé propagandy a stal se jejím horlivým podporovatelem. Dr. Štefánik na jaře r. 1916 konferoval o československé otázce v Itálii s italským ministrem Sonninem a navštívil vlivné politické osobnosti v Rumunsku, Dürich v červnu r. 1916 s ruským ministrem zahraničních záležitostí Sazonovem a v srpnu téhož roku s nástupcem Sazonovým Stürmerem a byl přijat i carem. Zásluhou především dr. Ed. Beneše věci dospěly tak daleko, že dne 10. ledna r. 1917 poprvé výslovně a určitě v diplomatickém aktu, o němž jsme mluvili již v III. hlavě tohoto spisu, Dohoda za svůj válečný cíl, třeba že ne jediný, hlavní a bezpodmínečný, přijala i »osvobození Čechoslováků z cizí nadvlády« a že tím uznala Wilsonovo učení o právech malých národů a princip národnosti za princip mezinárodní.

Celá propaganda československá šla za hranicemi s těmi, jejichž cíle byly stejné s českými a hledala v nich spojence. Byli to na prvním místě Jihoslované, stejně jako Češi bojující za hranicemi za svoji svobodu a spojení všech Jihoslovanů v jednom státě. Čechoslováci postupovali s nimi stále bratrsky ruku v ruce.

Když byl Český zahraniční komitét v Paříži přetvořen v Československou Národní Radu, skládal se vlastně jen ze čtyř mužů: Masaryka, Düricha, dr. Ed. Beneše a dr. Štefánika. Jeden z Československé Národní Rady byl uherský Slovák (Štefánik), jeden moravský Slovák (Masaryk), oba zbývající Češi z království. Proti Benešovi a Štefánikovi byli Masaryk a Dürich starci. Ideově tento čtyřlístek nebyl jednotný. Masaryk, Beneš a Štefánik

zastávali jeden světový názor, Dürich druhý světový názor. První byli demokraté a republikáni, silně cítící sociálně, Dürich byl muž názorů konservativních, monarchista a hospodářský liberál. Co tyto dva směry nejvíce však dělilo, bylo jejich stanovisko k carskému Rusku. Masaryk se svými oběma žáky byl ode dávna zásadním nepřítelem carské theokracie, nevěřil v opravdovost carských slibů v české otázce a nespolehal na ně, poněvadž se stále obával, že vláda ta nevydrží, Dürich byl starý milovník carské vlády, oddaný dynastii ruské a očekávající od ní splnění dávné tužby českého národa, obnovení československého státu jako monarchie se členem rodu Romanových v čele. A tak ve složení »Československé Národní Rady« byly zastoupeny proudy, které pozorovati lze vůbec od počátku války v československé akci odbojné, proud, jak se říkalo, západnický a proud východní. Tyto proudy mezi sebou zápasily stejně v »Československé Národní Radě«, jako existoval mezi nimi zápas a boj ve všech československých organizacích zahraničních, zvláště pak na Rusi, kde proud západnický soustřeďoval se v Petrohradě a východní především mezi českými starousedlíky na Rusi v Kyjevě. Boj ten rozhodnut byl nejprve v »Československé Národní Radě« a pak výsledkem války v neprospěch Dürichův. Když vypukla na Rusi revoluce a ukázalo se býti spoléhání Dürichovo, odporující mínění většiny členů Národní Rady, na carskou vládu, tajně usilující o okamžité skončení války a mír s Německem, nesprávné a když se zjistilo dr. Štefáníkem, že Dürich od této carské vlády přijal ve své dobráckosti peněžitě podpory*) a porušil tím stanovisko politického významu československého boje zahraničního, jež »Československá Národní Rada« vždy zárlivě chránila, konstatovala (25. dubna 1917) »Československá Samostatnost«, že Dürich přestal býti členem Národní Rady a uchýlil se z politického života do ústraní. Bylo to prohlášení, které stalo se bez vědomí Dürichova; jeho pravý smysl byl ten, že Dürich byl z »Československé Národní Rady« hned v únoru r. 1917 vyloučen.

XIII.

Na jaře a v létě r. 1915 česká politika v zemích českých byla zbavena vůdců, kteří až do jara r. 1915 udávali jí ráz. Vojenská persekuce zatkla a věznila dr. Kramáře, dr. Rašína; Masaryk a Beneš opustili starou vlast, aby pro ni mohli účinněji pracovati za hranicemi. Spojení, které od počátku války mohla mít a měla československá propaganda za hranicemi s českými politiky, od jara r. 1915 stalo se nemožným pro opatření vojenské i civilní vlády v habsburské monarchii. Dopisy musily býti přes hranice dopravovány otevřeně a byly censurovány, prohlídky pasů a zavazadel

*) J. Dürich: V českých službách. V Klášteře n. J., 1921, str. 56, to sám přiznává.

i osob na hranicích byly zostřeny, noviny ani neutrálních států nebyly do Rakousko-Uherska propouštěny. Český politický svět byl bez soustavné informace o tom, co se děje za hranicemi. Nejvíce dovídal se o hnutí zahraničním z procesů, které se konaly proti českým politikům, z obhajovacích spisů na ně, z průběhu hlavního jednání a z obsáhle odůvodňovaných rozsudků. Široká česká veřejnost pak o existenci československé propagandy za hranicemi dovídala se z článků, které proti této propagandě vnucovala vojenská diktatura českým listům. Stav české politiky za vojenské vlády byl neutěšený. I vzájemné informační schůzky v místnostech strany agrární v Praze byly z opatrnosti na čas zastaveny. Vojenská vláda postavila se na nejnesmiřitelnější stanovisko k českému národu. Prohlásila za velezrádné jednání i klidnou nečinnost českého národa. Jako prý, argumentovala, jedná velezrádně vojín, který byl postaven do fronty a nestřílí, tak velezrádně prý jedná i národ, který neúčastní se aktivně v boji proti nepřátelům státu, jehož jest příslušníkem. Vojenské kruhy využívaly každé okolnosti a každého prostředku, aby vynutily na českém národě, co chtěly vynutiti.

Jaká politika za těchto těžkých podmínek se dělala v českých zemích?

Strany katolické v důsledku svého zásadního stanoviska, přátelského konservatismu a vděčného habsburské dynastii za výsadní postavení katolické církve, pěstovaly nejdynastičtější politiku. Ne jednou, dříve na Moravě a později v Čechách, prohlašovaly se pro císaře a hlásaly svoji věrnost k monarchii. Skupina pasivního radikalismu zůstala pasivní i na dále a skupina aktivního radikalismu doma, když byl zatčen její vůdce dr. Rašín, počala se chovat stejně pasivně. Skupina marxistická prohlašovala se ne pro dynastii, nýbrž pro Rakousko-Uhersko, aby odrazila persekuci vojáků od proletariátu, a skupina oportunistická, ponechávajíc projevy pro dynastii, monarchii a válečná opatření činitelům samosprávným, pečovala, aby vysvobodila z vězení a z nebezpečnosti života své politické vůdce a aby česká buržoazie co nejméně trpěla válkou na krvi a majetku. Každá ze skupin šla svojí cestou, jednotného postupu nebylo. Vojenské kruhy i civilní vláda ne jednou dolehly na české poslance různých stran, aby vynutily prohlášení českých poslaneckých korporací pro rakouský stát a zvláště pro válečné půjčky — nedosáhly toho, mimo u stran katolických,*) které tak činily bez přinucení, nikde. Civilní vláda rakouská na podzim r. 1915 obmyšlela i uspořádati následníkovou cestu do Čech, aby přinutila české poslanecké kruhy k projevům pro stát a dynastii, byla však skupinou oportunistickou zrazena z takového úmyslu. Skupina ta jasně tlumočila ústý dr. Tobolky tehdy vládě, že její poslanecké zastoupení nemohlo by zajistiti úspěch následní-

*) Usnesení z 11. října r. 1915.

kovy návštěvy v Čechách a prohlášení poslaneckých klubů pro válečné půjčky, dokud vojenská diktatura by nezrušila vazbu nad českými poslanci, dokud by čeští vojáci byli pronásledováni a vůbec český národ persekvován a dokud civilní vláda by byla k persekucí vojenské diktatury pasivním divákem. Za jednání o těchto věcech, vedených s dr. Ot. Trnkou, ukázalo se však, že vliv vojenské diktatury stále stoupá, že vojenská diktatura navrhovala oficielní zavedení vojenské vlády nejprve v Čechách, pak v celém Předlitavsku, že byla proti českým vězňům odhodlána zakročiti co nejpřísněji, že radila, aby se Předlitavsko ze základu přetvořilo ve smyslu přání nacionálněněmeckých. Oportunistická skupina poznala, že proti takovým úmyslům hlavního vojenského stanu nemůže pracovati v mezích dané možnosti každá z českých skupin na svojí pěst a že proti tak velikému nebezpečení jest nutno postaviti organisaci sjednoceného českého národa. O takové organisaci, po níž volaly staročeské listy v zemích českých od zimy r. 1914, počalo se jednati na konci září (29.) roku 1915 k podnětu oportunistické skupiny českých politiků u dr. K. Mattuše v Praze.

Prvních jednání za své osoby účastnili se jeden staroček (dr. Mattuš), dva mladočeši (Fiedler, Tobolka), jeden agrárník (Švehla), jeden soc. demokrat (Šmeral). Řešili, pod dojmem výše uvedených okolností, otázku, je-li možno, aby se české politické strany, aspoň veliké a vlivné, dohodly o jednotném postupu politickém. Potřeba takového postupu byla uznávána všeobecně. Rozpor byl hned v počátku v tom, pro jakou situaci jest dohoda potřebná: zda jen pro nejbližší situaci, kdy hrozí opatření vojenské diktatury, nebo i pro postup po válce. Většina klonila se k mínění prvnímu a proto nekladla váhu na to, aby sjednocená organisace národa stanovila si nějaký na vždy závazný program. Bylo vysloveno i mínění, že nebylo by toho vůbec potřebí, kdyby se tak nemusilo činiti vzhledem na vojenskou persekuci, která by činila instituci národa bez programu největší obtíže a překážky, podezřívala ji a pronásledovala, a kdyby programu takového nebylo potřebí pro případ, že by některý z účastníků porad byl zatčen a že by se mu mělo před soudem polevit. Usneseno sestaviti hlavní zásady, které vycházeti měly s hlediska všemi účastníky sdíleného, že habsburská monarchie pravděpodobně potrvá a že nebude, vzhledem k mínění vlivných kruhů o ní v dohodových zemích, rozbita. Stoupenec strany soc. demokrat. stál na tom, aby se stanovil pevný, jasný program, který by odpovídal přesvědčení přítomných, poněvadž jen tak by se mohla sociální demokracie účastniti prací v sjednocené organisaci a aby v programu z důvodů taktických bylo mluveno i o podpoře spolku německorakouského vzhledem k tomu, že sociálně demokratické vedení pokouší se mezi říšskými Němci působiti na podporu českých snah v Rakousku. K návrhu stoupence strany agrární dohodli se účastníci na tom, zatím do akce nepřibírají strany katolické, přes je-

jich volání po součinnosti všech politických stran českých, a velkostatkáře, poněvadž by se před nimi, vzhledem k jejich radikálně rakouskému a dynastickému stanovisku, nemohly otevřeně probíratí otázky, které řešiti bude nutno začasť jen z ohledů taktických. Na počátku listopadu všichni účastníci dohodli se definitivně, že ve svých stranách budou pracovati pro sjednocení českého národa, a to tak, že budou především usilovati o úpravu vzájemného poměru mezi politickými stranami, a pak více z důvodů taktických nežli věčných, že budou státi na určitých politických zásadách, které mají platnost jen pro tu chvíli, t. j. pro danou situaci. Účastníci vytkli si tudíž dle úmluvy, že budou vyhledávati mezi českými stranami politickými shody, aby ozdraveny byly vnitřní poměry mezi českými stranami, aby české politice praktické byl dán pevný směr, který by zabezpečoval její setrvačnost v cílech a možnost úspěchů, za nepříznivých poměrů pak možnost účinné obrany národních zájmů, aby základem stranických útvarů byly velké ideové a třídní směry a aby vybudována byla trvalá zařízení k zastoupení všennárodních politických zájmů. Shodou mezi stranami mělo se vytknouti sjednocené stanovisko k jednotlivým otázkám všeobecné politiky v habsburské monarchii i státu s hlediska českých zájmů politických, národnostních a kulturních, jak co do věčného jich řešení, tak co do postupu (taktiky) při tom. V stavovských (třídních) záležitostech, tedy v hospodářské, sociální, konfesijní politice měla si zachovati každá strana volnost. Politické strany měly dohodou mezi sebou učiniti vhodná opatření, aby vyloučeny byly v českém veřejném životě jakékoliv vzájemné výtky pro politický postup kterékoliv strany před válkou neb v době války, aby kritika pohybovala se ve věčných hranicích a osobní kritika zůstala vyloučena, aby i v hospodářské, sociální, konfesijní politice protivy mezi stranami vyřizovány byly s věčných hledisk. Strany, které by tyto zásady přijaly, měly vyhledávati v otázkách všeobecně politických, národnostních a kulturních shody i u stran v dohodě nesúčastněných, předpokládajíc, že tyto strany podrobí se zásadám dříve uvedeným.

Politické zásady, o nichž se pro danou situaci účastníci shodli, vycházely z předpokladu, tehdy ještě i dohodou uznávaného, že habsburská monarchie potrvá, a zásadní hledisko, v němž konkrétně politické zásady kotvily, bylo: Česká politika spočívati má na pevném, v českých politických programech od samých začátků konstitučního života nepřetržitě uznávaném základě společného svazku mocnářství, spatřujíc v tomto svazku záruky všestranného národního rozvoje. V otázkách celku mocnářství mělo se vycházeti proto se stanoviska historického poslání mocnářství býti záštitou rovnoprávných národů v jeho oblasti žijících a se stanoviska plné jeho nezávislosti a udržení i utužení mocenského jeho postavení na venek. V otázkách rakouského státu mělo býti východiskem hledisko, že má poskytnuta býti všem národům

ve všech oborech veřejného života nezkrácená, zákonným způsobem utvrzená volnost národního rozvoje, zemským svazkům možnost uplatnění své zvláštní zemské zájmy a že má při tom býti zachována pospolitost státního života ve všech odvětvích, v nichž vyžaduje toho společný zájem celku i národů a zemí ve státě sdružených. Politické zásady stály na stanovisku Fr. Palackého o úkolu habsburské monarchie, byly pro její nezávislost na venek, neuznávající potřebu celní unie Rakousko-Uherska s německou říší a stály na stanovisku decentralisačním. Neuváděly-li výslovně požadavek historického státního práva, stalo se jen pro to, že akce účastníků se měla strana, která tento programatický bod nikdy nesdílela, strana sociálně demokratická a nemělo se stížiti jí přistoupení k akci, a že ani mezi účastníky druhých stran nebylo zcela jasno, co pod vyslovením požadavku historického práva státního in concreto mělo by se pro danou dobu žádati. Všichni účastníci byli si vědomi, že jejich úkol jest neskonale skromnější nežli úkol těch, kdo za hranicemi zahájili propagandu o uskutečnění konečných cílů národa. Nechtěli více, nežli za vlády vojenské diktatury čeliti vojenské perzekuci, zadržovat její hrozivě napraženou ruku proti českým lidem, ať již domluvou, protestem nebo šálením, starati se, aby i v tom případě, když by válka neskončila rozbitím Rakousko-Uherska, nebylo zanedbáno ničeho, co by postavení českého národa zlepšovalo a konečně, aby český lid co nejvíce ušetřen byl vyssávání a aby zachráněny byly životy těch, kdo pro českou věc trpěli v rakouských věznicích. Účastníci zavázali se v tomto směru zahájit dle svého vlivu ve svých politických stranách a listech činnost. Postup byl smluven tak, že o dohodě se přísně pomlčí, což bylo také splněno, sociální demokracie, která dosud nikdy neúčastnila se jednotného postupu českých stran politických a vždy stála z důvodů třídně zásadních mimo akce všenárodního rázu, právě pro to učiní nyní iniciativní návrh pro vybudování jednotné vůle českého národa, že svolá se co nejdříve schůze zástupců všech českých stran, kde o návrhu se pojedná a že stoupenci strany mladočeské pokusí se vybudovati z městských svobodomyšlných, buržoasních stran českých jednotnou městskou stranu buržoasní, která by pak jako třetí mocný člen vedle strany agrární a sociálně demokratické tvořila jeden ze tří základních kamenů národního souručenství. Klerikální strany připustiti se měly až na konec. O velkostatkářích rozhodnouti se mělo později. Sblížení mezi sociální demokracií a stranou agrární postupovalo utěšeně hned za jednání o úmluvu. V polovici října r. 1915 soc. demokraté a agráři dohodli se o otázkách, které je tehdy jako třídní strany nejvíce dělily, o otázkách aprovisačních. Po této dohodě v těchže věcech následovala dohoda sociálních demokratů s mladočechy. Ve smyslu úmluvy u Mattuše klub českých soc. demokratických poslanců na radě říšské za účasti členů výk. výboru strany a jiných zodpovědných funkcio-

nářů již dne 7. listopadu r. 1915 uvažoval o tom, »zda a za jakých podmínek soc. dem. strana, až při přechodu z války do poměrů normálních nastane období naprosté mimořádnosti, mohla by pomýšletí na vytvoření se politického činitele, jenž by mohl býti v našem státě pokládán za oprávněného představitele vůle celého národa v těch otázkách všenárodní povahy, které v přechodu poválečném mohly by se v Rakousku státi zralými k řešení. Mohlo by býti totiž značným ztížením tohoto řešení, kdyby nebylo předem připravené dohody o tom, kdo je kompetentním s příslušnými kruhy jednati.« Vydal o své debatě do veřejnosti zprávu, která byla všemi listy, za nimiž stáli účastníci schůzek u dr. Mattuše, radostně pozdravena. Dne 16. listopadu ve svém bytě uspořádal dr. Mattuš poradou českých stran o národním sjednocení, která neminula se výsledkem. Jeden z účastníků porad, dr. Fr. Fiedler, v článku »Přípravné úkoly české politiky« dne 14. listopadu roku 1915 v »Nár. Listech« otištěném, načrtl celý postup soustředovací akce a tiskové orgány nejen všech účastníků, nýbrž i jednotlivci ze strany pokrokové*) a vůdčí representanti stran katolických přijímali obsah statí té s radostným souhlasem.

Zdálo se, že, aby soustředovací akce se uskutečnila, nezáviselo již od ničeho jiného nežli od toho, jak utvoří se poměry mezi svobodomyšlnými buržoasnými stranami v městech. Aby svobodomyšlné městské strany splynuly ve stranu jedinou a aby učiněna byla přítrž roztržitosti svobodomyšlné buržoasie v městech, o to za předsednictví dr. Mattuše pracovalo od 8. prosince r. 1915 deset zástupců pěti městských stran: strany staročeské (dr. Mattuš a dr. Slavík), mladočeské (dr. Fiedler, dr. Tobolka), národně sociální (Choc, Vojna), realistické (dr. Drtina, dr. Šámal) a státoprávně pokrokové (dr. Baxa, K. St. Sokol). Jednání protahovalo se déle, nežli bylo potřebí, jednak z důvodů osobních (někteří, kdo nebyli zvoleni ve stranách mezi jednatele, dělali jistou dobu opozici), jednak z důvodů věcných. Mladočeská strana dle usnesení z 21. prosince r. 1915 šla do jednání za podmínkou, že program nové strany se neuvěřejní a že předsednictví nové strany bude až do vyproštění dr. Kramáře z vězení zastávat dr. Mattuš, státoprávní pokrokáři činili svoji účast odvislou právě od programu a nechtěli přistoupiti na žádný program, v němž by se akceptovalo trvání habsburské monarchie. Nejprve vyčkávali, pak když bylo zcela jasno, že program bude státi na stanovisku existence Rakousko-Uherska, jednání se neúčastnili. Jednatelé městských stran 22. prosince rozhodli se v programu jasně a zásadně projevití věrnost k starým státoprávním programům českým. Od počátku soudilo se, že všichni účastníci zjednali si plnou moc od svých stran k jednání o *splynutí* městských stran. Po zatčení obou jed-

*) V »Union«, 18. listopadu 1915, v »Lid. Novinách«, 19. listopadu 1915.

natelů strany národně sociální dne 19. ledna r. 1916 se však objevilo, že strana národně sociální vzhledem k tomu, že měla hojně svých stoupců na venkově a že za své politické poslání tehdy pokládala čeliti především sociální demokracii, chce si ponechati svoji stranickou individualitu, že s ostatními městskými stranami nesplyne ve stranu jednu, nýbrž jen vejde v nejužší spojení s ostatními městskými stranami po jejich splnutí v jednu stranu. Jednání proto bylo nutno vésti dvojím směrem: nejprve o splnutí stran mladočeské, staročeské a realistické v jedinou, organizačně a programaticky jednotnou stranu národní, pak o přístup strany národně sociální k jednotné politice s právě se tvořící stranou národní. Dne 31. ledna r. 1916 dospělo jednání zástupců stran ke konečné dohodě. Jejimi formulátory byli dr. Drtina, dr. Fiedler a dr. Šámal. Vycházela, což ze tří formulátorů věděl jen jediný, dr. Fiedler, v podstatě z dohody, kterou u dr. Mattuše od 29. září roku 1915 připravovalo pět stoupců strany staročeské, mladočeské, agrární a sociálně demokratické,

Dohoda, uzavřená dne 31. ledna r. 1916 u dr. Mattuše mezi zástupci strany staročeské, mladočeské, realistické a národně sociální (po uvěznění Choce a Vojny v poradách stranu tu zastupovali dr. Hübschman a V. Rejmon), skládá se ze dvou oddílů: organizačního a programatického. Oddíl organizační rozpadal se pak ve dvě části: v část o zřízení strany národní a v část o organizačním poměru strany národně sociální k ní. Tři městské strany: mladočeská, staročeská a realistická se měly úplně zrušiti a na jejich místo měla nastoupiti organizační i politická jednotka, zvaná národní strana. Nežli by se definitivně ustavila a vybudovala, měl ji řídití výkonný výbor o 14 členech, do něhož měly vyslati dle své politické moci strana mladočeská osm členů, staročeská a realistická po třech členech. Jakmile výkonný výbor by byl zvolen, měl ihned převzítí řízení všech říšských i zemských politických záležitostí za dosavadní strany. Tento výkonný výbor měl dále vyjednávatí o splnutí se stranou, která postavilo se mimo akci slučovací, státoprávně pokrokovou. Národně sociální strana ponechala si svoji organizační samostatnost i svoji samostatnou působnost v oboru sociálním a s těmito výhradami přistoupila k národní straně. Do výkonného výboru jejího vyslati měla 6 členů. Výkonný výbor národní strany takto rozšířený a zvaný společný výkonný výbor, měl převzítí ihned i za stranu národně sociální řízení veškeré říšské i zemské politiky mimo politiku sociální. Tedy i národně sociální strana v politickém oboru přestala býti samostatnou. Tato její nesamostatnost měla se jeviti nejen ve společném výkonném výboru, nýbrž i v organizacích stoupců, při volbách a zřízením společných klubů poslanceckých ve sborech zákonodárných. Celá organizace strany národní s připojenou stranou národně sociální omezovala se jen na Čechy. O přístup příbuzných stran moravských a o souručenství s ostatními stranami

českými, moravskými a slezskými mělo se jednati ihned, jakmile by společný výkonný výbor zahájil činnost.

Program, který měl vázati stranu národní i národně sociální, mohl býti jen program politický, vzhledem k tomu, co bylo právě řečeno. Vzhledem k situaci, za jaké byl pracován a vzhledem k tomu, že neměl býti uveřejněn, jak snadno docílili za jednání mladočeští zástupci, pohyboval se jen ve všeobecných zásadách, všem účastněným stranám společných. V úvodu zdůrazňoval zájem národní, nutnost jednotného postupu české politiky, odsuzoval tříštění národních sil politických, hlásal potřebu zřízení v národě politického činitele, jenž by představoval a uplatňoval národní vůli, doporučoval slušnost v boji politickém a kvalifikaci při výběru kandidátů poslanceckých. Ve vlastní politické části pravil doslovně: »V politickém svém postupu budou strany vždy si plně vědomy významu, jaký přísluší českému národu pro jeho početnost, hospodářskou zdatnost a osvětovou vyspělost v tomto mocnářství, při jehož založení a udržení měl vynikající účast, i bude proto vůdčí zásadou stran, že pro tento význam českého národa o velmocenské postavení mocnářství a váhu státního celku přináležeti národu nepopřené právo, aby též jeho potřeb bylo spravedlivě dbáno a aby rozhodoval hlas jeho spolu a v součinnosti s ostatními k tomu ochotnými národy ve všech oborech záležitostí, jež dotýkají se vývoje veřejného života v mocnářství i státu a tím i vývoje veřejného života národa. V aktuálním politickém programu, vycházejícím z toho, v čem dosavadní politické programy jednotlivých stran se shodují, určena budou zásadní vodítka pro politický postup stran ve svazku nezávislého, uvnitř obrozeného, na venek zabezpečeného mocnářství, jehož mocenské postavení zakládá se na rovnoprávných národech, a ve svazku státu k pospolitým úkolům způsobilého a uvnitř tak uspořádaného, aby zabezpečen byl jednotlivým národnostem všestranný rozvoj národního života a historickým zemským svazkům zaručena byla náležitá míra volnosti, ve které by uplatniti mohly své zvláštní zemské zájmy. Bude tedy program tento v politickém ohledu uplatňovatí: v otázkách národnostních zásadu rovného práva a stejného hodnocení všech národů v celém státním životě, v otázkách ústavních stanovisko státoprávní, v otázkách roztržení státních mocí zákonodárných a správních hledisko decentralizační, v otázkách účasti občanstva ve veřejném životě státním zásady demokratické, v otázkách občanských svobod zřetele, jichž vyžaduje duch doby k pokroku směřující. V kulturních snahách řídití se bude vodítkem, že veřejnou mocí mají národu opatřeny býti všechny instituce i zařízení, sloužící duševnímu rozvoji národa a zabezpečující všem jeho vrstvám účast v osvětovém pokroku lidstva. Po stránce hospodářské a sociální bude program ovládnán hlediskem, aby strany, zabezpečující zájmům vrstev, jimi zastupovaných, nejúčinnější podporu veřejných mocí ve státě, po-

stupovaly vždy způsobem, kterým zajištěn by byl rozvoj všech národních sil.« To byl tedy politický program, který stál na Pa-lackého názoru o habsburské monarchii a postavení českého národa v ní.

Příslušné instance stran o dohodu jednajících, vyslechnuvše a posoudivše doslovné znění organizační i programatické stránky dohody, jedna po druhé schvalovaly dohodu. Nejdříve, 2. února, strana mladočeská, 6. února strana staročeská, 13. února strana národně sociální a konečně 9. března strana realistická. Všechny jmenovaly také své delegáty do společného výk. výboru. K usta-vení nové národní strany, tím že se sešel její společný výkonný výbor, mohlo dojíti již 21. března r. 1916. Dohoda byla poznovu schválena v plném rozsahu svém a zvoleno bylo 7členné předse-dnictvo (1 staročech,*) 3 Mladočeši,**) 1 realista***) a 2 národní sociálové†) v čele s dr. K. Mattušem jako předsedou. Novému předsednictvu bylo uloženo, aby s urychlením pracovalo k usku-tečnění národního souručenství.

Ustavení národní strany nebylo vítáno tak, jak její zakla-datelé očekávali. Noviny stran v dohodě zastoupených a listy agrární strany psaly radostně o nové straně, ale neradi ji viděli ti, kdo měli se loučiti se svojí starou oganisací, v níž dosud půso-bili, kdo byli dotčeni osobně tím, že nemohlo jim v nové straně býti dáno to postavení, které ve staré straně měli, kdo navždy sůčtovali s Rakousko-Uherskem a konečně ti, jimž vadilo, že nová strana vystupuje na veřejnost, aniž by publikovala svůj program a zjevně i před veřejností se za něj postavila. Z posledních mezi ony náležel především uvězněný, ale o věci informovaný dr. Rašín, mezi tyto sociální demokracie, jejíž orgán, »Právo Lidu«, hned den po ustavení národní strany uvítal novou stranu jen zdrželivě a prohlásoval, že činí účast své strany v národním souručenství odvislou od osobního a věcného vyjasnění o účelu, úmyslech a slo-žení strany. »O poměru sociální demokracie k nové městské poli-tické straně bude rozhodovati její program.«

Nejvíce novou stranou byla zklamána vídeňská vláda. Oče-kávala, že tvořící se národní strana vystoupí se slavnostním pro-jevem, přiznávajícím se k dynastii i k rakouskému státu a místo toho dočkala se pouze nové strany, která vystupovala do veřej-nosti, ale bez otištění programu. Vládní kruhy vídeňské, byvše informovány o důvěrném programu strany, byly jimi nespokojeny a dokonce spatřovaly v nové straně organizaci, vytvořenou jako

*) Mattuš.

***) Fiedler, Fořt, Maštálka.

***) Šámal.

†) Hübschman, Rejmon.

korrespondenta orgánům zahraniční propagandy československé; byly utvrzovány ve své domněnce tím, že součást nové strany tvořila i strana, jejímž vůdcem byl prof. T. G. Masaryk, strana realistická. Nejednou vedení národní strany bylo důvěrně upo-zorněno, aby ve své akci pokračovalo bez realistů a odhodlalo se k otevřenému projevu pro stát a dynastii. Toto přijetí ustavení národní strany v české veřejnosti, u sociální demokracie i u poli-tických činitelů v habsburské monarchii neobyčejně působilo na předsedu národní strany dr. K. Mattuše. Obával se, že národní strana nesplní poslání, které si určila. Aby odvrátil od ní a od ná-roda snad další pohromu ve chvíli, kdy ústřední mocnosti dobyly na frontě nepochybných úspěchů a kdy proces proti dru Kramá-řovi a soudruhům dospíval do stadia rozsudku, aby umožnil další budování národní samostatnosti, chtěl v nejlepším úmyslu, který vždy měl, když se jednalo o věc národní, přinést největší osobní oběť, kterou mohl přinést a v první polovici května roku 1916, vystoupil v předsednictvu národní strany s návrhem,*) aby ná-rodní strana vzhledem k situaci vydala veřejně projev, v němž by prohlásila jasně a určitě naprostou věrnost k habsburské dynastii a monarchii, vyslovila se pro integritu říše a pro německorakouský dvojspolek a jeho další trvání jako spolku obranného, při čemž by se uvedly i některé body ze základních zásad programových, dne 21. března r. 1916 při ustavení národní strany schválené. Místo aby národní souručenství zachránil a aby přispěl k vyplnění po-slání národní strany, přispěl k jejich obou smrti. Národně sociální členové předsednictva národní strany (zvláště dr. Hübschman) roz-hodně odmítli projekt Mattušův a učinili od zachování se předse-dnictva k němu odvislou další svoji spolupráci. Mattuš svůj návrh odvolal a prohlásil, že odkládá věc na dobu příhodnější. Způsobil tímto svým prohlášením, že realistický zástupce již se nesúčastnil příštích schůzí předsednictva. Z národní strany vypadl jeden člá-nek, strana realistická, a bez ní státi na sloučení městských stran nechtěli mladočeši. Národní strana byla pohřbena, a poněvadž byla nezbytným předpokladem pro budování národního souručenství, bylo tím i pohřbeno národní souručenství. Každá z českých stran od první polovice května r. 1916 mohla si dělati zase politiku na svoji pěst. Jen vůdčí tiskové orgány stran agrární, mladočeské a sociálně demokratické vědomě a smluveně postupovaly politicky v jedné linii. Proti vojenské persekuci postaviti jednotně organi-sovaný český národ se tehdy nepodařilo. Ale ve spolupráci tisko-vých orgánů tří velkých politických stran byl dán předpoklad, že dílo národní jednoty není na vždy zmařeno.

*) Návrh Mattušův otiskuje Jan Heidler: 1917. Projevy českých spi-sovatelů. V Praze, 1921. 26. Omylem, nevím, jak způsobeným, vydává návrh Mattušův za program národní strany. Kniha Heidlerova je vůbec plná nepřesností.

Po nezdaru národního souručenství české politické strany šly dle svého přesvědčení každá svojí cestou. Jen oportunistická skupina uhodila silněji nežli dosud na struny politiky dynastické. Ochtěla tím způsobiti, aby osobní žádost dr. Kramáře, ocitajícího se stále v nebezpečnosti života, podaná v říjnu r. 1916 za abolicii přímo u hr. Stürgkha k císaři, došla splnění. Uhození na struny dynastické politiky byl přímý požadavek hr. Stürgkha, který se chtěl u císaře angažovat jen za tohoto předpokladu a této přípravy situace pro věc dr. Kramáře. Dříve však, nežli mohl hrabě Stürgkh věc dovésti k cíli,*) byl dne 21. října r. 1916 zastřelen. Útočníkem byl vídeňský sociálně demokratický publicista dr. Bedřich Adler. Jeho výstřel proti Stürgkhovi byl výstřelem proti nesnesitelnému vojenskému absolutismu, pod nímž úpělo celé Rakousko, a byl výkřikem po vládě s parlamentem, jemuž se Stürgkh z pohodlí stále vyhýbal.

Nástupcem Stürgkhovým stal se 28. října r. 1916 dr. Arnošt šl. Koerber. Býval již ministerským předsedou rakouským a z doby té doprovázela ho pověst státníka houževnatého, bystrého, pracovitého a pokrokového. Pro situaci, v níž stal se za války ministerským předsedou, se však nehodil. Stáří připravilo ho již o parátnost a bystrost, kterou dříve míval, a silná vojenská vláda a obrovský vliv Maďarů, jemuž vždy chtěl se stanoviska zájmů předlitavských čelit, stály v cestě jeho plánům jako nepřekročitelná pohoří. Koerber nebyl nikdy veliký přítel českého národa a ukázal se takovým i ve chvíli, kdy kabinet sestavoval. Ačkoliv ještě před jmenováním členů kabinetu s české (oportunistické) strany byl upozorněn, by nezkracoval ve vládě dobytou posici českou dvou ministerských držav, přijal jen jednoho Čecha za ministra, dr. Trnku. Koerberův kabinet byl kabinet úřednický, většinu v něm měli němečtí úředníci.

Koerber byl vždy z přesvědčení přívržencem vlády s parlamentem a takovým byl tím spíše po zastřelení hr. Stürgkha, který právě pro to stal se obětí atentátu, poněvadž s parlamentem vládnouti se vyhýbal. Koerber, muž politické aktivity, chystal se dle svého zvyku vstoupiti hned po svém nastoupení ve styk s parlamentními kluby. Česká politika byla postavena před otázku, jak bude s dr. Koerberem jednati: každý klub sám o sobě se svými názory, nebo české poslanecké kluby najednou, jako tlumočníci jednotné vůle národa? Hned, dne 31. října r. 1916, usnesl se zásadně mladočeský poslanecký klub, aby stal se za nové, vážné

*) Žádostí dr. Kramáře nebylo pak vyhověno. Motivy, které u císaře rozhodly, byly ty, že abolicie vzbudilo by se zdání, jako by se bylo bývalo, bůh věz, co ututlalo. Císař byl přesvědčen, že dr. Kramářovi nemůže býti nic dokázáno; že bude soudem osvobozen a tím že se ukáže, jak mu určité kruhy křivdily.

situace pokus o společný politický postup všech českých poslaneckých klubů na radě říšské. Usnesení to, k jehož provedení byli tehdy zvoleni i jednatele, bylo nově motivováno v témže mladočeském klubu dne 8. listopadu. Jestliže dne 31. října jevila se potřeba jednotného zastoupení českých říšských poslanců vzhledem k jednotnému projevu u nového ministerského předsedy, objevila se tato potřeba tím naléhavější, poněvadž dne 4. listopadu, ve chvíli, kdy se chtělo ústředním mocnostem z polských území, dobytých na Rusku, vytvořiti polské království, vydán byl císařský list, jímž se slibovalo »zemí Haliči právo urovnávati samostatně své zemské záležitosti až do plné míry toho, co jest v soulase s její příslušností ke státnímu celku a s jejím zdarem.« Dr. Koerber byl pověřen, aby v tom směru vypracoval osnovy zákona. Vydáním tohoto císařského listu dostávala se na denní pořádek daleko jdoucí otázka poměru jednotlivých zemí k celému svazku mocnářství a uzrávaly naděje německých nacionálů po odtržení Haliče od Předlitavska a změnění jeho ve smyslu německého programu lineckého. Klub českých soc. demokratických poslanců spolu se svým výkonným výborem dne 5. listopadu v Praze v duchu svého starého programu vyslovil veřejně naději. »že úprava poměru Haliče k říši bude podnětem k současnému nutnému rozřešení ústavních otázek v Rakousku na základě národnostní autonomie, kterou vždy považovali za jediné možnou cestu k upevnění budoucnosti státu a k úpravě vzájemného poměru národů«. Mladočeský klub poslanecký nejen vzhledem k důležitosti situace, nýbrž i aby se předešlo děláni všennárodní a ústavněprávní politiky každým klubem samostatně, dne 8. listopadu r. 1916 usnesl se na rychlém svolání všech poslaneckých klubů na radě říšské a rozhodl se na tom, aby o iniciativu ke schůzi byl důvěrně požádán nejsilnější český klub poslanecký na radě říšské, klub agrární. Jednání postupovalo rychle. Místo společné schůze všech poslaneckých klubů sešli se v Praze dne 11. listopadu r. 1916 representanti (Šmeral, Švehla, Tobolka) tří nejlivnějších politických stran, agrární, sociálně demokratické a mladočeské, stále styky mezi sebou udržující a dohodli se o utvoření jednotné organizace české politiky pro všechny případy. Tuto jednotnou organizaci uskutečniti usnesli se účastníci i tehdy, když by některá z velkých stran nepřistoupila. Aby provedení mohlo se státi co nejdříve, bylo rozhodnuto nezatěžovati budování žádnými dlouhými formulacemi a diskusemi o program. Strana agrární po tomto ujednání ihned předstoupila k ostatním lidovým politickým stranám s podnětem. Ustavení Č. Svazu nebylo provedeno z iniciativy a na základě usnesení jednotlivých poslaneckých klubů, nýbrž na podkladě dohody stran. Jednáním se stranami byl pověřen předseda strany agrární Ant. Švehla, který obrátil se na všechny lidové strany české ve všech zemích české koruny a který seval co nejrychleji pověřené zástupce stran, aby jednotná organizace

se mohla ustavití. Všechny české lidové strany politické, až na strany realistů a státoprávních pokrokářů, účastnily se akce a přejaly jakožto představitelé nejvyšší vůle a autority v každé straně záruky, že úmluvy, které jejich zástupci učiní, budou přesně dodržovány. Byly to strany: agrární, soc. demokratická, mladočeská, staročeská, strana pokroková (dra Stránského) na Morávě, národně sociální, česká katolická a obě katolické strany moravské. Dne 19. listopadu r. 1916 bylo nic neočekávající veřejnosti novinami sděleno provedení jednotné organizace národní. Toho dne byli sjednoceni na základě většinové zásady čeští poslanci výše uvedených stran na radě říšské v jeden celek, nazvaný »Český Svaz«, jehož účelem byl jednotný postup v otázkách národně-politických a ústavně-právních a toho dne v Praze vstupuje zároveň v život ze zástupců politických stran zvolený stálý národní sbor nazvaný »Národní Výbor«, který měl býti veškerému politickému podnikání »Českého Svazu« oporou a současně nejvyšší mravní instancí v těch zjevech politického života, které vymykajíce se z kompetence činnosti poslancecké, nicméně vyžadovaly by řešení s hlediska všenárodního. V čelo »Českého Svazu« byl postaven jako předseda agrární poslanec, učinlivý, obětavý a pilný Fr. Staněk, a jako jednatel diplomatickým talentem a politickou zkušeností vyzbrojený soc. dem. poslanec Vlastimil Tusar, (s 8 členy předsednictva) v čelo »Národního Výboru« (o 18 členech) jako předseda senior českých politiků JUDr. Karel Mattuš a jako jednatel energický, pilný, houževnatý a obratný vyjednávač, český agrárník Ant. Švehla. Ačkoliv ani »Národní Výbor«, ani »Český Svaz« neshodovaly se o svém ideovém programu, přes to pro obě tyto národní instituce platilo jedno hledisko: Česká státoprávní a národní politika ve smyslu starých státoprávních tužeb měla se pohybovat v rámci habsburské monarchie. Toto konstatování, uvedené v povolání obou organizací, odpovídalo tehdejší světové situaci a stanovisku dohodových velmocí k Rakousko-Uhersku. Bylo to od počátku války první veřejné a společné přiznání se valné většiny oficiálních zástupců české politiky k habsburské dynastii a historickému poslání rakouskouherské říše, jež spočívatí mělo »především ve sjednocení a zachování nedílnosti jejich království a zemí, jakož i v naprosté rovnoprávnosti všech národů«. Ustavení »Českého Svazu« i »Národního Výboru« přes to, že to nebyly organizace obeslané všemi českými stranami (realisté a státoprávní pokrokáři odmítli účast), ale převážným jejich počtem a to početně nejsilnějších, bylo přijato v převážné většině českým veřejným míněním příznivě. Jen někteří stoupenci skupiny pasivního radikalismu zamýšleli vydati veřejný protest proti »Nár. Výboru« a »Čes. Svazu«, jako by jejich složení neshodovalo se s vůlí národa, chtěli jim upříti legitimitu pro projevy za národ, ale nedošli k uskutečnění svého plánu. Zůstali i nadále za vojenské persekuce věrní své pasivitě.

Za hranicemi aktivní radikalism československý, dobře vidoucí na poměrech mezi Čechy na Rusi, co to znamená jestliže národ jest za nejvážnějších chvil rozdvojený a nejednotný, sjednocení českého politického šiku doma vítal vše. Petrohradský »Čechoslovák« v článku »Národní Výbor« napsal dne 20. prosince r. 1916: »Naši krajané ve vlasti dali nám příklad, jak bychom měli jednati za hranicemi, jak bychom aspoň ve chvíli svrchovaného nebezpečí měli odhoditi staré sváry, vyjítí jeden druhému vstříc a spojití se k společnému velikému cíli.«

XV.

Počátky činnosti »Českého Svazu« a »Národního Výboru« přišly do doby bohaté událostmi nejen na poli válečném, nýbrž i politickém. Dne 21. listopadu r. 1916 zemřel starý a již senilní císař František Josef I. a jeho nástupcem stal se muž naivně dobrácké a měkké povahy, mladý, 29letý, nesamostatný, vrtkavý, pro úkol vladaře neschopný a politicky nepřipravený arcivévoda Karel. Podléhal vždy v jednání různým vlivům. Ve věcech politických nejvíce na počátku svého panování stál pod vlivem své s dohodovými mocnostmi přátelsky smýšlející manželky Zity z Bourbonu a Parmy a její matky vévodkyně parmské. Když Karel nastoupil, jeho nejbližší okolí bylo již toho přesvědčení, že Rakousko-Uhersko musí co nejdříve války zanechat, poněvadž jest neschopno, aby ji dále vedlo. Karel pod vlivem ústavního přesvědčení ministerského předsedy Koerbra chtěl nastoupiti vládu ústavní, chtěl vládnouti s parlamentem, od vypuknutí války nesvolaným, a chtěl složit v Předlitavsku předepsanou přísahu na ústavu před oběma sněmovnami. Pod vlivem svého nejbližšího příbuzenského okolí chtěl navázati a brzy po nastoupení navázal styky se státníky dohodovými, bylo-li by možno válku ukončiti, když ne jinak, aspoň separátním mírem s jeho monarchií. Aby zmenšil překážky, které tomuto úmyslu stály v cestě, hleděl zlomit nejprve diktaturu hlavního vojenského stanu. Odhodlal se 11. února r. 1917 zbavití arcivévodu Bedřicha zástupnictví vrchního armádního velení a 2. března sv. pána Conrada z Hötendorfu místa náčelníka generálního štábu a zmírniti tím sílu vojenské těžké ruky. Aby ukonejšil roztrpčenou náladu českého národa, bojícího se o životy k smrti odsouzených dr. Kramáře a dr. Rašína a připravil si náladu pro separátní mír v cizině, 5. ledna r. 1917 proměnil jim a soudruhům jejich trest smrti v několikaletý těžký a zostřený žalář. Dne 22. prosince r. 1916 propustil ministra zahraničních záležitostí hr. Buriana, stojícího pod vlivem neústupnosti a brutálnosti maďarské, reprezentované hr. Tiszou, a jeho nástupcem jmenoval nadaného, bystrého a obratného diplomata hr. Otakara Černina, do té doby diplomatického zástupce habsburské monarchie v Rumunsku, ústavověrného velkostatkáře, přesvědčeného již teh-

dy, že ústřední mocnosti nemohou válku vyhrát, že Rakousko-Uhersko nemůže dělati již nic jiného, nežli hleděti udržeti si nanejvýše velikost, již má, a že se musí všemi možnými prostředky pracovati k uzavření brzkého všeobecného kompromisního míru, třeba i za cenu Alsaska Lotrinska. Když Koerber neměl u nikoho, ani u Němců, opory proti Tiszovi, a odmítl převzítí ujednání Stürgkhova kabinetu s Tiszovou vládou o rakousko-uherské vyrovnání, přijal císař Karel k radosti svého nejbližšího okolí, dne 13. prosince 1916, jeho demisi. Soudil, že by nástupcem Koerbrovým mohl býti dr. Alexander šl. Spitzmüller, který svého času při vyjednávání s uherskou vládou o vyrovnání působil jako hlavní činitel a do celé záležitosti byl plně zasvěcen. Když však ten odřekl sestaviti kabinet, poněvadž jako neoborník ve vnitřní politice nevěděl, jak by měl vyhověti protichůdným přáním různých politických stran, zvláště německých, a když odporučoval, aby v čelo vlády se postavila politická individualita, jmenoval císař Karel ministerským předsedou dne 20. prosince r. 1916 bývalého ministra orby v kabinetu Koerberově, Jindřicha hr. Clam-Martiniče. Clam-Martinič býval důvěrníkem zavražděného arcivévody Františka Ferdinanda, byl informován o problému česko-německém, poněvadž býval členem vyrovnávacích porad česko-německých před válkou, býval předsedou pravice v panské sněmovně. Smýšlením byl Rakušan a z vojska, kde dobrovolně za války sloužil, přinesl si tu nenávisť k českému národu, jakou oplýval k němu hlavní stan. Z volebního výboru konservativního velkostatku v Čechách vystoupil, když dne 8. prosince r. 1916 se mu nepodařilo přiměti konservativní velkostatkáře k odsouzení chování se českého národa za války. Bylo pro Habsburky největší politickou chybou, že v čelo vlády za války byl postaven tento muž, který by byl býval mohl s těží s úspěchem vésti kormidlo vlády v Předlitavsku pro své politické názory před válkou. Neměl své politické myšlenky. Program, s kterým přišel jako ministerský předseda, nebyl program jeho, nýbrž byl to ten program, který hned v červenci r. 1915 vyslovili němečtí nacionální badatelé a politikové ve Vídni. (Viz hlavu IX.) Clam-Martinič byl si vědom, že svolání parlamentu v Předlitavsku nedá se již znemožnit, hlásal proto, že chce urovnat cestu k obnově parlamentních poměrů, ale chtěl po vůli Němců svolati jej co nejpozději, a dříve nežli by se parlament sešel, chtěl pro »plodnou« činnost jeho splniti cestou oktroje určité předpoklady, po nichž Němci volali: uzákonění němčiny jako obcovací řeči státní, zavedení krajského zřízení v Čechách a dekretování nového, Němcům hověcího práva jazykového, jednacím řád poslancecké sněmovny, s uznáním němčiny jako řeči jednacím, který by znemožnil obstrukci. Clam-Martinič chtěl oktrojem, tedy bez Čechů a po vůli Němců, rozřešiti problém česko-německý v Předlitavsku, zmenšeném o Hallé. Podle toho sestavil také kabinet. Dva německé politiky z Čech, dra Urbana a dra. J. M. Baernreithera,

jmenoval ministry, prvního obchodu, druhého bez křesla, Čechům dal zastoupení jen úřednickým odborníkem a nepolitikem dr. O. Trnkou. Až na tohoto a polského ministra krajana všichni členové kabinetu Clamova byli Němci. Clam-Martinič šel i tak daleko, že zrušil zbytky bývalého českého ministerstva krajanství ve Vídni.

Císař Karel, aby vyhověl 8. čl. státního základního zákona z 21. prosince r. 1867 o provádění vladařské a výkonné moci, složil dne 30. prosince r. 1916 přísežný slib v Budapešti jako král uherský. Přisahal hájiti vši silou svojí integrity koruny uherské a vzal tím na se závazek, který pro jednání s Čechy v budoucnosti stal se mu osudným.

»Český Svaz« a »Národní Výbor« nemohly se vyhnouti projevům soustrasti, když dokonal František Josef I. Učinily je, poněvadž také odpovídaly programatické části svolání, jímž se dne 19. listopadu obrátily k českému národu se zprávou o svém ustavení. Také korunovace nového vladaře v Budapešti se »Český Svaz« účastnil jako částka oficiální deputace rakouského parlamentu. Nebyl to jen v tomto případě akt obvyklé zdvořilosti, loyality a příležitosti navázati styky s uherskými stranami a informovati se o jejich názorech, nýbrž byla to i demonstrace pro státoprávní vyrovnání dynastie s českým národem. V deputaci »Českého svazu« byli proto nejen čeští politikové oportunističtí, nýbrž i dle svého výslovného přání ti, kdo o sobě později prohlašovali, že byli členy t. zv. Maffie (dr. Franta). Upozorniti nového vladaře, který měl dle ústavy složiti přísahu před oběma sněmovnami, že bude zachovávatí ústavu (pak ji nesložil), kterou český národ vždy zamítal, na nerozřešenou českou otázku státoprávní chtěl »Český Svaz« poprvé již za ministerského předsednictví dra Koerbra. Domáhal se u něho, aby předsednictvo »Českého Svazu« bylo panovníkem přijato ve zvláštní audienci. Dr. Koerber, který byl vždy nepřítelem státoprávního vyrovnání s českým národem, odepřel vymoci tuto audienci a nevymohl jí. Předsednictvo nebylo tím odstrašeno a nevzdalo se svého předsevzetí dostati se v budoucnosti v přímý styk s novým panovníkem. Odstoupení arcivévody Bedřicha a sv. pána Conrada z Hötzendorfu s radostí vzaly na vědomí »Český Svaz« i »Národní Výbor«, poněvadž odchod jejich obou znamenal počátek konce vojenské persekuce, pod níž nejvíce úpěl právě český národ. Přeměna trestu smrti dra Kramáře, dra Rašina a soudruhů v několikaletý těžký žalář přijaly obě všennárodní instituce jen jako první, nepatrný krok odčinití, co na českých lidech spáchaly všenněmecky smýšlející kruhy vojenské. Slib novým panovníkem učiněný při nastoupení, že chce vládnouti ústavně, s parlamentem, a že chce dostati všem ustanovením ústavy, vítaly »Český Svaz« a »Národní Výbor« jako příležitost, aby v parlamentě mohly svobodně rozvinouti české tužby po samostatnosti a získaly tribunu, která jim umožní brániti se vojenské persekuci a vylíčiti veřejnosti vše, co vojenská persekuce již na če-

ském národě spáchala. »Český Svaz« a »Národní Výbor« rozhodně zamítaly stanovisko německých nacionálních politiků, které nastoupením kabinetu Clam-Martiničova vstoupilo do praktického stadia, že svolání parlamentu má předcházeti splnění německých, dříve uvedených předpokladů, oktrojem. »Český Svaz« i »Národní Výbor«, správně posuzující zahraniční situaci, ukazovaly, že není ještě rozhodnuto, že habsburská monarchie bude rozčleněna a československému národu dostane se úplné politické samostatnosti a že proto nesmějí skládati se ruce v klín, že nesmí se nic zanedbat, a musí se vystoupiti proti všemu, co by postavení českého národa v Rakousko-Uhersku zhoršovalo. »Český Svaz« i »Národní Výbor« postavily se v otázce předpokladů na stanovisko, že pokud trvá válka, řešení všech věcí s obranou státu a výživou lidu přímo nesouvisejících musí býti odsunuto, že sporné věci česko-německé nesmějí býti řešeny ani parlamentárně, ani oktrojem, a kdyby se odsunutí nepodařilo, že řešení musí se díti nejprve česko-německými vyrovnávacími konferencemi, k nimž »Český Svaz« projevoval ochotu. Aby vyvrátily námitku nacionálních Němců, že, bude-li parlament svolán bez splnění předpokladů oktrojem, vystoupí Češi na radě říšské s obstrukcí a znemožní parlamentní jednání, veřejně »Český Svaz« a »Národní Výbor« hlásaly, že stojí na stanovisku reformy jednacního řádu, ale jen parlamentem samým, poněvadž je to jeho věc, a v té formě, aby obstrukce byla nemožná a žádnému jazyku nedostalo se výsadního postavení.

»Český Svaz« a »Národní Výbor« postupovaly tehdy dle svých kompetencí ruku v ruce, v družné spolupráci, nebylo mezi nimi rozporu, nesvárů a intrik a převážná většina českého veřejného mínění neměla podstatných námitek proti vedení české politiky v staré vlasti za daných poměrů. Tento poměr českého veřejného mínění k oběma všennárodním institucím českým se podstatně změnil v únoru r. 1917.

XVI.

Dne 10. ledna r. 1917 poprvé v diplomatickém aktu, v notě Dohody, mluvilo se o osvobození Čechoslováků z cizí nadvlády a dne 22. ledna r. 1917 prezident Severoamerických Spojených států v poselství k senátu zavrhoval, aby nějaký národ svoji vládní formu rozšiřoval na jiný národ, a hlásal, že každému národu, ať jest velký a mocný nebo malý, má býti na vůli ponecháno ustanoviti si vládní formu a svůj vývoj bez překážek, strachu a nerušeně. Že k těmto projevům, zvláště k prvnímu diplomatickému aktu, bude nuceno české politické vedení zaujmouti stanovisko, vědělo se všeobecně a největší napětí panovalo ve veřejném mínění českém, jaké to stanovisko bude.

Dříve nežli o stanovisku k notě Dohody mohlo jednati předsednictvo »Českého Svazu«, odmítla (14. ledna v Prostějově) na-

bídka Dohody osvobodit Čechoslováky z cizího panství jako pokrytečkou a tendenční strana katolickónárodní na Moravě. Předsednictvo »Českého Svazu« o věci počalo jednati ne bez nátlaku, který za vládu na »Český Svaz« vykonával ministr dr. Trnka a ministerský předseda sám, teprve až 22. ledna, t. j. právě v den, kdy Wilson zaslal své poselství americkému senátu. Předsednictvo »Českého Svazu« vědělo o tomto poselství druhého dne ráno. Z 9členného předsednictva nedostavil se jediný agrární poslanec K. Prášek, který pak ještě v únoru r. 1917 na svoji funkci resignoval. Že se k notě Dohody stanovisko má zaujmouti, byla věc nesporná, jako stejně bylo nespornou věcí, že stanovisko to má býti zamítavé, poněvadž všichni účastníci schůze byli toho přesvědčeni, že vzhledem k dané mezinárodní situaci osud českého národa nadále bude se vyvíjeti v rámci Rakousko-Uherska. Různost byla v tom, má-li se zamítnutí státi ve formě prostého komuniké, jehož obsah by byl odvislý jen od předsednictva, které by se uveřejnilo, nebo ve formě písemného prohlášení, které by se odevzdalo v originále ministru zahraničních věcí a v opise ministerskému předsedovi. První názor, který před schůzí v Praze vyslovil v důvěrných poradách náčelníků stran mladočeský poslanec dr. Tobolka a k němuž se takticky a ideově přiklonili vůdcové strany agrární A. Švehla a Fr. Udržal, zastával dr. Šmeral, druhý názor tlumočil dr. Stránský na schůzi ve Vídni, ale s částečně jiným obsahem.*)

Většinou hlasů zvítězilo stanovisko dra Stránského. Nebyla tudíž nastoupena cesta, která by byla vylučovala jakékoliv jednání a dohodování se s vládními kruhy před vydáním projevu na veřejnost a která by byla znamenala i veřejné vyslovení české nespokojenosti s vnitřními poměry habsburské monarchie. Dr. Stránský předložil písemný návrh podání k oběma výše zmíněným ministrům. Návrh ten byl za souhlasu dra Stránského v některých místech změněn a konečně dne 23. ledna byl jednomyslně přijat v tomto doslovném znění:

»Státy válčící s naším mocnářstvím, byvše vyzvány presidentem Spojených Států amerických, aby označily své válečné cíle, uvedly ve své odpovědi mimo jiné také osvobození Čechů od cizího panství, jako jeden z cílů, k nimž chtějí mocí zbrani dospět. Není to poprvé, co nepřítel ve zbrani nabízí národu Českému pomoc. Již v jiném okamžiku dějinném měli tehdejší političti

*)Komuniké, sepsané dr. Tobolkou, stálo na zamítavém stanovisku k notě Dohody a skládalo se z tří odstavců. V prvním se konstatovalo, že Čechové na základě svobodné volby přijali Habsburky za české krále, v druhém, že nezavázali se legálně k ničemu více, nežli co plyne z pragmatické sankce, v třetím ukazovalo se, že Rakousko-Uhersko nedovedlo rozřešiti problém národnosti a státu a tím samo si zavinilo, že dohodové velmoci za svůj válečný cíl přijaly osvobození Čechoslováků z cizího panství. S konceptem tohoto komuniké odejel posl. Udržal do Vídne, přijel však od předsednictva »Českého Svazu«, kdy již bylo rozhodnuto, podati písemné prohlášení oběma ministrům a kdy již pražský návrh nemohl býti předložen.

vůdcové Českého národa příležitost osvědčiti v audienci před panovníkem loyaltitu Českého národa a dostalo se jim odpovědi: »Nebal jsem nikdy na podezřívání věrného obyvatelstva českého, naopak obdivuji se důstojnému, věrnému a sebezapírajícímu chování se věrného města Prahy a celé země České.« Třeba že česká politika od té doby byla nucena vyjadřovati řadu přání, požadavků a stížností ve příčině nové úpravy státních a politických práv národa Českého, jeho zájmů jazykových, osvětových a hospodářských, nelze v politických dějinách českých zjistiti žádný případ, že by české sbory politicky zodpovědné byly v rozporu s věrností k monarchii a s oddaností k legitimnímu dědici koruny České. Nikdy se nestalo v národě Českém, co by mohlo cizinu opravňovati k pochybnostem o nezlomné oddanosti národa Českého ku splnění svých požadavků pracovati jinak, než na půdě velmocné říše, kterou založil národ Český r. 1526 svobodnou volbou Ferdinanda I. králem českým a kterou po věky spolubudoval pod žezlem legitimní dynastie Habsburské. Vzhledem k obsahu noty Čtyřdohody sdělujeme Vaši Excellenci, jak těžce neseme, že politické poměry znemožňují legitimním zástupcům národa Českého, sněmům zemí koruny české a také nám, voleným jeho zástupcům na radě říšské, ze svobodné tribuny sněmovní osvědčiti znovu věrnost českého národa dynastii a Habsburské říši. Želíme toho tím bolestněji, že takový projev naší loyality, to jest neochvějně oddanosti k zákonům naší české i naší rakouské vlasti paralysoval by v neutrální cizině dojem nesvědomitých hesel, která v poslední době uveřejňují tam někteří jednotlivci a která mohou ideu státu rakouského kompromitovat. Český národ dokázal neoblomnou věrnost k trůnu v přetěžkých chvílích světového zápasu velkými obětmi na krvi a majetku a nebyl v té příčině zastíněn žádným z rakouských národů. Uváživše zrale všechny okolnosti, vznášíme na Vaši Excellenci žádost, abyste, když již nelze odpověděti na nedožádanou intervenci nepřátel říše závažně a slavně sněmu koruny české a říšské radě, vymohl nám, voleným zástupcům národa Českého na říšské radě slyšení před trůnem J. C. a K. Veličenstva. Chceme ujistiti při této příležitosti svého panovníka, že zůstaneme věrni jemu i jeho potomstvu, že, vyhledávajíc práva svého národa, vyhledáváme a vyhledávati chceme vždy zároveň prospěch Habsburské dynastie a říše, že věrně lneme ke králi a státu a že stížnosti, které jsme kdykoliv vznášeli a vznášíme proti nynějším politickým poměrům Českého národa, nikdy neotřáslы naší věrou, že po vítězném pro nás skončení světového zápasu dosáhneme v rámci říše a pod žezlem Habsburské dynastie splnění všech práv Českého národa. Prosíme Vaši Excellenci, abyste ráčil přijati na vědomí tento projev a spojenou s ním žádost, které byly jednomyslně usneseny v poradách předsednictva Českého svazu, konaných ve dnech 22. a 23. ledna ve Vídni . . . Prosíme Vaši Excellenci, abyste prosbu v usnesení tomto vyslovenou ráčil podrobiti blahovolné úvaze, po

případě aby v zásadě odmítavé stanovisko naše vůči příslušnému místu noty Čtyřdohody podle uznání Vaši Excellence bylo i veřejnosti odevzdáno.« Dne 24. ledna r. 1917 měli i ministr zahraničních záležitostí i ministerský předseda toto podání v rukou. Tento zodpověděl je odkazem na jednání, které s presidiem »Českého Svazu« provede zahraniční ministr, onen pozval trojčlenné presidium »Českého Svazu« k sobě na den 30. ledna. Stanovisko zahraničního ministra Černína bylo dáno podáním předsednictva »Českého Svazu.« S díky přijal, že předsednictvo stojí s ním na společné linii věrnosti k dynastii a státu, že chová se odmítavě k notě Čtyřdohody a že nabízí mu v zásadě odmítavé stanovisko vůči příslušnému místu noty Čtyřdohody podle uznání vlády i veřejnosti odevzdati. Pokládal však za dané situace za výhodnější, aby mu byl poslán předsednictvem »Českého Svazu« nový, stručný přepis, bez kritiky vnitřních poměrů, jehož text sám předložil a jenž zněl:

»Vzhledem na odpověď států Čtyřdohody presidentovi Spojených Států Severoamerických, Wilsonovi, ve které státy válčící s mocnářstvím našim uvedly mimo jiné také »osvobození Čechů od cizího panství« jako jeden z cílů, k nimž chtějí mocí zbrání dospěti, presidium Českého Svazu odmítá tuto insinuaci, která spočívá na předpokladech úplně nesprávných a rozhodně prohlašuje, že národ český jako vždycky v minulosti, tak také v přítomnosti a v době příští jen pod žezlem Habsburským vidí svou budoucnost a podmínky svého vývoje.

Dávajíc Vaši Excellenci k případnému použití tento projev, věcně kryjící se s obsahem našeho dřívějšího přepisu i s prohlášením, které jsme měli čest před Vaši Excellenci také ústně učiniti, používáme této příležitosti, abychom Vaši Excellenci opětovně ujistili výrazem naší nehlubší úcty.« Zástupci předsednictva »Českého Svazu« projevíli ochotu plenární schůzi předsednictva předložiti Černínův návrh. Učinili tak ve schůzi dne 31. ledna r. 1917. Z účastníků schůze té nikdo nenamítal ničeho proti věcnému znění dopisu. Jen dr. Stránský, který postřehl choulostivost situace a hleděl se v poslední chvíli bez ohledu na svoji iniciativu k prvnímu podání zachránili z léčky, Černínem předsednictvu »Českého Svazu« nastražené, chtěl, aby se připojilo: »Předsednictvo Čes. Svazu souhlasí věcně s obsahem prohlášení, nemůže toho však učiniti veřejně, poněvadž vadí mu v tom nedostatek veřejné parlamentární tribuny.« Návrh dr. Stránského byl zamítnut velikou většinou.*) Hr. Černínovi byl odeslán dopis, jak Černín jej sám zástupcům předsednictva navrhl, bez jakéhokoliv dodatku. Černín dal první odstavec dopisu toho pak publikovati se jmény Frant. Staňka, J. G. Maštálky a dr. B. Šmerala. Za dopis dějinná zodpovědnost padá však nejen na ně, nýbrž na celé předsednictvo.

*) Hlasoval pro něj jen nár. sociální poslanec Konečný, který tehdy zastupoval dr. Hübschmanna.

Černín dobyt nad »Českým Svazem« jako obratný diplomat rozhodného vítězství.

Povolnost, kterou předsednictvo »Českého Svazu« projevilo k hr. Černínovi, dá se vysvětliti několika okolnostmi. Jednak Černín za vyhovění mu slíbil jednatelům »Českého Svazu« podporovati žádost předsednictva Svazu za přímý styk předsednictva s císařem a vnitřní poměry rakouské a otázku chystaných oktrojů podrobiti rozhovoru s ministerským předsedou, jednak předsednictvo povolnosti chtělo způsobiti náladu příznivou u panovníka pro žádost, kterou v první polovici ledna r. 1917 podali k podnětu mladočeských poslanců s »Čes. Svazem« souhlasně postupující čeští členové panské sněmovny a předsedové »Českého Svazu« i mladočeského klubu v kabinetní kanceláři za úplnou amnestii pro dr. Kramáře a jeho druhy. Černín mimo to uvědomil císaře o podání »Českého Svazu« a císař dne 31. ledna r. 1917, před schůzí, v níž mělo se hlasovati o návrhu, sepsaném Černínem, dal předsednictvo »Českého Svazu« oficielně ujistiti ministrem dr. Trnkou svojí blahovůli, spravedlnosti a láskou k českému národu.

»Národní výbor« akci »Českého Svazu« schválil. Jinak v českém veřejném mínění povolnost předsednictva »Českého Svazu« nenašla pochopení. Pokládala se u jedněch za zbabělost a nemožnost, u jiných byl odsuzován text prohlášení jako věcně nesprávný (*jen* pod žezlem Habsburským) a formálně nemožný (insinuace), u jiných, kteří stáli na stanovisku rakouském, se stanoviska národnostního za nedostatečný, poněvadž se nedotýkal ani českých tužeb národních a státoprávních v rámci habsburské monarchie. Nejvíce text prohlášení Černínovi odsuzovali ti, kdo znali listopadové oficielní prohlášení československé zahraniční propagandy z r. 1915 (a po vydání odůvodnění rozsudku nad dr. Kramářem a druhy bylo známo v kruzích politických obecně), poněvadž nastal ten okamžik, který v listopadovém prohlášení z r. 1915 jeho autoři pokládali za sotva pravděpodobný: československá propaganda za hranicemi byla desavuována nejvyšší politickou autoritou českého národa ve staré vlasti. Veřejnost česká neznala podrobnosti, jak k projevu Černínovi došlo, nemohla tudíž vysvětlit, aby snad i odpustila, ale i kdyby byla znala a leccos si vysvětlila, nebyla by ve své veliké většině odpustila, poněvadž projevem Černínovi byl porušen ten nesmluvený souzvuč, který do té doby panoval mezi domácí a zahraniční politikou, že za svým cílem půjdou, když ne ruku v ruce, tedy vedle sebe, aniž by se při tom navzájem zapíraly a kladly si ve svém postupu vážné překážky.

České veřejné mínění, i když se nemohlo projevit tak, jak by si bylo přálo, bylo tehdy rozjitřené proti »Českému Svazu« a listům, které, jako listy stran v »Čes. Svazu« a »Nár. Výboru« zastoupených, byly nuceny hájiti a vysvětlovati politiku jeho. Stav ten se jen ještě přirostřoval, když v prvních dnech února roku 1917 došla zpráva o přerušení diplomatických styků Severoame-

rické Unie s Německem. Naděje těch, kdo věřili ve vítězství Dohody, se právem zveličily. Od zasáhnutí Ameriky do války rostlo přesvědčení, že válka neskončí jinak, nežli vítězstvím Dohody, že Dohoda povede válku až do rozhodnutí, že bude diktovat mír ústředním velmocem a že tak bude moci splniti, co slíbila 10. ledna r. 1917, a Čechoslováky osvobodí z cizí nadvlády.

Od února r. 1917 nepochybně v českém národě poklesla politická autorita »Českého Svazu«. Ale přes to veřejné mínění nešlo tak daleko, aby bylo žádalo rozbití této politické jednotné organizace české. Projevil se jen veřejně odpor proti politice »Českého Svazu« a »Nár. Výboru« vydáním týdeníku »Národ« od 8. března r. 1917, zřikajícího se ostýchavě mezi řádky oficielní politiky »Českého Svazu«, ale odpor, který nešel tak daleko, aby sahal na politickou jednotu českého národa. Za »Národ« postavila se především velká část akčního výboru mladočeské strany, tedy strany, která přijala záruky, že úmluvy, učiněné při ustavení »Českého Svazu« a »Národního Výboru« přesně bude dodržovati, ale tato velká část strany nenalezla odvahy své zástupce odvolati z »Českého Svazu« a »Národního Výboru«, postaviti se politicky po bok politickým stranám, pod jejichž vlivem se nalézala, v obou těchto politických institucích nezastoupeným, straně realistické a státoprávní a rozbití tím dílo jednotné politické organizace české.

XVII.

Poměr »Českého Svazu« ke kabinetu Clam-Martiničovu byl od prvního počátku odmítavý a napjatý. Clam-Martinič pro svoji tvrdohlavost a nedemokratičnost, pro své velkopanský velkostatkářské chování dostal se od první oficielní schůzky se zástupci »Českého Svazu« k »Českému Svazu« do nevýhodného postavení. Ale, co bylo pro »Český Svaz« více, bylo to, že Clam-Martinič representoval systém, který »Český Svaz« právě pro to, že stál tehdy na Palackého stanovisku o poslání habsburské monarchie, co nejostřeji musil potírat.

»Český Svaz«, když censura nepropouštěla stížnosti proti vládě otiskovati v novinách, zvláštěním, obsáhlým stížním listem ze 7. března r. 1917*) upozornil Clama-Martiniče, jednak na soustavné porušování vládními orgány příměří, které o otázkách národnostních hned při vypuknutí války mezi českými poslanci a vládou bylo nejen uzavřeno, ale jehož samozřejmost vyplývala z mimořádných a těžkých poměrů, v nichž Rakousko se nacházelo, jednak na poměry, s kterými český národ nebyl spokojen a proti kterým při nejmenším se neohraditi byl by »Čes. Svaz« pokládal za těžké prohrěšení se na vlasteneckých povinnostech, uložených poslancům jejich mandátem. Stížný list byl s uvedením konkrét-

*) K listu dal podnět a sepsal jej posl. dr. Tobolka.

ných případů protestem proti zkracování české državy v kabinetě, proti porušování jazykového stavu, vládou s Čechy před válkou smlouveného u soudů a státních úřadů, proti vylučování vnitřní češtiny z úřadů, soudů a zavádění všude vnitřní úřední řeči německé, proti odstraňování českých úředníků ze zodpovědných míst a nahrazování jich Němci, proti persekuci české literatury, zvláště vypuzování českých klasiků ze škol a proti utrpení menšinového školství. Protestní spis končil: »Kdyby se mělo jednati o více nežli prostý protest v uvedeném směru, nemohli bychom se spokojit vyličením zmíněných věcí a musili bychom vypočítati všechny ty dávné a nesplněné české tužby, které došly řešení proti společným a jednotným přáním a programům českých stran politických. Veliký plán federativního uspořádání naší monarchie, při němž jako vůdčí činitel působil slavné paměti Vaší Excellence strýc a otec, zůstal nerozřešen a v Praze místo zem. výboru působí správní komise zemská, sněmy zemí českých se nescházejí, jazykové předpisy jsou u soudců a úředníků státních v neúctě a nevážnosti a k neprospěchu českého národa se neprovádějí, čeští kvalifikovaní úředníci u soudů a úřadů jsou vydáni v šanc přeska-kování mladších úředníků německých a nahrazování úředníky německými, méně kvalifikovanými. Příslušnost k české národnosti vadí vládě, aby se k lidem českým chovala spravedlivě, a jest zá-vadou v kariéře zeměpanských úředníků. V ústředních úřadech ve Vídni i v hlavních městech vysoká místa nejsou obsazována kvali-fikovanými lidmi českými. Vysoké školství české není doplňováno universitou na Moravě a odkaz (dr. Kohna) k umožnění tohoto ve-likého podniku učiněný, jest vládou tomuto účelu odnímán. Vysoké, střední a odborné školství není vybavováno tak, aby se mohlo na roveň postavit školství německému atd. atd. Z dějin novodobých jedna věc jest jasná: V otázkách státoprávních, ná-rodnostně-jazykových, menšinového školství, českých osobních držav, ve všech otázkách, kde stýkají se zájmy české a německé, Čechové nejen že v poslední době ničeho nezískali, nýbrž ztratili i to, čeho pracně nabyli a čeho se jim dle práva dostalo. Ta okol-nost, která se projevila v řešení otázek státoprávních a národ-nostně-jazykových, že se slíbilo nebo dalo a slíbené nebo dané že se zase vzalo, působila vždy nepříznivě v českém lidu a působila nedůvěru v přesvědčení, že rakouské vlády budou dosti schopny a silny prováděti dobře rozpoznané potřeby české. Vůbec od ústupu rakouských vlád před německou brutalitou po zrušení jazykových nařízen nebyla buď vůbec rozřešena jediná otázka národnostní, sporná mezi Čechy a Němci, nebo ne dle práva a spravedlnosti. Tam, kde Čechům by se mělo dle práva vyhověti, řešení se odklá-dalo a odkládá, kde řešení mělo dopadnouti proti vůli Čechů, bylo provedeno. Nebylo příčinou toho jen upřílišený ohled vlád na strany německé, nýbrž i nedostatek programu a pevného stano-viska rozhodujících kruhů vládních, jak rozřešiti problém poměru

rakouského soustátí a jeho národností k sobě navzájem. Jest to ovšem problém těžký. Ten, kdo jest pohodlný, může se jeho řešení vyhnouti, ale jest to problém, který nejen v zájmu národností rakouských, nýbrž celého státu a dynastie musí jednou a sice spravedlivě a úspěšně se rozřešiti. . . . Nedávno officiosní list Vaší Excellence («Wiener Zeitung») napsal o národnostním principu v naší monarchii jako odpověď na Wilsonovo posláni míru: »Ra-kousko by se samo zničilo, kdyby tuto nejvyšší zásadu (t. j. rovno-právností národností) porušovalo.« Nemusíme uvádět, že s tímto názorem plně souhlasíme. Ale zda můžeme býti uklidněni v oba-vách svých o lepší budoucnost tohoto soustátí, dynastie a našeho národa jen podobným novinářským prohlášením? Zda můžeme býti zbaveni strachu do budoucna o svoji národnost, o svůj drahý národ, a uklidněni ve svém svědomí, když skutečnosti, co den se vyskytující, dosvědčují pravý opak toho, co se prohlašuje, a když vše, co se děje, směřuje proti idej rakouského soustátí námi od dob Havlíčkových a Palackého hlásané, děje se ve prospěch jen národnosti jedné, jako by měla míti místo národnosti státní a pri-villegované a proti stejnému oprávnění a stejnému cenění národ-nosti naší? Na krvi a statcích z dobré vůle a rádi dali jsme a dá-váme panovníku a státu, co potřebuje, aby uhájil existenci mon-archie proti všem nepřátelům, ale nemůžeme, nežli žádati od vlád J. V. císaře a krále našeho, aby nehřešily na dynastii a idej státu tím, že by utiskovaly a zamezovaly svobodný rozvoj českého ná-roda v rámci tohoto soustátí, politikou nám nepřátelskou.« Clam na stížný list nedovedl, dne 14. března, odpověděti jinak, nežli od-mítnutím, jako by jeho vláda vše to, nač si bylo stěžováno, byla způsobila a za to, co dřívější vlády učinily, nechtěl vzít odpověd-nost. Prohlásil, že pro něho v úřednictvu neexistuje národnost, nýbrž že všichni úředníci musí býti vždy své povinnosti dbali Ra-kušané. Výchova mládeže potřebuje prý na příště řídit se státní myšlenkou rakouskou a té prý musí národnosti přinést oběti, které dle jeho názoru je nebudou poškozovati. Stát prý musí být silný. Dosavadní výchova a autonomní organizace jej podlamovaly. Clam prostě odmítal české stanovisko stížného listu a spásu a znovuzrození Rakouska spatřoval v uskutečnění předpokladů oktrojem, o nichž jsme se již dříve zmínili.

Clam-Martinič ve své sterilní paličatosti a ve svém nehodno-cení světové situace nedovedl chápat český odpor proti chysta-ným oktrojům a byl odhodlán provést je co nejrychleji a za každou cenu. »Český Svaz« se proto rozhodl nasaditi vše, aby mu v tom zabránil. Taktika, již předsednictvo »Čes. Svazu« volilo, byla: osobní propagandou u vlivných činitelů ve státě, u zahraničního ministra, ministrů Clamova kabinetu, místodržících v zemích če-ských, vlivných poslanců německých, ba i přímo u císaře a novi-nářskými prohlášeními předsednictva »Čes. Svazu« způsobiti, aby Clam ustal ve svém urychleném postupu při uskutečňování oktro-

jírek a propásl vhodnou politickou situací, a když by se to podařilo, pak pracovati, aby oktrojírky byly vůbec odloženy. Tato akce ovšem zdariti se mohla jen tendy, jestliže »Český Svaz« všude zdurazňoval svůj zájem o dynastii a stát a ukazoval, jak by oba tito činitelé byli poškozeni, kdyby oktrojírky staly se skutkem. Cetní poslanci »Českého Svazu«, kteří rozdělili si úlohy, mluvili a psali všude stejně. Dovožovali: Provedení oktrojů způsobí veliké rozvíření mysli v českém národě. Ani sociální demokraté nedají se zahrnutí k umírněnosti za ústupky sociální. Naopak, ačkoliiv jsou nacionálně umírnění, postaví se svými masami v čelo protestní akce proti oktrojům. Oktrojů a akce proti nim všimne si cizina a využije jich proti habsburské monarchii. »Český Svaz«, který sice stojí k vládě na stanovisku opozičním, ale ne brutálně krajním, bude vehnán do situace, aby se dal na cesty politiky nejradikálnější, poněvadž jinak by šlo o jeho důstojnost a váhu v českém národě. Český ministr dr. Trnka odepře podpis k oktrojům a podá raději demisi. Poslední Čech odstoupí z kabinetu. Clam musí dobře uvážit, že oktroje chce vydat před připravovanou ofensivou ústředních velmocí a za hospodářských obtíží státu. Vláda nesmí naříkat, nebude-li český lid po vydání oktrojů konati náležitě své povinnosti vojenské a nebude-li se příliš horlivě starat o odstranění hospodářských obtíží. Němečtí politikové nejsou v otázce vydání oktrojů jednotni. Němečtí sociální demokraté jsou otevřeně proti oktrojům, v německém svazu nejsou oktroji nadšení alpští Němci a právě tak soudí i němečtí křesťanští sociálové. Vydání oktrojů jest vlastně jen přání německého radikalismu v Čechách. Vláda má na vybranou, chce-li spíše vyhověti hloučku německých radikálů nebo respektovati jednomyslné přání sedmimilionového národa. Čechové nepopírají, že by národnostní věci v zemích českých potřebovali rozřešení, ale tvrdí, že toto rozřešení diti se může ne bez nich, nýbrž za jejich účasti a za jejich souhlasu, a ne oktrojem, nýbrž cestou parlamentárního jednání. Češi k poctivému smíření s Němci byli vždy ochotni a jsou i v této chvíli.

Předsednictvo »Českého Svazu«, aby posílilo váhu Svazu vůči vládě a v parlamentě, pečovalo o získání spojenců české politice u jiných, zvláště slovanských národů. Hledalo je na prvním místě a našlo je v hravoslovinském klubu poslanců na radě říšské, soustřeďujícím tehdy všechny jihoslovanské poslance. Dne 7. března r. 1917 »Český Svaz« a hravoslovinický klub se dohodli o společném postupu v otázkách ústavně politických. Jihoslované nastoupili stejnou taktiku vůči oktrojům, jakou šli již Češi. Dohoda a společný postup Jihoslovanů a Čechů na radě říšské od 7. března r. 1917 trvaly bez přerušení až do rozpadu Rakouska.

Agitace »Českého Svazu« působila neobyčejně. Clam, který podceňoval nejprve potenci a význam tak mohutné parlamentární organizace, jakou byl »Český Svaz«, dostal se do situace, že od

sobě blízkých a z úst vážených činitelů stále slyšel o významu sjednocené české delegace a slyšel argumentaci, jak vydání oktrojů bude působiti. Počal krok za krokem podléhati nepřímou pronášeným důvodům »Českého Svazu«, když přímo jim podlehnouti odmítal. Zastavil se v rychlém tempu, zakolísal, rozmýšlel se a tím ztratil celou situaci. Přišel do poměrů za hranicemi, za nichž uskutečnění oktrojírky stalo se nemožným pro odpor zahraniční politiky rakousko-uherské. Situaci tu vytvořilo jednak přerušení diplomatických styků mezi Sev. Amerikou a Rakousko-Uherskem dne 9. dubna r. 1917, zvláště však českými politiky na základě důvěrných informací z rakouského zahraničního úřadu očekávané události na Rusi, kde v polovici března r. 1917 vypukla revoluce. Dne 16. března byl přinucen car Mikuláš II. vzdáti se trůnu a revoluční vláda ruská postavila se jasně na stanovisko demokratismu a seburčení národů. Ministr zahraničních věcí hr. Černín, přesvědčený tehdy o vyčerpanosti Rakousko-Uherska a doléhající na Německo, aby se válka ukončila, postřehl význam těchto velikých událostí a jejich odrazu na Rakousko-Uhersko. Císař sám pak počal se pod vlivem Ruska obávat o myšlenku monarchismu. Ani jeden ani druhý proto nechtěli, aby se stalo v Rakousku něco, co by mohlo vzbuditi rozjítření uvnitř a působilo na venek. Pod vlivem výkladů hr. Černína se stalo, že Clam ustoupil od provedení oktrojů. Černín mimoděk mohl splniti, co zástupcům »Českého Svazu« slíbil za jednání o projev proti lednové notě dohody a mohl Clama upozorniti na vážné následky uskutečnění oktrojů. Dne 16. dubna r. 1917 vědělo se již ve Vídni veřejně, že říšská rada bude svolána bez oktrojovaných předpokladů. Dne 26. dubna r. 1917 byla pak svolána skutečně bez oktrojírky na 30. květen r. 1917. Předsednictvo »Českého Svazu« dobylo nad Clamem rozhodného úspěchu.

Vypuknutí revoluce na Rusi působilo však nejen na vládu v Rakousko-Uhersku, nýbrž i na politiku »Českého Svazu«. »Český Svaz« spatřoval v ruské revoluci nejen mocný důvod proti jakémukoliv zhoršování dosavadních národních poměrů v Rakousku, nýbrž soudil, že ruská revoluce počene Rakousko k podstatným přeměnám jeho vnitřní organizace jednak ve směru demokratickém, jednak ve směru většího než dosud uspokojení jednotlivých národů. V ruské revoluci viděl »Český Svaz« právě tak jako odbojní Češi na Rusi nový proud, který měl býti českým politickým snahám mocnou oporou. Na základě toho proto se usnesl dne 14. dubna r. 1917 veřejným prohlášením žádati, »aby i v rakouském soustátí myšlenky demokracie, parlamentarismu a ústavní revise ve směru seburčení a potřeb národů byly řešeny jako otázky nejžhavější a nejpálčivější«. Je to první veřejný projev*) oficiální politiky české v zemích českých z doby válečné pro ře-

*) Vyšel z podnětu dr. Tobolky, který také jej stylisoval.

šení práva sebeurčení a potřeb národů v rámci habsburské monarchie a je to první projev český vůbec, který chtěl stylisací: »sebeurčení a potřeby národů« sloučiti státoprávní snahy českých stran buržoasních (země české) se snahami sociální demokracie po politické samostatnosti českého národa.

XVIII.

Od pádu vojenské diktatury a od opravdových příprav k svolání říšské rady přestala v českém národě politika pasivního radikalismu. Ukázalo se, že za chvíli, kdy vracely se zase v Rakousku předválečné ústavní svobody, není možno nadále nikomu býti nečinným, poněvadž pro tuto taktiku nebylo by bývalo již odůvodnění a ospravedlnění. Celý politický tábor, všechny jeho skupiny byly od té doby aktivní, každá ve směru svých politických názorů.

Svolání říšské rady nevívalo se všude s tou radostí, s jakou na svolání říšské rady nazíral »Český Svaz«.

Dva poslanci strany státoprávně pokrokové (Kalina, Prunar), kteří nevstoupili do »Českého Svazu« ani tehdy, když k tomu byli vybičováni, domnívali se, že nemá se vůbec státi o říšskou radu, nýbrž, že má se českou politikou vše vynaložiti, aby byl obnoven ústavní život doma, t. j. v království českém. Jak by se to mělo dosíci, neradili. Soudili jen, že jasně historicky státoprávní stanovisko »samo sebou určí politice české postup ve dnešních dějinných chvílích«. Oba poslanci správně postřehli, že světová válka stvořila národu českému novou příznivou mezinárodní situaci pro sebevědomou státoprávní politiku a tvrdili právem, že celý národ očekává, že česká politika se soustředí k dobytí českého státního práva jakožto »úkolu hlavnímu, životnímu, od jehož splnění závisí zdar rozvoje národa na staletí«. Za jedinou právní půdu pro tento boj však prohlašovali sněm království českého a zdůrazňovali: »Pro politické zástupce národa nesmí býti žádné jiné otázky ústavní, dokud nebude svolán.« »Jen z našeho sněmu, který, ač zkomolený, představuje nepřetržitost minulosti země, života a práce národa našeho, směji nyní jeho političtí zástupci vyjít do největšího ústavního a politického zápasu za ideje sebeurčení suvereního českého národa a demokratisaci veřejného života naší vlasti, za myšlenky, které právě vítězně postupují světem«. Dne 10. května 1917 jménem obou státoprávně pokrokových poslanců Ant. Kalina obrátil se na »Český Svaz«, aby rozvířil akci za sněm království českého. »Český Svaz« však nemohl přijati tuto akci za svou. Ne pro to, že by nebyl chtěl domáhati se politické samostatnosti českého národa, nýbrž proto, že svolání českého sněmu v novém složení nedalo se vůbec provésti a kdyby se bylo dalo provésti ve starém složení, nebyla by byla česká lidová politika pro svoji státoprávní politiku na sně-

mu žádné náležitě většiny. Na sněm byli by vedle české buržoasie přišli konservativní a ústavověrní velkostatkáři, německá buržoasie, ale nebyl by tam býval zastoupen český dělný a drobný lid. Pro nesvolání českého sněmu rozbíjet říšskou radu nechtělo se »Českému Svazu«, poněvadž v říšské radě viděl dávno vytouženou záruku obrany proti vojenskému absolutismu a do jisté míry svobodnou tribunu, na níž mohl vésti boj za nejvyšší cíle svého národa.

Také československá propaganda za hranicemi neviděla ráda svolání říšské rady. Domnívala se, že čeští poslanci budou tam přinuceni k projevům, které vážně ohrozí u dohodových politiků československé dílo zahraniční, poněvadž projevům v parlamentě učiněným přikládá cizina vždy váhu a poněvadž to budou první české projevy na parlamentní půdě. Vedle toho se obávali, že by říšská rada mohla učiniti rozhodnutí svojí většinou, Čechům nepřátelskou, která by vůbec znemožnila český odboj za hranicemi, nebo že by čeští poslanci uzavřeli kompromisy se stejnými důsledky. Národní rada českých zemí v Paříži proto v druhé polovici května r. 1917 vydala protest proti říšské radě rakouské a všemu, co by proti vůli českého národa bylo na ní usneseno neb rozhodnuto.

Konečně svolání říšské rady obávali se čeští spisovatelé, především beletristé, názorů státoprávně radikálních, poněvadž nevěřili, že by »Český Svaz« nalezl tolik mužnosti a odvahy, aby na radě říšské vyslovil ty myšlenky, které byly myšlenkami českého světa literárního a které pokládali nejen za program rozhodné většiny českého světa kulturního a duchovního, nýbrž i celého národa. Z podnětu dramaturga »Nár. divadla« v Praze Jaroslava Kvapila přihlásili se čeští spisovatelé o účast na politickém vedení národa, jíž se zdržovali od roku 1848, a rozhodli se odevzdati v polovici května r. 1917 předsednictvu »Českého Svazu« a pak veřejně otisknouti projev českých spisovatelů,* adresovaný »Českému poselstvu na radě říšské« (a nikoliv »Českému Svazu«, který navrhovatelé neuznávali za politickou autoritu českého národa), jež v polovici dubna r. 1917 sepsal sám iniciátor akce a jež podepsalo hned na počátku na půl druhého sta českých spisovatelů, především belletristů, v čele s Al. Jiráskem. Co svým projevem čeští spisovatelé chtěli, vyslovuje znění jejich díla jasně: ve veliké době, plné zodpovědnosti všech, kdy se rodila Evropa demokratická, Evropa národů svéprávných a svobodných, Evropa zítřka a budoucnosti a kdy se mělo rozhodovati o českém osudu na celá staletí, chtěli, aby čeští poslanci, kteří na radě říšské budou nuceni mluvit a jednati za český národ, mluvili a jednali tak, jak si toho národ přeje. »Splňte svou svato-

* Dr. Jan Heidler: »1917«. Projevy českých spisovatelů. V Karlíně, 1921.

svatou povinnost a zastáňte se českých práv a českých požadavků v této nejosudnější době světových dějin způsobem nejrozhodnějším a nejobětavějším.« Aby mohli svobodně mluvit a jednat, měli si čeští poslanci vymoci všechny konstituční podmínky, jež parlamentní život předpokládá. Měli především vymoci všeobecnou amnestii pro vězněné politiky české a neměli býti na říšské radě ani o chvíli déle nežli do kdy až sahají jejich mandáty, které měly vyhasnouti v červnu r. 1917. Český program, který mají vysloviti a za nějž mají jednat na radě říšské, nebyl projevem označen určitě a přesně, nýbrž jen nadhozen těmito slovy: »Program našeho národa je založen jeho dějinami i jeho kmenovou jednotností, jeho novodobým politickým životem i jeho právy a vším tím, z čeho tato práva vznikla a čím byla svatě zaručena. Doba dnešní zdůrazňuje jej do posledních důsledků: zdálo-li se kdy, že lze jej odkládati nebo omezovati, nutká Vás doba dnešní, abyste jej rozvinuli před forem celé Evropy a pak hájili do krajnosti, abyste se domáhali jeho splnění bez výhrad, neboť český lid se ho nikdy nevzdal, ze srdcí československých nikdy nevytizela víra v slavné přístří jeho splnění.« Čteme-li řádky ty dobře, poznáváme, že to byl program obnovy starého českého státu s připojením Slovenska bez dynastie habsburské a bez rámce říše rakousko-uherské. Bylo to vůbec poprvé, co tak, v staré vlasti, byl formulován český politický program nové doby. Byl to program, za nějž za hranicemi českých zemí agitovala československá propaganda v čele s prof. dr. T. G. Masarykem. Projev českých spisovatelů zodpověděl i otázku, kterou do diskuse dali státoprávně pokrokoví poslanci, zda pouze sněm českého království jest nejpovolnější shromáždění, kde by se mělo o přáních a potřebách českého národa rokovati«, a zodpověděl ji kladně, ale nešel do těch nemožných důsledků, kam chtěli jíti státoprávně pokrokoví poslanci. Projev počítal s poměry a správně prohlásil: poněvadž bohužel tou dobou českého sněmu není, »jediným svobodným forem českých poslanců může býti prozatím jen říšská rada ve Vídni«.

Projev českých spisovatelů, formou dosti nevraživý k poslancům »Českého Svazu«, v podstatě nebyl vyslovením politického programu a postupu, počítajícího s danými skutečnostmi. Nehodnotil mezinárodní diplomatickou situaci, v níž nebylo ještě rozhodnuto o rozčlenění Rakousko-Uherska, vyslovil jen pouhou, silnou víru, mocnou naději a nezdolnou touhu. Nepřicházel ve všem s novými podněty. O konstituční podmínky parlamentního života, občanskou svobodu a především o všeobecnou amnestii pro vězněné české politiky, starala se česká politika za války dávno před tímto projevem. Projev dával českým poslancům radu, aby si neprodlužovali mandáty, v červnu vyhasínající, aniž si byl uvědomil důsledky rady té. Rada ta ukázala se později nepromyšlenou a nebylo jí ani jediným poslancekým klubem na radě

říšské uposlechnuto. Projev setkal se s vzetím na vědomí v »Českém Svazu«, ale s vřelým obsahem většiny české veřejnosti, poněvadž volal po předpokladech parlamentního života, všeobecné amnestii pro vězněné české politiky, po lepší budoucnosti českého národa. Zda byl chápán tento projev i po stránce programatické tak, jak chápali svůj projev ti, kdo jej stylisovali, zda souhlas většiny české veřejnosti s projevem, ba i některých na projevu podepsaných, byl i projevem pro obnovu českého státu s připojeným Slovenskem bez rámce Rakousko-Uherska, poznáme hned z kapitoly následující.

XIX.

Program, který si »Český Svaz« připravil pro zahájení říšské rady, byl tento: 1. podání státoprávního ohrazení, 2. podání návrhu na dosazení ústavního výboru za účelem revise ústavy, 3. dotaz na kabinet o chování se vlády k českému národu za války. Dva mimo »Český Svaz« stojící státoprávně pokrokoví poslanci připravili se na podání zvláštního svého státoprávního ohrazení, když by se nezdařil pokus, což se i stalo, aby »Český Svaz« přijal jejich státoprávní ohrazení za své.

Státoprávní ohrazení od r. 1879 podávali čeští poslanci vždy jen na počátku nového volebního období. Tentokrát uznáno bylo jednomyslně všemi českými poslanci, že musí se podati státoprávní prohlášení, přes to, že se nezahajuje nové volební období, jednak proto, poněvadž český národ ve velké době, kdy do popředí světové politiky vstoupila idea sebeurčení národů, ať velkých nebo malých, musí ohlásiti své rozhodné odhodlání domáhat se svého národního sebeurčení, jednak proto, že na habsbursko-lotrinském trůně nastala osobní změna a nový panovník, jako král český Karel III., měl dle ustanovení ústavy složiti přísežný slib na prosincovou ústavu, Čechy od jejího vzniku vždy označovanou za v odporující právům zemí koruny české, zesnulým vládařem nejednou uznanými. Problém pro »Český Svaz« byl především ten, jak má státoprávní ohrazení zníti. Jednota klubů v »Českém Svazu« zastoupených byla zase v tom, že státoprávní ohrazení nemá se zříkati rámce říše a dynastie habsbursko-lotrinské, poněvadž se na situaci od 14. dubna r. 1917, kdy »Český Svaz« zaujal dříve vyložené stanovisko k světové situaci, něčeho nezměnilo, sporné však již bylo, zda má se ohlásiti starý program *historického* státního práva. V »Českém Svazu« byly nejen strany, které na tomto programu vždy trvaly, nýbrž i strana sociálně demokratická, která r. 1897 historickostátoprávní program český na radě říšské rozhodně odsoudila a která se nemohla pro revoluční založení celého programu svého postavití nyní na základ historického práva. Nastával těžký úkol najíti dohodu mezi těmito dvěma skupinami, poněvadž »Český Svaz« rozhodl předem,

že všechny kluby v »Českém Svazu« zastoupené musí býti representovány jediným státoprávním ohražením. Mimo klub katolických poslanců každý z klubů v »Českém svazu« přišel se svým návrhem ohražení. Návrh sociálně demokratický vycházel z přirozeného práva, všechny ostatní návrhy z historického práva. Návrh, který podal agrární klub, byl elaborátem univ. prof. dr. Jos. Pekaře.*) Ten v polovici dubna r. 1917 ze své iniciativy v kruzích universitních marně se snažil, aby česká universita prohlásila za politický program českého národa v době válečné české státní právo. Všechny návrhy bez výjimky vytyčovaly demokratický a národnostně spravedlivý český stát, skládající se ze tří českých zemí, Čech, Moravy a Slezska, ani jediný nežádal ještě připojení Slovenska, všechny stály na stanovisku monarchistickém a všechny uskutečnění státoprávních tužeb českých si přály v rámci federativně přerozeleného Rakouska pod žezlem Habsburských. Základem pro návrh kompromisní staly se návrhy mladočeského a sociálně demokratického klubů. Návrh kompromisní,**) za nějž se postavila většina »Českého Svazu« dne 18. května a který byl zaslán dle usnesení předsednictva z 23. května »Národním výboru« a zástupcům všech stran do Prahy, zněl:

»Úmrtím císaře a krále Františka Josefa I. dostaly země koruny české na základě přístupovacích listů českých, moravských a slezských stavů z 16., 17. a 25. října 1720 k pragmatické sankci nového krále; v nejbližších hodinách bude dle státního základního zákona království a zemí na říšské radě zastoupených ze dne 21. prosince 1867, č. 145 ř. z., složen ohlášený přísežný slib vladařův na ústavu prosincovou.

V tomto dějinném okamžiku prohlašujeme my podepsaní legitimní zástupci národa českého:

Většina nás stojí na stanovisku historického státního práva zemí koruny české a trvá na státoprávním ohražení českých poslanců z r. 1879. Jako naši předchůdci tak ani většina českých poslanců vstupem na říšskou radu a spoluprací v ní nezadávají a nemohou zadati státoprávnímu postavení zemí koruny české a nepřetržitě její právní bytnosti, jejíž platnost tak často a slavně byla uznána a zaručena řadou státních aktů. — Považují proto za svou nejsvětější povinnost hájiti práv, svobod a nároků na tomto státoprávním postavení zemí koruny české spočívajících a pevně státi nyní i v budoucnosti v zajištění jednoty jejich. — S tohoto hlediska ohražují se proti všem aktům, které by v budoucnosti bez souhlasu legitimovaných zástupců zemí koruny české byly proti právní bytosti její provedeny. — S tohoto hlediska odmítají ústavu prosincovou. —

*) Návrh ten je otištěn v Heidlerově cit. knížce na str. 66 ad.

**) Zjednali jej: dr. L. Winter a dr. Tobolka.

Všichni zástupcové českého národa odmítají však ústavu prosincovou s hlediska přirozeného práva národů.

Každý národ je přirozeným organickým celkem. — Jako každý organismus, potřebuje i národ, aby se mohl volně a svobodně vyvíjeti a aby svým vývojem umožnil všestranný rozvoj jednotlivých složek svých. — Na tento vývoj má každý národ přirozené právo.

Abý národ mohl se volně vyvíjeti, k tomu potřebuje práva vlastního sebeurčení a demokratického ústrojí ústavního i správního. — Je-li národ v tomto právu omežován, jsou tím dotčena také přirozená práva každého jednotlivce.

Prosincová ústava však, vydaná pro království a země na říšské radě zastoupené, nemá tohoto demokratického podkladu a neposkytuje národům práva sebeurčení.

Prosincová ústava je vydána pro stát, v němž bydlí osm různých národností v různých zemích. — Jenom málo zemí jest obydleno pouze jedním národem; žádný národ pak nesoustřeďuje všechny své příslušníky v jedné zemi. — Ústava prosincová však nezná vůbec národnosti, nepřihlíží k nim, nepřiznává jim nijakých práv, národnosti, sídlící v království a zemích na radě říšské zastoupených, nemají proto dnes útvaru, kterým by se projevovala jejich existence, kterým by mohly uváděti ve skutek přirozené právo sebeurčení národů.

Vycházejíce tedy z uvedených hledisk, dospívají tyto myšlenkové směry k jednotnému přesvědčení, že ústava prosincová nevyhovuje potřebám a zájmům žádného národa a že je životním zájmem nejenom českého národa, nýbrž i životním zájmem všech národů, obývajících říši ovládanou rodem Habsbursko-Lotrinským, a tím i životním zájmem této říše a dynastie, aby ústava prosincová byla revidována a změněna ve směru federalisace, sebeurčení národův a demokratisace.

V tomto směru musí býti vytvořeno nové Rakousko, zabezpečující všem národům svobodný a rovnoprávný vývoj.

Jsouce přesvědčeni, že v tom jsme za jedno i se zástupci ostatních národů této říše, prohlašujeme, že v ohlášeném přísežném slibu vladařově spatřujeme pouze závazek, že vladař nebude v královstvích a zemích habsburské monarchie vládnouti absolutisticky, nýbrž že bude vykonávati vladařskou moc výhradně za souhlasu zástupců národův, že však ve slibu tom nemůže býti překážka pro pronikavou revizi a změnu prosincové ústavy ve směru federalisace, demokratisace, sebeurčení a rovnoprávnosti všech národů.«

Když došel návrh ten do Prahy, byl ihned dán některým členům »Nár. Výboru« a akčním výborům politických stran k dobrému zdání. Nebyl u nich přijat se souhlasem. V mladočeské straně od 25. května r. 1917, kdy neočekávaně byl její akční výbor rozšířen o několik nových členů, smýšlejících státoprávně radikálně,

a kdy byl poměr sil v tomto orgánu strany přesunut v neprospěch mladočeského říšského klubu, v pražském vedení strany agrární, které od několika neděl podnikalo ve svých listech útoky na rozhodující činitele v »Českém Svazu«, jimž zabrániti nemohli ani agrární říšští poslanci, ve straně národně sociální, kde návratem jejich na vojně dosud dlících poslanců byly posíleny proudy, nepočítající již s Rakousko-Uherskem, všude tam nabylo vrchu mínění, že jest nutno vystoupiti s jiným státoprávním prohlášením a sice s takovým, které by se krylo s duchem projevu českých spisovatelů. Aby byla slyšena všechna přání v době tak důležité, svolána byla na 27. května roku 1917 do Prahy ještě porada zástupců »Národního Výboru«, jednotlivých politických stran a presidia »Českého Svazu«, kde pražské kruhy, pod vlivem osobního zakročení Slováků dr. Vávra Šrobára, obávajícího se, aby Slovinci nebyli v prohlášení opomenuti, opuštěni a Maďarům na pospas zanecháni, a pod vlivem agitace, vycházející od českých spisovatelů, inscenovaných projev, žádaly, aby podáno bylo stručné, jediné a pádné prohlášení, které by vytýčilo program československé revoluce zahraniční: boj za obnovení úplné samostatnosti českého státu s připojením Slovenska bez rámce rakousko-uherského. V poradě nabylo většiny mínění, že prohlášení má býti méně učené nežli byl návrh »Českého Svazu«, spíše lidové a krátké, nabylo také vlivem agrárníků, jejichž vůdce A. Švehla se před tím zavázal Šrobárovi, většiny názor, že se má žádati připojení Slovenska k zemím českým přes námítky, že opouští se tím historické státní právo, že katoličtí Slovinci si připojení nepřejí a že Maďaři vrhnu se ještě více na Slováky a asi budou tak politicky doma i za hranicemi silni, že podaří se jim v boji s Čechy o Slovensko Slovensko si udržeti, ale padl názor, aby vše to žádalo se mimo rámec habsburské monarchie. A tak porada, místo aby byla vyslovila, jak si přáli nejkrajnější radikálové, požadavky zahraniční revoluce československé, vyzněla v ten smysl, že sice vypovídal se boj dualismu a Němcům v zemích českých, žádalo spojení českých zemí se Slovenskem, ale zase se vytyčovala pouze přeměna habsburské monarchie v spolkový stát svobodných národních států. Plenární schůze »Českého Svazu« dne 29. května r. 1917 ve Vídni přijala v převážné většině tento výsledek pražské porady za svůj a odmítla proti 16 hlasům nový pokus, učiněný stylisovaným návrhem K. Práška v podstatě znamenajícím, aby se podalo státoprávní prohlášení s vynecháním zmínky v rámci Rakousko-Uherska a pod žezlem habsburské dynastie. Dne 30. května r. 1917 přednesl předseda »Českého Svazu« ve schůzi poslanecké sněmovny říšské rady za všeobecného vzrušení a slavnostní nálady většiny »Českého Svazu« nejprve česky a pak německy toto prohlášení:

»Zástupcové českého národa ze všech tří zemí koruny svato-václavské, vstupující na radu říšskou v době světodějných udá-

lostí válečných, kdy všeobecnělo hnutí směřující k odstranění nadvlády národa nad národem, prohlašují:

Poselství českého národa vychází z hlubokého přesvědčení, že nynější dualistický útvar vytvořil k patrné újmě celkových zájmů národy vládnoucí a potlačované a že k odstranění každého nadprávní národnostního a k zabezpečení všestranného výboje každého národa v zájmu celé říše a dynastie je nezbytno přetvoření mocnářství habsbursko-lotrinského ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národních států.

Opírajíce se proto v této dějinné chvíli o přirozené právo národní na sebeurčení a svobodný vývoj, posílení nad to u nás nezadatelnými právy historickými a státními akty, plně uznanými, *budeme se v čele svého lidu domáhati sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát, při čemž nelze opomenouti i větve slovenské, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou.*

Nebylo to prohlášení, za nímž stáli všichni čeští poslanci a nebylo to ani prohlášení, za nímž stáli všichni poslanci »Českého Svazu«. Pět poslanců této organizace,*) kteří byli již dříve doúčtovali s Rakousko-Uherskem a počítali s jeho rozpadem, odmítlo dáti státoprávnímu prohlášení z 30. května r. 1917 svůj souhlas. Dva mimo »Český Svaz« stojící státoprávně pokrokoví poslanci (Kalina, Prunar) podali česky a německy své obsáhlé státoprávní ohrazení »jménem nedílného a nerozlučitelného národa českoslováckého,« v němž odsoudili ústřední mocnosti jako viníky války, odmítli zodpovědnost za válku, projevíli sympatie odsouzeným národním mučedníkům, zahraniční propagandě československé a státům dohodovým, prokleli tři léta vojenské hrůzovlády, prohlásili nemožnost jakékoliv reformy Rakousko-Uherska a vyslovili požadavky: »sloučení veškerého národa českoslováckého v jeho historických sídlech v jediný a nedílný politický celek, v rámci samostatného státu českoslováckého, nadaného všemi atributy úplné suverenity státní« a požadavek, aby k budoucí konferenci mírové »byli přibráni povolání zástupci národa českoslováckého, aby plnoprávně jednali o všech otázkách, týkajících se zřízení a existence nového státu českoslováckého«. Toto prohlášení státoprávně pokrokových poslanců krylo se se skutečným obsahem projevu českých spisovatelů; prohlášení »Českého Svazu« bylo v plném rozporu s ním. A jak podivné jsou nálady a logika veřejného mínění, bylo jasno po podání obou prohlášení. Prohlášení »Českého Svazu« setkalo se přes svůj jasný obsah se slavnostně vřelým přijetím, prohlášení státoprávně pokrokových poslanců, čtené před prázdnými lavicemi, zůstalo i doma nepovšimnuto a ihned navždy zapadlo v zapomenutí. Za této situace nezbyvalo těm, kdo stáli za obsahem projevu českých spisovatelů,

*) Dr. Karel Baxa, Konečný, Prášek, Slavíček, Stříbrný.

kdo byli poraženi na poradě pražské dne 27. května r. 1917 a kdo lekali se jako by nespolehlivosti českého veřejného mínění, nic jiného nežli dokazovati,*) že vlastní těžisko státoprávního prohlášení »Českého Svazu« spočívá jen v poslední větě prohlášení, námi ležatě na str. 93. vyznačené.

Státoprávní prohlášení »Českého Svazu« učinili sociální demokrate čeští rázu federalistického (Habrmann, dr. Šmeral, A. Němec) dne 26. a 27. června r. 1917 politickým jádrem svého memoranda na mezinárodní socialistické konferenci ve Stockholmu,**) která měla obnoviti internacionálu, stanoviti základy všeobecného míru a na níž sešli se poprvé za války delegáti ze států nejen neutrálních, nýbrž i proti sobě válčících. Odmítli tím nepřímo prohlášení českých centralistů, tamtéž před tím dne 25. a 26. května dané a kryjící se s názory německé soc. demokracie rakouské, jako by český národ v Rakousku chtěl býti spokojen řešením národnostní otázky ve smyslu sjezdu brněnského, t. j. národnostní autonomie, a docílili hned na sjezdu stockholmském, že aspoň dělnická strana belgická vyslovila se pro mír, který by přinesl i Čechům a Slovákům svobodu a že socialisté zionističtí řešení národnostní otázky v Rakousku ve smyslu státoprávního prohlášení »Českého Svazu« přijali za své.

Tím, že »Český Svaz« rozhodl se pro programatické prohlášení pražské rady ze 27. května r. 1917, byl ohrožen druhý bod plánu činnosti »Čes. Svazu« na radě říšské, domáhání se volby ústavního výboru za účelem revise ústavy. Kompromisní návrh státoprávního prohlášení většiny »Českého Svazu« mluvil jen o nutné revisi prosincové ústavy jakožto důsledku prohlášení, návrh pro říšskou radu však definitivně přijatý šel dále, byl útokem nejen proti prosincovce, nýbrž i proti dualismu a ústavní revise vůbec nežádal. Návrh, připravený z usnesení předsednictva »Českého Svazu« dr. Fr. Fiedlerem na volbu 52členného ústavního výboru ve svých vývodech vycházel z kompromisního návrhu státoprávního prohlášení »Českého Svazu«. Nezbyvalo, nežli od jeho podání za změněné situace upustiti.

Třetí bod svého parlamentního postupu uskutečnil »Český Svaz« dne 6. června r. 1917, když podal obsáhlý dotaz k vládě o chování se jejím k českému národu za války. Zárodkem dotazu byl stížný list »Českého Svazu« ze 7. března r. 1917, podaný důvěrně hr. Clam-Martiničovi; stížný list vzrostl pak postupně v obsáhlý dotaz.***) Uváděl konkrétně nejdůležitější opatření vojenského a civilního absolutismu z doby války, namířená proti českému národu a jeho příslušníkům, líčil persekuci politických osob, Sokolstva, snahu vykořelení dějinné upomínky české a vě-

*) »Národ« ze 7. června r. 1917, str. 213.

***) Stockholm. Stockholm 1918, str. 128—134, 448.

***) Sestavil jej dr. Tobolka.

domí slovanské, pronásledování českých státních zaměstnanců a soudců, vypuzení češtiny ze státních úřadů a drah, persekuci českého písemnictví a školství, řádění censury, znásilňování českého časopisectva a útrapy českého školství menšinového. Z dotazu poprvé dověděla se česká veřejnost doma o věcech, jež většinou neznala, poněvadž je noviny nesměly zaznamenávati. Dotazem »Český Svaz« zřekl se veřejně, na půdě parlamentní, všech těch článků o zahraniční československé propagandě v čele s prof. Masarykem, které pocházely z per vládních a vojenskou hrůzovládou k otištění byly českým novinám pod hrozbami vnučovány.

Vláda na dotaz »Českého Svazu« nikdy neodpověděla. Ale odpověď přišla na něj přece — od svazu německo-nacionálních poslanců na říšské radě. Toto poslanecké sdružení dne 5. prosince r. 1917 v poslanecké sněmovně podalo obsáhlý dotaz o chování se českého národa za války a provádělo především na základě materiálu, jehož bylo použito při vojenských procesech proti českým lidem, důkaz, že celý český národ bez výhrady stojí vůči Rakousku na stanovisku velezrádném. Měl pro českou veřejnost jedno dobré: Rozšířil o československé zahraniční propagandě, o činnosti aktivního radikalismu doma a o chování se českých vojáků na frontě zprávy, které dříve české veřejnosti byly nepřístupny a které zaznamenávati českým listům nebylo dovoleno ani po pádu vojenské hrůzovlády a po zahájení parlamentní činnosti. Přispěl k přemýšlení široké veřejnosti české o nejvážnějších problémech válečné české politiky.

XX.

Čeští poslanci nebyli jediní, kteří podali v poslanecké sněmovně říšské rady státoprávní prohlášení. Vedle nich byli to především Jihoslované, pak Poláci a Rusíni. Stali se vzájemnými spojenci.

Clam-Martinič bránil se podání tomu, poněvadž v prohlášeních spatřoval velezradu na Rakousku a podporu protirakouského odboje za hranicemi, ale neubráníl se. Nezbylo mu pak nežli k projevům v sněmovně samé zaujmouti při debatě o rozpočtovém provisoriu stanovisko. Odmítl státoprávní prohlášení jako sobě odporující, neproveditelná a jako zárodky bezvýsledných bojů a úplně ve smyslu předválečného smýšlení německých státníků v Rakousku za program své vlády označil: »Rakousko«. Poněvadž již trůnní řeč vyslovila se pro revisi ústavy, prohlásil se pro ni poznovu i Clam. Chtěl udržet jednotu státu a z jeho centralistické organizace chtěl zachovat, co se jen zachovati dalo. Vyhradil si podati návrhy, »jak mohlo by mezi státními nutnostmi a oprávněnými požadavky národů býti sjednáno šťastné vyrovnání«. Volal k poslancům: »Budeme všichni především Rakušany!«.

Nenašel ohlasu u těch, kdo předložili své státoprávní prohlášení. Později v důvěrné poradě se zástupci politických stran českých ve sněmovně přiznal, že revisi ústavy potřebuje vzhledem k cizině a pověděl, jak si představuje vyrovnání mezi státem a národy. Jednota říše měla zůstatí nedotčena právě tak, jako jednota království a zemí. Národní záležitosti by se byly upravily na základě národní autonomie. To bylo velice málo na dobu, kdy heslo sebeurčení letělo světem a kdy nepřátelé Rakouska jeho porobeným národům slibovali dáti daleko více, nežli co chtěl dáti Clam-Martinić. Bylo přirozené, že Clam-Martinić nemohl provésti za této situace ani první státní nezbytnost, rozpočtové provisorium, a neměl-li parlament býti ohrožen, že musil své místo opustiti. Čeští poslanci stáli ke Clamovi v opozici hned od jeho nastoupení a nezměnili na tomto svém postavení ničeho ani po zmaření oktrojů, poněvadž neměli příčiny podobnou věc nějak honorovati, dostali se však po jasném vyjádření Clam-Martiniće do opozice ještě ostřejší. Nebyli v sněmovně sami. Šli v ní nejen ruku v ruce s Jihoslovany, ale nalézali nejednou podpory pro své akce i u jiných neněmeckých národů. Za podpory Poláků, Ukrajinců, Rumunů a Vlachů učinili mocný průlom do panství němčiny v parlamentě, docílivše dne 5. června proti vládě přijetí § 51. nového jednacího řádu, dle návrhu posl. dr. B. Franty, aby do sněmovního protokolu byly převzaty neněmecké řeči doslovně, jak byly mluveny. Demonstrovali tím i před celou veřejností pro to, co vědělo se mezi poslanci hned na počátku zasedání, že Clamova vláda nemá v parlamentě pro sebe žádné většiny, poněvadž Poláci nalézají se k ní v poměru volné ruky. Když skončilo se první čtení prozatímního rozpočtu a celý polský klub, nespokojený postupem vlády v Haliči v polské otázce, byl rozhodnut hlasovati proti zatímnímu rozpočtu, Clamově vládě nezbylo nežli učiniti poslední pokus o získání většiny nebo odstoupiti. Clam jednal v horečném chvatu na všech stranách. Aby získal v poslední chvíli Čechy, chtěl některého Čecha, jehož by »Český Svaz« stanovil, povolati do kabinetu jako ministra krajana. Učinil v tom směru nabídku, která byla odmítnuta. Pokoušel se přeroditi svůj kabinet tak, aby se opíral o Němce a Poláky, nedožel nikde přijetí, jakého očekával. Nezbylo mu nežli podati žádost za propuštěnou. 22. června r. 1917 jeho kabinet byl propuštěn a den na to Předlitavsko mělo nového šefa vlády v bývalém vychovateli císaře Karla, dru Arnoštu ryt. Seidlerovi, který byl v kabinetu Clam-Martiniće od 1. června r. 1917 ministrem orby. Dr. Seidler byl dlouho v administrativě činný a získal si pověst, a ne neprávem, úředníka názorů pokrokových. Byl muž odborných vědomostí, znalec zemědělských otázek, obchodních a celních smluv, jež uzavíral, ústavního a správního práva a dobrý národohospodář. V politických názorech však nešel dále, nežli kam sahal rozhled Clam-Martinićův. Seidler převzal politický program Clamův o revisi ústavy

a jeho obsah této revise. Jeho kabinet vystupoval s nároky skromnými. Prohlašoval se za kabinet prozatímní, přechodní, který má připravit místo kabinetu definitivnímu, byl to kabinet z nouze, složený z úředníků, kteří vlastně nebyli ani ministři, nýbrž jen správci ministerstev. Opírali se chtěl v předválečných tradicích rakouské politiky o Němce a Poláky, jak se o to pokoušel i Clam-Martinić. Povolal proto do kabinetu dva Poláky. Všichni ostatní ministři byli Němci, ani jediný Čech-úředník nebyl v kabinetě. Seidler sliboval býti nestranným a z počátku se jím zdál i býti. Podařilo se mu za pomoci Poláků dostati většinu pro rozpočtové provisorium.

Čeští poslanci neměli příčiny, aby ke kabinetu Seidlerovu chovali se jinak, nežli ke kabinetu Clamovu. Osoby se vystřídaly, ale na věci se ničeho nezměnilo. Čeští poslanci proto neupustili od svého opozičního stanoviska. Seidler učinil pokus, aby dostal »Český Svaz« aspoň v budoucnosti jako podporu předlitavské vlády. Hned 16. dubna r. 1917 »Český Svaz« označil otázku amnestie politickým vězňům za hlavní a první podmínku své možné součinnosti v říšské radě a předseda »Českého Svazu« Fr. Staněk v květnu r. 1917 řekl přímo císaři, že dělat jakoukoliv aktivní politiku znemožňuje Čechům uvěznění českých politiků a žurnalistů. Seidler, který měl příležitost totéž ne jednou slyšeti od českých poslanců, a který bral v úvahu, jak akt amnestijní by působil na dohodovou cizinu, s níž důvěrné jednání o mír nebylo přerušeno, odhodlal se navrhnutí císaři, aby byla udělena milost osobám pro politická provinění odsouzeným a vyšetřovaným. Císař, na kterého ve směru návrhu Seidlerova působil bývalý český ministr dr. Trnka, udržující stále i po svém propuštění s korunou nepřátelštější styky, odhodlal se přes varování německých a vojenských kruhů, že opatření to Čechy státu nezíská, a přes radu některých svých politických rádců, aby amnestie nedávala se bez politických záruk od tehdejších vůdců české politiky, v den svátku nejstaršího svého syna přijmouti návrh Seidlerův a udělil amnestii pro politická provinění. Amnestii tu fakticky i rozšířil na provinění politickými. Dne 6. července vyšli z vězení první amnestovaní politikové, dne 10. července r. 1917 další, toho dne i dr. Kramář a dr. Rašín. Poslanec Fr. Staněk ministerskému předsedovi pro císaře vzdal za tento čin upřímný dík »Českého Svazu«. Seidlerovi se zdálo, že nastupuje cestu, která vyvede vládu z choulostivé situace. Ukázalo se brzy, že se klamal.

Přes to, že »Český Svaz« upustil od svého návrhu na ustavení ústavního výboru, byl tento v poslanecké sněmovně zřízen hned na počátku zasedání. »Český Svaz« bez námitek kterékoliv strany zvolil do něho své zástupce. Na počátku července r. 1917 vyskytl se v ústavním výboru návrh rumunského poslance Onciula, aby se zvolil v ústavním výboru patnáctičlenný subkomitét, kde by

se stal pokus o to, zda by národové na říšské radě zastoupení se mohli dohodnouti o zásadách příští ústavy. Úloha subkomitétu nebyla jiná, nežli připravit materiál pro plenum ústavního výboru. Hlasovati se o ničem nemělo. »Český Svaz« stál před otázkou, má-li tento subkomitét obeslati nebo nikoliv a, kdyby se obeslal, do jaké míry se mají čeští zástupci účastniti prací subkomitétu. Předsednictvo »Českého Svazu« (5:2) i jeho parlamentní komise (18:6) soudily v převážné většině své, že »Český Svaz« má pracovati v subkomitétu a to tak, že zástupci svazu vyslechnou návrhy cizí a že budou naléhat na provedení státoprávního prohlášení z 30. května r. 1917. Vedoucí činitelé Svazu stále odhadovali zahraniční situaci tak, že dohodové velmoci nepomýšlejí na rozdělení Rakousko-Uherska, a byli utvrzováni v přesvědčení svým několikerym důvěrným prohlášením samého císaře předsednictvu přímo daným, že jedná vážně o mír a že každou chvíli mír může býti uzavřen — prohlášením, o kterém dnes bezpečně můžeme říci po vyličení akcí princů Bourbonských o mír Rakousko-Uherska s Dohodou, že nebylo založeno na smyšlenec, nýbrž zakládalo se na skutečnosti. Vedení »Českého Svazu« chtělo býti pak při revisi ústavy, kdyby bylo k ní náhle a neočekávaně došlo jako k podmince míru. Ale veřejné mínění české pod vlivem radikalismu české buržoasie tehdy již nabývalo jiného názoru. Propuštění českých politiků z vězení po vzoru ruské revoluce pokládalo za konec Rakousko-Uherska a doléhalo na »Český Svaz«, aby již s Rakousko-Uherskem vůbec nepočítal. Plenární schůze »Českého Svazu« dne 12. července neodvážila se přijmouti radikální mínění své 15členné menšiny (65:15), aby se neobeslal subkomitét, poněvadž »prohlášení ze dne 30. května vylučuje řešení české samostatnosti pouze na půdě předlitavské« a mandáty poslanceké vyprší dne 17. července r. 1917, ale také nesdílela jasně mínění svého předsednictva a parlamentní komise (43:39), nýbrž (většinou 4 hlasů) rozhodla se na průtahu, navrženém agrárním klubem: v zásadě obeslat subkomitét, ale teprve tehdy, »až budou skončeny porady o zásadách, obsažených v prohlášeních ze dne 30. května«. Tyto porady se skutečně konaly, spolu s »Nár. Výborem« a vysokoškolskými odborníky, kteří nabídli v polovici června r. 1917 Nár. Výboru své schopnosti a spolupráci »při přípravách pro nové upravení veřejných poměrů v zemi a státu«. Plodem jich bylo pět propracovaných návrhů, spolu s kritickým posouzením všech, jak by se měl vybudovati československý stát ve smyslu prohlášení z 30. května. Všechny tyto návrhy počítaly s existencí habsburské monarchie, přály si její přeměnu ve federaci států podunajských a obnovený stát český představovaly si rozšířený o Slovensko. Ale všechny bez výjimky na tehdejší politiku českou neměly nejmenšího vlivu. Byly hotovy teprve v době, kdy i »Národní Výbor« i »Český Svaz« upustily od myšlenky, aby se subkomitét obeslal, až budou porady skončeny o zásadách, obsaže-

ných v prohlášení z 30. května, a kdy rozhodly se neobeslati vůbec ústavního výboru, poněvadž jinak byla by se ohrozila jednotná politická organizace českého národa.

Dne 25. července r. 1917 totiž u »Nár. Výboru« i »Čes. Svazu« oficielně intervenovali zástupci strany mladočeské, nár. sociální, strany dr. Stránského (lidové pokrokové), realistické, státoprávně pokrokové a zástupci čes. spisovatelstva, aby ústavní výbor Svazem nebyl obeslán a to z důvodů, že účastenství toto přičítá se závaznému prohlášení »Českého Svazu« ze dne 30. května roku 1917 a zejména 3. odst. tohoto prohlášení, které na str. 93 jsme ležatými písmeny označili. Intervence ta měla svůj účinek, poněvadž se ukázalo, že vedle dvou stran mimo »Český Svaz« a »Nár. Výbor« stojící, proti nim oběma a po bok těch, kdo byli mimo jednotnou organizaci národní, se stavěly i strana mladočeská, nár. sociální a strana dr. Stránského. Mínění, že česká otázka jest otázkou mezinárodní, které vyslovili dva státoprávní poslanci čeští poprvé dne 30. května na radě říšské, kteří ve smyslu českého odboje za hranicemi prohlásili se proti existenci Rakousko-Uherska a pro úplně samostatný stát československý, dobývalo si v české veřejnosti půdy.

Proč právě tehdy, když ještě 30. května bylo jinak? K přeměně nálady přispěla nejen rakouská vláda, nýbrž i změny ve vnitřních poměrech politických stran českých. Dr. Seidler dne 14. července v ústavním výboru řekl, jak dalece je vláda odhodlána připustiti revisi ústavy. Měl se propracovat předlitavský § 19. st. základního zákona o obecných právech státních občanů, kde se mluví o národnostní rovnoprávnosti, dualismus měl se podržeti. Seidlerovo prohlášení vzbudilo zklámání a rozhořčení českého lidu, který dne 6. července četl ve všech českých listech úředně dodanou zprávu ruského generálního štábu o skvělém úspěchu českých vojáků v bitvě u Zborova, nad nenapravitelností rakouských vlád a rozšířilo mínění, že od žádné rakouské vlády se nedá ničeho pro český národ očekávati. To byla jedna příčina. Druhá byla ta, že návratem dr. Rašína ze žaláře dostalo se odpůrcům oportunistické politiky české opravdového, cíle vědomého a promyšleného politického vedení, jehož do té doby neměli. Dr. Rašín od svého osvobození z vězení stal se celou svojí vášnivou bytostí, se vši svojí bezohlednou energií a despotickou panovačností, se vším svým intelektem, vůdcem českého radikalismu doma. Pod vliv jeho politického mínění a postupu dostávaly se tehdy všechny politické strany české. Přičinil se o to, aby bylo dolehnuto na »Národní Výbor«, aby se postavil na širší základ, zejména se zřetelem na význačné složky národní, a aby tím nastal přesun sil ve prospěch směru radikálního a, když se mu to nedařilo, pečoval o ochromení jeho činnosti. Když nebylo možno »Českým Svazem« na vládě vymoci, aby byly vypsaný doplňovací volby za poslance odsouzené a mandátů zbavené a aby se tak »Český Svaz« dostal

pod bezprostřední vliv směru radikálního, pracoval k tomu, aby česká politika v Rakousku byla vedena z Prahy a to kruhy, stojícími mimo »Národní Výbor« a aby vídeňská složka české politiky na radě říšské byla nucena řídit se jejich rozhodnutími z Prahy.

Seidlerově vládě nepodařilo se dosíci, aby počala se přísti nit revise ústavy. Seidlerova vláda jako prozatímní přestala pečovati o splnění úkolu, který jí ani nenáležel, a chystala se uprázdniti místo definitivnímu kabinetu, který by revisi ústavy provedl. Císař a jeho okolí pomýšleli v čelo nové vlády postaviti univ. profesora mezinárodního práva dr. Jindřicha Lammasche. Tento staříčkový muž jako člen panské sněmovny měl přes to, že byl Němec, odvahu vystoupiti proti nacionalismu německé ústavověrné šlechty v říšské radě, měl odvahu hlásat ve svých spisech, že národům v habsburské monarchii se musí dáti více, nežli selfgovernment, byl pro cizinu, jako člen haagského smírčího soudu, programem rozhodovati mezinárodní spory smírčím soudem. Lammasch odmítl přijmouti křeslo ministerského předsedy a sestaviti kabinet. Císař pak se rozhodl pověřiti dr. Seidlera sestavením definitivního kabinetu. Již 28. července r. 1917 se ve Vídni vědělo, že Seidler bude náčelníkem nové, definitivní vlády. Bude-li to vláda jen úřednická nebo částečně parlamentární, to bylo tehdy ještě neznámo. Seidler jako císař původně byl by si přál, aby vláda jeho skládala se nejen z úředníků, nýbrž i z poslanců, kteří by zaručovali úspěch ústavního díla v parlamentě. Dne 31. července r. 1917 přistoupil proto Seidler k předsednictvu »Českého Svazu« a vybízel je, aby vyslalo do nové, definitivní vlády své zástupce. Byl ihned odmítnut a nespravedlivá byla podezřívání radikálně naladěné části české veřejnosti, jakoby byli bývali někteří čeští poslanci ochotni vstoupiti do nové vlády. Stejně dostalo se Seidlerovi odmítnutí u klubů jiných neněmeckých národností. Bylo patrné, že pro budoucnost Rakousko-Uherska již žádný národ neněmecký se nechtěl angažovat, všude zaujímal se stanovisko vyčkávací. Seidler odhodlal se sestaviti definitivní kabinet z úředníků. Dne 30. srpna r. 1917 byl tento kabinet nastolen. Seidler byl v jeho čele. Členy kabinetu byli úředníci a odborníci. Dle národností byl v něm jeden Slovinec, jeden Polák, jeden Rusín, české zájmy měl zastupovati konservativní šlechtic, prostoduchý politik Arnošt hr. Sylva-Tarouca. Program vlády byl nejen péče o ukojení okamžitých státních potřeb, nýbrž i úsilí »o urovnání cesty k velikému dílu hospodářského, kulturního a politického znovuvybudování společné rakouské vlasti.« V programu Seidlerovy vlády byla i »reforma« ústavy »na základě samosprávy (národů) se zachováním státní jednoty a krajské rozdělení v rámci korunních zemí. Vláda Seidlerova stála na dualistické konstrukci monarchie a v zahraniční politice prohlašovala věrnost Německu a druhým spojencům za války. S parlamentem spolupracovati chtěla

jako vláda předcházející. K novému kabinetu, který přicházel s programem, nechápajícím světovou situaci, hnutí malých národů za sebeurčení a choulativou situací habsburské monarchie, nemohl se »Český Svaz« zachovati jinak, nežli »že setrval na svém opozičním stanovisku a dosavadním taktickým postupu.«

XXI.

Vstup Ameriky do války působil na československý odboj zahraniční nejen tím, že posílena byla víra ve vítězství Dohody, nýbrž i tím, že Čechoslováci v Americe sjednotili se v názoru na konečný výsledek války, pokud se týče jejich staré vlasti. Mezi českými katolíky Sev. Ameriky přípravy Ameriky do války způsobily patrný obrat.*) Čeští katolíci Sev. Ameriky, kteří dříve váhali připojiti se k československému odboji zahraničnímu, poněvadž nechtěli se dostati do rozporu se svými občanskými povinnostmi ve státě, v němž byli usedlí, dokud byl neutrální, v polovici ledna r. 1917 v Chicagu prohlásili se pro zahájenou akci, směřující k docílení nejvyšší svobody českého národa. Dne 6. února založili »Národní Svaz českých katolíků«, který by řídil akci za úplné osvobození Čechoslováků. »Národní Svaz« zahájil svoji činnost teprve na konci března r. 1917, t. j. v době, kdy již byly přerušeny diplomatické styky mezi Sev. Amerikou a Německem. Motiv tohoto obratu v chování se českých katolíků nebyla na prvním místě tužba po československé samostatnosti, nýbrž jejich americké občanství. »Čím více dnes voláme po neodvislosti Čech a Slováků,« pravil P. O. Zlámal dne 16. května r. 1917 na slavné schůzi katolických Čechů v Chicagu, »tím vítanější jsou ve Washingtonu hlasy naše. Vždyť hlasy ty dokazují, že američtí Čechové a Slováci jsou v boji Spojených Států proti Německu elementem naprosto spolehlivým, poněvadž mají k tomu o jednu příčinu více než kterýkoli Američan. První příčinou naší loyálnosti je naše americké občanství; druhou, dodatečnou příčinou je naše tužba po navrácení svobody zemím koruny svatováclavské a našemu bratrskému Slovensku.« »Národní Svaz« svoji akci vedl vedle »Národního sdružení« a začasťe chtěl učiniti kroky, které již »Národním sdružením« byly podniknuty. Aby se zamezila dvojí a na americkou veřejnost ne dobře působící činnost, došlo v květnu r. 1917 k jednání o spolupráci mezi oběma institucemi, které vedlo dne 4. července r. 1917 k úplné dohodě. Od toho dne »Národní Svaz« a »Národní Sdružení« odbojnou akci proti habsburské monarchii v Sev. Americe vedly jednotně pod firmou »Národního Sdružení« a zvláště pečovaly společně o financování celého zahraničního odboje československého. »Národní Svaz«,

*) Za svobodu Čechie, Chicago (1917). — Fr. Šindelář: Referát, přednesený na generální konferenci v Chicagu dne 25. února 1919.

stejně jako »Národní Sdružení« uznaly »Národní Radu« v Paříži, v jejímž čele stál prof. Masaryk, za nejvyšší československou zahraniční instituci, podřizovaly se jejím příkazům a peněžité ji podporovaly. Když v únoru roku 1918 v Chicagu se utvořila odbočka »Národní Rady«, zasedli v ní zástupci nejen »Národního Sdružení« a »Slovenské Ligy«, nýbrž i »Národního Svazu.« »Národní Svaz českých katolíků« k spolupráci se svobodomyšlným »Národním Sdružením« a s »Národní Radou« v Paříži šel za určitých předpokladů, jejichž splnění v případě, že bude dobyt československého státu, zaručil ústně i písemně sám prof. Masaryk, když zavítal do Ameriky. Týkaly se postavení katolické církve v československém státě. Masaryk, který o sobě potvrdil, že není a nikdy nebyl nepřitelem katolického náboženství, nýbrž že byl a je nepřitelem rakouského katolicismu, který jest zneužíváním náboženství k politickým cílům rakouské vlády, vyslovil se proti konfiskaci církevního majetku, poněvadž takový majetek pozebnání státu nepřináší. Pokud se týče poměru státu a církve, označil, že nejvhodnější soustavou byla by soustava ve Spoj. Státech Severoamerických a soustava ta se stane vzorem československému státu. Masaryk se písemně zavázal, že pokud to bude v jeho moci, provede se rozlučka církve od státu bez ukvapení, spravedlivě, povolna a za spolupůsobení církevních autorit.

»Národní Svaz« po dohodě s »Nár. Sdružením« samostatně učinil jen jedinou větší politickou akci, která mu příslušela. Dne 20. listopadu r. 1917 podal papeži Benediktu XV. pamětní spis, aby i on působil ve prospěch politického osvobození československého národa. Papež odpověděl, ujistil české katolíky svojí láskou, ale k vlastnímu jádru pamětního spisu stanovisko nezahlasil, nýbrž se mu vyhnul.

Politické vedení československé v Sev. Americe od vstupu Ameriky do války využívalo i parlamentních řádů a zvyklostí, aby o osvobození Čechoslováků byl náležitě informován prezident soustátí a parlament sám.*) Presidentu Wilsonovi bylo podáno několik memorand a o československém politickém osvobození mluvilo se v americkém kongresu poprvé a jednou před vstupem Ameriky do války, v únoru r. 1916, a po vstupu jejím do světového boje nejednou. Dne 25. května r. 1917 pak byla v senátu navržena rezoluce, aby při mírovém jednání Sev. Americká Unie trvala na politické svobodě Čechoslováků, 31. března r. 1918 byla tato rezoluce opakována. Dne 5. února r. 1918 zasláno bylo důvěrné memorandum zahraničnímu výboru amerického senátu, když hrozilo nebezpečnost, že zahraniční výbor by se mohl vyslovit pro provedení autonomie v Rakousko-Uhersku, tím by Ra-

*) K. Pergler: Politická bilance československé Ameriky. Kr. Vinohrady, 1920.

kousko-Uhersko zachránil a Čechoslovákům vzal naději na obnovení jejich státu.

Abyste v Sev. Americe učiněna byla přítrž nedůvěře Slováků, že by Čechové, dobudou-li politické samostatnosti, nedali Slovákům to, co jim na počátku odboje bylo slíbeno tehdejšími reprezentanty zahraniční propagandy československé, byla dne 30. června r. 1918 uzavřena v Pittsburgu písemná dohoda mezi »Slovenskou Ligou«, »Českým Národním Sdružením« a »Svazem českých katolíků« za přítomnosti předsedy »Nár. Rady« prof. Masaryka. Program připojení Slovenska k obnovenému státu českému byl schválen, ale za podmínky: »Slovensko bude mať svoju vlastnú administrativu, svoj snem a svoje súdy. Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a ve verejnom živote vôbec.« Že československý stát bude demokratickou republikou a ne monarchií, bylo již tehdy mínění obecné a nesporné. Smlouva pittsburská, pokud se týče otázky poměru Slovenska k českému státu, nepřinášela nic nového, nýbrž jen oficiálně potvrzovala a obnovovala, co Slovákům po prvé v únoru r. 1915 slíbil sjezd českých a slovenských osad v Paříži a jeho sliby provádějící »Národní Rada obcí česko-slovenských«.

XXII.

Ruská revoluce, která vypukla dne 14. března r. 1917, byla revoluce rázu politického. Její nositelé byli kaděti a menševici. Čelila proti carskému absolutismu a byla pro politický liberalism a politickou demokracii s jistými ústupky sociálním tendencím doby. Tato vítězná revoluce nechtěla v zahraniční politice změn. Stála při dohodě a usilovala o pokračování ve válce proti ústředním velmocem. Proti carské vládě otevřeně přijala za svůj program sebeurčení národů a tím program československé propagandy zahraniční. Brzy se ukázalo, že cíle politické revoluce nestačily většině ruského národa a že do popředí se tlačilo, když otázky politické byly rozřešeny ve smyslu demokratickém, řešení naléhavých otázek sociálních. Této náladě učiněn byl ústupek nejprve přeměnou vlády ve směru dalších ústupků sociálnímu hnutí dne 18. května a pak prohlášením Ruska republikou dne 16. září r. 1917. V čelo státu byl postaven A. F. Kerenskij. Nezměnil ničeho na názoru o postavení Ruska k dohodě a ústředním velmocem, ale změnil mnoho v mínění o českém odboji zahraničním. Pokládal jej za dílo československého nacionalismu a šovinismu a nechápal, že by se československá otázka neměla rozhodnouti jako vnitřní otázka habsburské monarchie. Kerenskij se dlouho neudržel. Jeho strana, menševici, stejně jako před tím kaděti, ukázala se neschopnou ovládati ruský stát. Ani jedna z obou těchto stran neměla energických mužů, kteří by za všeobecné ruské rozháranosti dovedli třímati otěže vlády. Dne 6. a 7. listopadu

r. 1917 došlo v Petrohradě k nové revoluci, za níž bolševici v čele s Leninem a Trockým zmocnili se vlády. Prohlásili Rusko sovětovou republikou a za svůj nejbližší program vytýčili to, k čemu za rozervanosti Ruska a jeho neschopnosti pokračovati úspěšně ve válce by byla bývala dříve nebo později nucena sáhnouti každá ruská vláda: okamžitý mír s ústředními velmocemi. Vláda bolševická při tom silnými písmeny na svůj prapor vetkala i sebeurčení národů.

Ruská revoluce působila na Čechy a Slováky v několika směrech. Nejprve Rusko přestalo býti oporou v českých kombinacích. Ruská revoluce však posílila obecně proud demokracie a vzbudila naděje na vítězství ideí těch za války. Carofilský východní směr, který mezi Čechoslováky na Rusi před vypuknutím revoluce měl převahu, již si dobyl r. 1916 na dubnovém sjezdu »Svazu československých spolků«, klesl na menšinu a vedení českých věcí na Rusi dostalo se do rukou československých pokrokářů. Carská vláda byla odsuzována jednak z důvodu nacionálního, že chtěla separátní mír s Německem, jednak z důvodů demokratických jako vláda absolutistická; vláda revoluční chválena byla z důvodů nacionálních, poněvadž chtěla válku až do vítězství a poněvadž byla revoluční a demokratická. Kyjev přestal býti střediskem československé akce na Rusi a stal se jím Petrohrad. Jos. Dürich se svým plánem, potíraným dr. Štefánikem, zříditi na Rusi za souhlasu a podpory ruské vlády »Československou Národní Radu«, která by vedle Československé Národní Rady v Paříži řídila na Rusi samostatně československý odboj, ztroskotala a byl i Kyjevem opuštěn. Československé vojsko na Rusku dne 20. března r. 1917 prohlásilo určitě: »Uznáváme prof. T. G. Masaryka prozatímním diktátorem samostatného česko-slovenského státu a Národní Radu v Paříži pod jeho předsednictvím za prozatímní vládu, které skládáme přísahu věrné služby!« Organ kyjevského směru »Čechoslovan« dne 22. března r. 1917 označil za nejvyšší autoritu československou Národní Radu pařížskou s prof. Masarykem v čele a Svaz čsl. spolků otevřeně zdůraznil nevhodnost té Národní Rady, kterou připravoval Dürich. Nebezpečnost rozštěpení československého odboje na Rusi bylo pod dojmem revoluce ruské zažehnáno. Dr. Štefánik nasadil vše, aby tomuto krajnímu nebezpečnosti se předešlo, a když se mu podařilo je odvrátit, pokusil se československý odboj na Rusi postavit na nový základ organizační. Za carské vlády jakýkoliv pokus o to byl by býval bezvýsledný, poněvadž nebylo volnosti v politickém životě a spojení českého odboje na ruské půdě s odbojem v druhých státech dohodových bylo téměř nemožné, za nové vlády revoluční dána byla možnost, aby českoslovenští zajatci mohli se účastniti politického života, aby činili politické projevy, aby se pokusili o svoji organizaci a aby navázán byl styk s krajany v druhých dohodových státech. Na květnovém sjezdu v Kyjevě r. 1917

mohli politicky vystoupiti již čeští zajatci, porokovati o svých snahách a cílech a učiniti usnesení. Sjezd kyjevský podrobil se jednohlasně politickému vedení pařížské Československé Národní Rady, usnesl se zříditi jako jediného představitele a organizátora v otázkách vojenských a národně politických její odbočku na Rusi, jejíž předsedou by byl vždy člen Nár. Rady, meškající právě na Rusi, za sídlo odbočky určil Petrohrad, jakožto ústřední místo ruské politiky. Činnost »Svazu československých spolků« se sídlem v Kyjevě omezila se budoucně jen na konsulární záležitosti krajanů, usedlých v Rusku. Českému odboji na Rusi byla dána podstat, na níž mohl se, po ukončení vnitřních sporů mezi Petrohradem a Kyjevem, úspěšně vyvíjeti. Prof. Masaryk po ukončení kyjevského sjezdu, dne 16. května r. 1917, přijel do Petrohradu. Za carské vlády nemohl se na Rus odebrati, poněvadž jeho pokrokovost a jeho názory o Rusku, pronesené v knize »Rusko a Evropa«, v Rusku zakázané, budily nedůvěru v jeho působení, jeho práce nebyla by se mohla rozvíjeti ve své plnosti a míti úspěch u tehdy rozhodujících politických činitelů; za revoluční vlády mohl však dojeti na Rus, býti tam veřejně činným a mohl míti úspěchy nejen u československých lidí, nýbrž i vůdčích politiků ruských, s nimiž ho již před válkou sblížovaly ideje demokratické a smysl pro řešení problémů sociálních. Masaryk, přišed na Rus, celou svoji váhou a autoritou podepřel organizační dílo, které těsně před jeho příchodem vykonal dr. Štefánik, ujal se ihned jako předseda vedení odbočky a počal pracovati pro úspěch československé odbojné akce zahraniční. Úspěch ten ležel ve vybudování československé armády především z československých zajatců na Rusi.

Nebylo by správné domnívati se, že všichni českoslovenští zajatci hned, jakmile se dostali na ruskou půdu, hořeli touhou vstoupiti do řad dobrovolníků, bojujících proti ústředním velmocem, nebo do řad připravované a budované československé armády a že proto uskutečnění myšlenky vybudovati československou armádu ze zajatců byla věc snadná. Všichni českoslovenští zajatci, nejen na Rusi, nýbrž i jinde na půdě Dohody, nebyli jednoho a téhož mínění. Byli mezi nimi tři proudy: první, který byl radikální a z přesvědčení nabízel svoji práci v boji proti Německu a Rakousko-Uhersku, druhý, který se nechtěl angažovati z opatrnosti, a třetí, který, jakožto rakousky smýšlející, nechtěl podporovati akce, směřující proti habsburské monarchii.*) Československá brigáda na Rusi, jejíž zárodkem byla »Česká družina«, měla okolo 1. prosince r. 1916 jen 5750 mužů (ve dvou plucích).*) Byl tudíž první veliký úkol československé propagandy

*) Jaroslav Papoušek: Zborov. Praha 1921, str. 49. — Dr. Fr. Vl. Šteidler: Československé hnutí na Rusi. Praha 1921, str. 22. — J. Logaj: Československé legie v Itálii. V Praze 1922. Str. 53.

*) Dr. Fr. Vl. Šteidler v uv. knize str. 22.

v tom, aby zagitovala rozumovými důvody pro vstup do československé armády co nejvíce zajatců. Druhý předpoklad vybudování československé armády na Rusi byl, aby ruská vláda dala konečně povolení k formování československého armádního sboru. Za carské vlády toho nemohlo býti dosaženo, za revoluční vlády se nejprve podařilo, že dne 5. května r. 1917 hlavní vojenský stan dal svolení k definitivnímu formování československé armády, ale svolení to za vlády Kerenského zůstalo jen na papíře pro jeho socialistickými důvody diktovanou nepřízeň k československému odboji a pro jeho nepřátelství k tvoření se samostatné armády. Teprve, když československé brigádě podařilo se u rusínského městečka ve vých. Haliči na řece Strypě, u Zborova, dne 2. července r. 1917, za dávno připravovaného nástupu ruského vojska dobytí za nejtěžších podmínek proti ústředním velmocem prvního velikého vítězství, jímž Čechoslováci na sebe obrátili pozornost všech dohodových států, a když Kerenskij pochopil, že za zuboženého stavu ruských vojáků a rozervanosti rudé armády by mohl proti nepříteli Ruska užítí s nadšením proti svým odvěkým nepřítelům bojujících a vyškolených československých zajatců, povolil nábor mezi zajatci v nejširším rozsahu. Výsledek byl ten, že československá brigáda byla rozmnožena o 30.000 nových dobrovolců. Jádro tvořili dělníci, drobní řemeslníci a malí zemědělci.

Ziskávání československých zajatců pro vybudování československé armády pokročilo záhy tak, že dne 9. října r. 1917 byl zřízen samostatný československý armádní sbor jako část armády ruské, ale s velitelem, jmenovaným za souhlasu prof. Masaryka, s velící řečí českou a disciplinárním řádem francouzským. Tohoto sboru mohlo však býti použito pouze proti vnějšímu nepříteli, poněvadž ruská odbočka Národní Rady sledovala politiku naprosté loyality a neutrality a vyhýbala se zasahování do vnitřních poměrů ruského státu.

Za tohoto vzrůstu československého vojska mohl býti proveden aspoň částečně plán, aby díl československého vojska za souhlasu ruské vlády odejel do Francie. Dne 19. července r. 1917 v La Rochelle objevila se první četa českých vojáků z Ruska, dne 12. listopadu r. 1917 přišel do Francie jejich další transport.

Masarykovi, který na podkladě organizace Štefaníkem v Rusku položené pokusil se rozřešiti problém vybudování československé armády z československých zajatců, podařilo se u ruské vlády i československých zajatců dílo, zajišťující úspěšný pokrok politické akce československého odboje zahraničního. Masaryk pro tuto svoji neúpornou činnost na Rusi stal se obecně váženou a uznávanou autoritou všech Čechoslováků a v té době dáno mu bylo na Rusi pojmenování: »tatiček« Masaryk, vystihující lidovým způsobem tak trefně jeho neskonale starostnou péči o velikou rodinu československou v době pro ni nejtěžší.

Od konce června r. 1917 česká politika ve staré vlasti mohla zase navázati styk s českou politikou za hranicemi. Mezinárodní konference socialistická v Stokholmu stala se tehdy dveřmi do pevně uzavřeného světa a umožnila schůzku delegátů československé strany sociálně demokratické s oficiálním zástupcem odbočky Národní Rady československé na Rusi, ve Stokholmu. Od počátku července r. 1917 české politické kruhy soustavně byly informovány o politické situaci za hranicemi z anglických, francouzských a vlašských deníků, které pro potřebu poslanců se počaly vykládati v knihovně říšské rady ve Vídni. Slováci o zahraniční situaci byli informováni zahraničními časopisy a brožurami, které byly shromažďovány v budapeštské městské knihovně, ochotně Slovákům zapůjčovány a jejich obsah byl sdělován českým politikům. Poslanci polští a němečtí, kteří vrátili se ze zajetí ruského do vídeňského parlamentu, přinesli s sebou zprávy i dokumenty, které valně přispěly k informaci českých poslanců o stavu českého odboje na Rusi. Vracející se váleční zajatci čeští sdělovali poslancům své zkušenosti a pozorování za hranicemi. Styk s cizinou byl stále volnější a tak bylo možno navázati mezi československou propagandou za hranicemi a českými politiky v staré vlasti důvěrné styky, třeba že ne hned soustavně a pravidelně. Od polovice roku 1917 české politické vedení nebylo již ve svých kombinacích odkázáno jen na domněnky a dohady, nýbrž mohlo opírat se o určitá fakta.

Od podzimku r. 1917 ve všech skupinách české politiky v staré vlasti nabýval aktivní radikalism půdy a nastaly ve všech stranách českých osobní změny ve prospěch tohoto směru. V mladočeské straně odstoupil směr oportunistický z vedení a orgán strany té, »Nár. Listy«, dostal se dne 15. října r. 1917 do rukou vůdce aktivního radikalismu dra. Rašína, v národně sociální straně, po odstupu oportunistických politiků, strana byla vedena stoupenci aktivního radikalismu, z vojny navrátilším se posl. J. Stříbrným a z vězení vyšlým V. Klofáčem, kteří dne 25. září mohli zasednouti na křeslo poslance v říšské radě. V klubu českých sociálních demokratů dne 18. října r. 1917 nebyl již zvolen předsedou dr. B. Šmeral, nýbrž aktivně radikálně naladěný posl. G. Haberman. Dne 26. září r. 1917 poslanci klubů mladočeského, národně sociálního, neodvislých poslanců (klub dr. Stránského) a mimo »Český Svaz« dosud stojící dva poslanci státoprávně pokrokoví vytvořili pod vlivem měnící se nálady veřejného mínění jediný poslanecký klub: »Český klub státoprávní«, závazně rozhodující v politických otázkách prostou většinou, a tento klub všemi svými členy se přihlásil do »Českého Svazu«. Teprve od tohoto okamžiku všichni čeští poslanci na radě říšské do jednoho tvořili jednotnou politickou reprezentaci v poslanecké sněmovně

říšské rady, reprezentaci ukázněnou, kde menšina podrobovala se usnesením většiny. Pod vlivem těchto změn bylo i přerozeno dne 7. listopadu r. 1917 předsednictvo »Českého Svazu« a to tak, že směr aktivně radikální byl v něm stejně silný jako směr oportunistický. Mimo parlament, v zemích českých, konaly se přípravy, aby starý »Národní Výbor« mohl býti ve vhodnou chvíli nahrazen novým »Národním Výborem«, spočívajícím na nových základech. Ze stran mladočeské, státoprávně radikální, realistické a přístupem strany staročeské budována byla nová, jednotná strana s radikálním politickým programem: »dosazení samostatnosti celého československého národa v historické jeho vlasti i přirozených jeho sídlech a hranicích«, nazvaná »Česká státoprávní demokracie«, strana složením svým liberálně buržoasní, vedle níž existovaly pak jen strany katolická, agrární, národně sociální a sociálně demokratická. V čelo »Československé státoprávní demokracie« byl postaven dr. Kramář s patrným úmyslem navrhovatelů, aby jako hlava této veliké a v jistém okamžiku i největší politické strany české měl v ní legitimaci pro nejpřednější politické postavení v budoucím, samostatném státě československém.

XXIV.

Ruská vláda, poněvadž poznala, že Rusko bylo neschopno vésti dále válku, nabídla ústředním mocnostem mír, který by byl základem všeobecného míru. Ministerský předseda rakouský dr. Seidler učinil o tom sdělení dne 30. listopadu r. 1917 poslanecké sněmovně říšské rady s poznámkou, že rakouská vláda pozvání ruské k míru přijala za podmínky, že bude upuštěno navzájem od všelikého vměšování se do vlastní organizace vyjednávajících států. Ruská vláda nabízela mír nejen, jak ne jednou řekl hr. Černín, bez anexí a kontribucí, nýbrž i na zásadě sebeurčení národů. Dr. Seidler se této podmínce ve svém výkladu vyhnul, ba ji i odsoudil. Tato významná událost nemohla zůstatí bez vlivu na politiku »Českého Svazu«. Dvě otázky si žádaly řešení: 1. Může »Český Svaz« beze všeho, mlčky, po svém velkém rozmachu za obnovení československého státu připustiti, aby první pokus o mír dál se bez účasti národů, bojujících za své sebeurčení? 2. Jest možno, aby dosavadní plnomocníci Rakousko-Uherska na mírových poradách vylučovali z jednání zásadu sebeurčení národů? »Český Svaz« v delegacích dne 4. prosince r. 1917 ústy svých řečníků (Staněk, Klofáč) a spojených s Čechy delegátů jihoslovenských obě tyto otázky přivedl na přetřes, žádal, aby hr. Černín postavil se na základ sebeurčení národů v nejpřípustnější míře a aby do mírového jednání s Ruskem byli přibráni i legitimovaní vyslanci neněmeckých národů habsburské monarchie, ale oboje žádal marně. Dne 15. prosince bylo s Ruskem uzavřeno příměří, aby dne 22. prosince r. 1917 v Brestu

Litevském mohla započítí mírová jednání mezi Ruskem a ústředními velmocemi. »Český Svaz« spolu s Jihoslovenským Klubem učinil za této situace v poslanecké sněmovně pilný dotaz, proč nejsou legitimovaní zástupcové lidu přizváni k účasti na mírovém jednání s Ruskem. Ministerský předseda dr. Seidler, kráčeji úplně dle příkazů hr. Černína, požadavek »Českého Svazu« a Jihoslovenského Klubu dne 19. prosince r. 1917 odmítl. Ve chvíli, kdy delegace byla odročena a rakouský parlament byl na vánočních prázdninách, hr. Černín učinil dne 25. prosince r. 1917 při jednání o mír proti ruskému stanovisku o sebeurčení národů prohlášení: »Otázka státní příslušnosti národních skupin, nemajících státní samostatnosti, nemůže býti podle stanoviska mocností čtyřspolků upravena mezistátně. Otázka ta buď v daném případě každým státem řešena s národy jeho samostatně cestou ústavní.« »Český Svaz« po tomto prohlášení hr. Černína ihned žádal předsedu poslanecké sněmovny za její svolání, aby mohl k mírovému prohlášení hr. Černína zaujmouti stanovisko, a když tento byl ochoten tak učiniti až teprve 15. ledna r. 1918, dal politickým stranám v Praze v úvahu, zda by se nemělo dříve, mimo říšskou radu, protestovati proti názorům hr. Černína. Pražské, fakticky i formálně neposlanecké kruhy politické chopily se ihned tohoto podnětu a svolaly na 6. ledna r. 1918, na den tří králů, do Prahy schůzi všech českých říšských poslanců a všech českých lidových poslanců z posledního, rozpuštěného sněmu českého, a ze sněmů moravského a slezského za války nesvolaných, jakožto zvolených zástupců českého národa. Tomuto shromáždění dán byl historicky zdůvodněný název generální sněm poslanců ze zemí českých. Jeho výsledkem byla t. zv. deklarace, již odůvodnil předseda »Českého Svazu« Fr. Staněk. Základ deklarace tvořil návrh dra Rašína v původním znění směřující k tomu, aby prohlášení »Českého Svazu« z 30. května r. 1917 bylo opraveno v té části, ve které se mluvilo o habsburské dynastii a státu českém jako historickém útvaru, návrh, který byl na několika místech modifikován a těsně před zahájením schůze podstatně změněn. Byl-li návrh Rašínův protirakouský a protihabsburský a mluvil je o obnově úplně samostatného státu československého, stála deklarace tříkrálová na stanovisku státního prohlášení »Českého Svazu« z 30. května r. 1917. Úsilím moravských katolíků vsunuta byla totiž do prvního odstavce deklarace věta: »zdůrazňující veškerá prohlášení českého poselstva na radě říšské« a větou tou byl pozměněn vlastní smysl návrhu Rašínova. Katolíci však nedocílili, aby se v protestu mluvilo i o dynastii. Deklarace tedy programaticky neopustila státoprávní prohlášení z 30. května r. 1917, ona na ně vědomě navázala a jen z prohlášení toho do popředí postavila, co vzhledem k prohlášení Černínovu zdůrazniti bylo nutné, požadavek sebeurčení národů. Jádrem deklarace tvoří věty, odpovídající tehdejšímu tužbám a nadějím českého lidu: »Trvalým

může se státi jenom mír takový, jenž odstraní staré křivdy, brutální moc převahy zbrani, jakož i nadprávi států i národů nad národy druhými, mír takový, jenž zabezpečí rozvoj národům velkým i malým a osvobodí zejména ony národy, kteří sténají dosud pod cizí nadvládou. Proto také toto právo na svobodný život národní a sebeurčení národů, ať malých či velkých a jakékoli příslušnosti státní, musí býti základem příštího práva mezinárodního, zárukou míru a přátelského soužití národů, i velkým statkem ideálním, který si lidstvo vydobude z hrůz světové války Mír, který by národu našemu nepřinesl spravedlnosti a svobody, nemohl by pro něho býti mírem, nýbrž jen počátkem nového mohutného a důsledného zápasu za státní samostatnost, v němž by národ náš napial veškeré své síly hmotné a mravní až do krajnosti a v tomto bezohledném boji neustal až do šťastného konce. Národ náš hlásí se o svou samostatnost, opíraje se o své historické právo státní a jsa prodechnut všecek vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovenské přispěl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství, přiznávaje v tomto státě národním menšinám plná rovná práva národní.« To bylo ve věci i ve formě přijetí ideí států dohodových, pro něž český národ se vyslovil hned dne 8. prosince r. 1870 v memorandu českých poslanců o mezinárodních otázkách evropských. V těchto větách bylo vyznačeno stanovisko českého národa k nové úpravě poměrů mezinárodních.

Deklarace jest především protestem. Jest protestem, aby se mír smlouval bez účasti národů, jest protestem proti pokusu o mír s vyloučením zásady sebeurčení národů, jest protestem proti zahraniční politice habsburské monarchie, representované v Brestu Litevském hr. Černínem. Jménem československého národa, jménem Čechů i Slováků, upírá mu legitimaci uzavíratí mír s Rusy toho obsahu a tou methodou, jaké Černín nastoupil. Positivně deklarace za předpoklady spravedlivého míru stanoví nejen program sebeurčení národů, nýbrž i účast československého národa a plnou volnost obhájití svých práv na mírovém kongresu. Od revise ústavy deklarace neočekávala provedení zásady sebeurčení národů.

Deklarace byla přijata dne 6. ledna r. 1918 jednomyslně přítomnými českými poslanci. Její přijetí spadlo do doby: den po prohlášení Lloyd-George a dva dny před prohlášením Wilsonovým (viz zde hlavu III., str. 86.), z nichž bylo jasno, že dohodoví státníci ještě nepočítali se zničením habsburské monarchie a snahy národů v Rakousko-Uhersku po politické samostatnosti omezovali na poskytnutí první příležitosti k jejich autonomnímu vývoji. A na poli válečném na počátku ledna r. 1918 situace byla po

Dohodu málo nadějná, méně nadějná nežli v době státoprávního prohlášení z 30. května r. 1917. Proto ne původní Rašínův návrh deklarace, většinou odmítnutý, odpovídal mezinárodní diplomatické a vojenské situaci, nýbrž ten, který byl dne 6. ledna r. 1918 přijat generálním sněmem.

Seidlerova vláda nedovolila znění deklarace uveřejniti, až teprve dne 30. ledna r. 1918, když se objevilo, že by v poslanecké sněmovně říšské rady zabavení deklarace nebylo našlo většiny, poněvadž většina sněmovny sdílela mínění, že není přípustno, aby projev vůle celého národa byl konfiskován. Seidler odmítl dne 22. ledna r. 1918 v plenu sněmovny deklaraci jako ovoce válečné psychosy. Nespátroval v ní ani potuchy o celostátní a dynastické příslušnosti českého národa, viděl, že revoluce se v ní staví na mezinárodní stanovisko a suverenita československého státu se pokládá za jedinou věc.

Z českých poslanců vědomě schůze tříkrálové se neúčastnil a deklaraci nepodepsal poslanec dr. B. Šmeral. Proč tak učinil, vložil otevřeně v »Právu Lidu« dne 7. února r. 1918. Jeho neúčast byla protestem proti tehdejšími nedostatkům ve vedení české politiky. Generální sněm neměl, dle něho, práva stavěti se na stanovisko odlišné od státoprávního prohlášení z 30. května r. 1917 bez slyšení vůdčích korporací politických stran. Deklaraci měly učiniti nejen poslanecké kluby, nýbrž i výkonné výbory. Zemští poslanci neměli býti přizváni, poněvadž zemské sněmy nebyly demokratické a odumřely. Dr. Šmeral neuhodil, jak postřehne hned dle toho, co výše jsme řekli, ve všem na pravdu, ale tlumočil veřejně mínění většiny českých poslanců na radě říšské, projevené důvěrně v klubech říšských poslanců hned dne 6. ledna r. 1918 potud, že protestoval proti určování cest české politiky pražskými kruhy, fakticky i formálně mimoposlaneckými, místo národu zodpovědnými poslanci.

Zahraněční propaganda československá od tříkrálové deklarace dovolávala se pro své akce často tohoto projevu a prohlášení z 30. května r. 1917 stavěla pro jeho rakouský jasný a bezesporný obsah do pozadí. Dávala mu smysl, jaký pro své akce potřebovala, smysl odhodlání k boji za úplně samostatný československý stát bez rámce Rakousko-Uherska a bez habsburské dynastie.

Černín v mírovém jednání pokračoval bez ohledu na protest a požadavky Čechů. Stejně tak v mírovém jednání postupovali ruští jednatelé. Nepochybovali ani na chvíli o jeho legitimaci k jednání, kterou v pochybnost brali účastníci generálního sněmu tříkrálového. Hr. Černín, který se svého stanoviska o sebeurčení národů se musil odehýlati, když Ukrajina chtěla uzavřítí jako samostatný stát s ústředními mocnostmi separátní mír, poněvadž hlad v Rakousku a naděje na obilí v Ukrajině ho k tomu nutily, uzavřel nejprve dne 9. února r. 1918 mír s Ukrajinou a dne 3.

března r. 1918 mír se sovětovou vládou. Získal těmito míry za uznání sebeurčení Ukrajiny chléb především v Ukrajině pro hladovějící Rakousko. Centrální mocnosti mohly své čtyry rozmnožit o své vydané zajatce a uvolnily na východní frontě svá vojska, aby je mohly vrhnouti na frontu západní a aby tím dohodové mocnosti nutily k míru, a kdyby mír nechtěly uzavřít, k rozhodnutí války bojem. Naděje ústředních mocností na dobrý výsledek války stouply. Myslíly, že mír v Brestu Litevském uzavřený s Ukrajinou a Rusy bude základem všeobecného míru.

Hr. Černín od tříkrálové deklarace zanevřel k české delegaci více nežli před tím. Maje možnost bez překážek stopovati projevy, úspěchy a rozvoj zahraniční propagandy československé, vedené prof. T. G. Masarykem a srovnáváje postup její s postupem českých poslanců doma, dospěl k názoru, že činnost českých politiků v staré vlasti jest v korespondující souvislosti s prací československého odboje zahraničního. Nenávist k českému národu, již jeho srdce pro to překypovalo, nedala se dlouho udržeti. Propukla u něho na venek dne 2. dubna r. 1918, když přijímal deputaci města Vídně a kdy k ní pravil: »Jistí vůdcové národa, zástupci lidu, vykonávají podvratnou práci proti německému spolku, který se tak skvěle osvědčil, usnávají se o resolucích, jež ani o vlas nesouvisejí již se státní myšlenkou, nenacházejí slova pokárání pro české vojsko, které zločinně bojuje proti vlastní vlasti a jejím spojencům ve zbrani, chtějí vytrhnouti části z uherského státu, pronášejí pod ochramou immunity řeči, jimž nelze jinak rozuměti než jako volání k nepřátelské cizině, aby pokračovala v boji, aby podporovala jejich vlastní politické snahy, a rozplameňují znovu a znovu uhasínající válečnou litici v Londýně, Římě a Paříži. Bídny, ubohý Masaryk není jediný svého druhu, jsou takoví Masarykové také v mezích hranic mocnářství.« To bylo otevřeně vypovězení boje českému národu za jeho válečnou politiku ve formě briskní a vášnivě, v jaké nečiní rozvážní diplomaté své oficiální projevy. »Český Svaz« hned den po této Černínově řeči protestoval proti ní jako proti neslýchanému útoku na národ a podal stížnost na nesvolání zahraničního výboru delegace říšské rady, kde souboj s Černínem by se byl býval mohl tvářiti v tvář odbytí, u předsedy tohoto výboru; čeští členové panské sněmovny, z nichž v té době ještě ani jediný neopustil rámeček dynastií habsburské monarchie, u ministerského předsedy dra. Seidlera ohradili se proti projevu Černínovu. Seidler, který již věděl, že mezi Černínem a císařem jest napjetí pro chování se císařovo při pokusu o separátní mír, učiněný prostřednictvím princů Bourbonských, hleděl napravit vůči české delegaci ton Černínovy řeči, ale marně. Pražské mimoposlanecké kruhy řeč Černínovu pokládaly za vhodnou příležitost, aby celý, hr. Černínem pro jeho snahy o konečné cíle národa napadený český lid vyslovil svoje staré politické touhy, své dávné politické naděje, aby dal na jevo svoji

úplnou jednomyslnost v nazírání a svoje nezdolné odhodlání dobytí jich za každou cenu, aby projevili, že nechce na cestě své ustoupiti žádným hrozbám a odsudkům, že nedá se podlomiti hrozbami. Dne 13. dubna r. 1918 sešli se za předsednictví předsedy »Českého Svazu« F. Staňka v Praze členové všech vrstev českého národa, kteří representovali český lid jako jednolitý celek. Za povznesené nálady uvítali v zástupcích Hrvatů, Srbů a Slovinců své věrné a statečné spojence a spolubojovníky, za svůj politický program prohlásili, jak výslovně zdůraznil ve své řeči Al. Jirásek, státoprávní prohlášení z 30. května r. 1917 a tříkrálovou deklaraci z roku 1918 a složili tuto překrásnou přísahu, přednesou Aloisem Jiráskem a pocházející z pera dr. Frant. Soukupa a dr. Aloise Rašína: ».... Všechn národ, sjednocen tak, jak toho dějiny Tvoje (národe československý) nejsou pamětníky, stojí jako žulová hradba za vším tím, co Tvoje poselstvo v památných svých a historických deklaracích zjevilo. Tak zde stojíme! A v pevné, nezlomné důvěře v konečné vítězství nejsvětějších práv svých, v důvěře ve vítězství spravedlnosti, ve vítězství práva nad násilím, svobody nad porobou, demokracie nad výsadami a pravdy nad klamem ve velikém rozhranění dějin světových zvedáme ruce své a při drahé památce předků, před očima vzkříšeného národa a nad hroby padlých v mohutném souzvuku všech duší svých slibujeme dnes a pro všechnu budoucnost: Zůstaneme, kde jsme stanuli! Věrní v práci, věrní v zápase, věrní v utrpení, věrní až do hrobu! Vytrváme, dokud nezvítězíme! Vytrváme, až pozdravíme samostatnost svého národa! Zdráv buď národe československý! Zůstávej ratolestí rostoucí, přijdiž čas Tvůj! Rostiž a vzkvetej a rozkvetej svobodný ve vlastech svých a ve velké bratrské rodině národů světa pro štěstí Svoje i pro blaho příštího osvobozeného lidstva!« Po této národní přísaze celý československý národ byl odhodlán neustoupiti v boji započatém, dokud se nesplní aspoň obsah státoprávního prohlášení z 30. května r. 1917 a deklarace generálního sněmu z 6. ledna r. 1918.

Národní přísaha byla složena jménem československého lidu, ale jen Češi mohli ji vykonati. Slovinci, jimž maďarské panství nedovolilo jediného volného projevu a pohybu, nemohli se účastniti národní přísahy a mohli jen ve svých oteckých sídlech, ještě pod cizím panstvím, ve svém nitru, ve svém srdci a v své hlavě, duchem připojiti se k národní přísaze, o níž citili, že i je váže, třeba že nemohli býti při jejím složení. Odvážili se projeviti toto své vnitřní citění po prvé od vypuknutí války, dne 1. května r. 1918 na veřejné lidové schůzi v Liptovském Sv. Mikuláši, uspořádané z podnětu dr. V. Šrobára slovenskou sociální demokracií a slovenskými pokrokovými občany, když mimo jiné přijali: »Žiadame bezpodmienečné uznanie práva na samourčenie všetkých národov, nielen za hranicami našej monarchie, ale i národov Rakús-

ka-Uherska, tedy i uhorskej vetve československého kmeňa.«*) Byl to jediný revoluční čin Slováků za války, první ozvěna ze Slovenska na česká prohlášení. Její původce odpykal ji internováním.

Hr. Černín k národní přísaze československého lidu neměl již příležitosti a možnosti zaujmouti stanovisko. Den po složení národní přísahy v Praze podal císaři demisi a byl ihned propuštěn. Nebylo příčinou jeho demise jeho stanovisko k československému lidu, československým lidem odmítnuté, nýbrž neloyální chování mladého císaře k hr. Černínovi za snah o separátní mír Rakousko-Uherska se státy dohodovými. Nástupcem hr. Černína stal se dne 16. dubna r. 1918 poznovu maďarský státník bar. Štěpán Burián z Rájce.

XXV.

Hr. Černín i dr. Seidler byli Němci. Zahraniční politika jejich spočívala na spolku německo-rakouském, který chtěli za každou cenu udržet. Dr. Seidler jako šéf rakouské vlády s tohoto hlediska se díval na vnitřní politiku rakouskou. Němce pokládal za páteř státu, Němcům chtěl dáti všechny možné výhody a výsady, nedovedl si představit, že by se mohlo vládnouti bez nich nebo dokonce proti nim, neněmeckým národům chtěl činiti jen nutné ústupky. Stál k principu národnosti na stanovisku Metternichově. Viděl v něm revoluční prvek, který, kdyby se nechal vyvinout a byl uznán jako prvek státotvorný, byl by s to, aby rozdobil a rozčlenil takový stát, jakým bylo Rakousko. Seidler jako šéf definitivního kabinetu úřednického nepřinášel si svého politického programu. Co převzal od svého předchůdce Clama-Martiniče, v tom chtěl pokračovati. Byl pro revisi ústavy na základě zásad, které sdílel i Clam-Martinič.

»Český Svaz«, který stál i proti definitivní vládě Seidlerově na stanovisku opozičním, utvrdil pro svůj další politický postup na radě říšské spojenectví s poslanci jihoslovanskými. Poslanci těchto národů postupovali ruku v ruce. Ani o píď neustoupili od opozičního stanoviska a všude, ve výborech a plenu sněmovny, v delegacích, podporující se navzájem, hleděli na přetřes přivésti otázku nutnosti řešení české a jihoslovanské otázky ve smyslu prohlášení, poslanci učiněných. Opoziční stanovisko šlo až tak daleko, že v rozpočtovém výboru nebyly přijímány českými a jihoslovanskými poslanci ani referáty. Seidler opoziční odolával. Dne 23. října r. 1917 dosáhl schválení zatímního rozpočtu na čtyři měsíce, opíraje se o německo-polskou většinu, dne 5. prosince r. 1917 dosáhl schválení prodloužení rakousko-uherského vyrovnání o dva roky. Kromě Čechů, Jihoslovánů a německých sociálních

*) Dr. V. Šrobár: Pamäti z vojny a z väzenia (1914—1918). V Prahe, 1922. Str. 105 a 179—192.

demokratů všechny kluby v sněmovně zachraňovaly při této předloze Seidlera od porážky. Ale neměl již této opory, když v únoru r. 1918 jednalo se o rozpočet a jeho provisorium. Tehdy opustili Seidlera Poláci, rozzlobení jednáním o mír s Ukrajinou, již v míru mělo připadnouti na úkor Poláků Cholmsko. Seidler podal dne 7. února r. 1918 demisi. Nebyla císařem přijata. Musil se starati, aby sehnal pro rozpočtové předlohy většinu. Přistoupil k Němcům a získal si je slibem, že vyrvé z komplexu sporných otázek česko-německých otázku krajského soudu v Trutnově a zřídí jej, přistoupil k německým sociálním demokratům a hrozbou, že by byl ochromen parlament, získal si jejich hlasy pro zatímní rozpočet, pokud jde o zajištění úhrady běžných výdajů. Přistoupil k Polákům, jejichž dva ministři podali demisi, která nebyla však přijata, a ústupky v Haliči a prohlášením, že otázka cholmské gubernie není definitivně rozřešena, nýbrž se teprve bude řešiti, docílil, že Polské kolo i polští sociální demokraté při hlasování o zatímním rozpočtu vyšli ze sněmovny. Seidler přistoupil však i k »Českému Svazu« a za vyjítí dvaceti českých poslanců při hlasování o zatímním rozpočtu sliboval odklad nařízení o trutnovském krajském soudu a cokoliv jiného, co by se nedotýkalo Němců, a přistoupil i ke Klubu Jihoslovanskému. Byl ihned u obou těchto opozičních klubů odmítnut. Nastrčil císaře, aby dne 27. února r. 1918 působil osobně na vůdce českých a jihoslovanských poslanců slibem provedení sebeurčení národů v říši cestou parlamentní revise ústavy, ale ani tím ničeho nezískal. Dne 28. února r. 1918 plenární schůze »Českého Svazu« se usnesla, že »není žádné příčiny ke změně dosavadního opozičního stanoviska.« Seidler přes opoziční českou a jihoslovanskou rozpočtovou předlohu dostal pod střechu. Po provedení této státní nezbytnosti hleděl trvale získati si německou buržoasii, a to tím spíše, že navždy musil přestat počítati s Čechy a Jihoslovany a že po demisi Černínově úsilovně vytýkali Seidlerovi i císaři němečtí nacionálové nejen mimo sněmovnu, nýbrž i v ní a v panské sněmovně slabost, zvláště vůči Čechům, a žádali vládu silnější ruky. V prvních dnech května r. 1918 dr. Seidler ve schůzi předsedů stran poslanecké sněmovny ohlásil na základě zákona z 19. května r. 1868 jmenování krajských hejtmánů a to s obvody národnostně ohraničenými, při čemž by se jisté kompetence místodržitelství přenesly na krajské hejtmany, zatím jen v Čechách. Přes protesty »Českého Svazu« a českých členů panské sněmovny, přes společný odmítavý manifest »Českého Svazu« a »Jihoslovanského Klubu« a přes demisi slovinského ministra v kabinetu, přes odmítnutí »Českého Svazu« jakýmkoliv způsobem dáti se s vládou o tom do jednání, byla dne 19. května r. 1918 vydána dvě nařízení ministra vnitra, jedno o zavedení krajských (12) vlád v království českém, druhé o zřízení krajských vlád od 1. ledna r. 1919 v Litoměřicích a na Král. Vinohradech. »Český Svaz«, poněvadž říšská rada byla

tehdy právě na prázdninách, v Praze dne 27. května r. 1918 protestoval proti těmto opatřením vlády. Tento protest byl den na to rozmnožen i o protest českého konservativního velkostatku, který toho dne po prvé, co válka trvala, přistoupil na pomoc českým poslancům proti rakouské vládě. Když zasedla říšská rada, podal »Český Svaz« návrh, aby byla vláda dána do obžaloby pro vydání nařízení o krajských vládách; ale příkazání tohoto návrhu výboru bylo dne 23. července odmítnuto 213 proti 162 hlasům. Čeští členové panské sněmovny podali v sněmovně spolu s konservativní šlechtou z Čech protestní dotaz o vydání krajských oktrojůrek.

Seidler nařízeními o krajských vládách v Čechách mnoho nezískal. Jediné, o kterých myslil, že si je k sobě jako trvalou podporu připoutal, byla nacionální německá buržoasie z českých zemí, poněvadž se jí dalo, co ode dávna žádala: otráslo se za krise válečné soustavou veřejné správní organisace v Čechách, prováděly se kompetenční přesuny, jako by byl mír a klid, dělilo se české království ve dvě části, zákonodárně a správně na sobě nezávislé a českým menším v území, za ryze německé prohlasovaném, brala se možnost jejich národního rozvoje. Ale nacionální německá buržoasie pro vládnutí s parlamentem byla nedostatečná a její starý politický program, který nedovedla změnit dle světové situace ani v poslední chvíli, byl jen hrobem říše, již chtěla udržeti, aby ji mohla ovládati. Na počátku června r. 1918 Seidler neměl již zase ve sněmovně většiny pro státní nezbytnosti. Poláci, kteří zachránili Seidlerovu vládu při prozatímním rozpočtu východem ze sněmovny, postavili se ostře proti kabinetu Seidlerovu, když nabyli přesvědčení, že by nedovedl zachovati nedílnost Haliče a že by byl schopen rozdělit ji, jak naznačoval Ukrajincům. Dne 22. června r. 1918 Kolo polské se usneslo ostře vystoupiti proti Seidlerovi. Byl nucen hned po tomto usnesení podati demisi. Císař ji tentokráte ani nepřijal, ani neodmítl, nýbrž vyhradil si jen rozhodnutí později. Dne 1. července Rakousko proto vstoupilo v stav ex lex, poněvadž nebylo ani parlamentem, ani dle § 14. schváleno rozpočtové provisorium. Krise vlády Seidlerovy nezměnila ničeho na opozičním stanovisku »Českého Svazu« ani pro případ změny kabinetu. Oposice, kterou »Český Svaz« tehdy již provozoval, nebyla oposice vládě, nýbrž státu; obtíže, které se způsobovaly, nebyly obtíže kabinetu, nýbrž obtíže celému státnímu organismu. Na parlamentu »Český Svaz« nebyl již angažován jinak nežli jako na tribuně, s které mohl svobodně a volně mluvit do řad českého lidu i za hranice, k dohodovým státům a vůdcům československého odboje zahraničního. Proto také nevolil taktiku, která by parlament rozbíjela.

Postavení Poláků k vládě Seidlerově hleděly »Český Svaz« i »Jihoslovanský Klub« využití pro svoji oposici. Na počátku července r. 1918 jednaly s polskou stranou lidovou a polskou stranou národně demokratickou o společném opozičním postupu v parla-

mentě. Pro daný okamžik ukázala se oposice ta možnou, poněvadž Polské kolo jako celek stálo v oposici k Seidlerově vládě. Seidler přes všechno své úsilí nemohl sehnati většiny ani pro rozpočet, ani pro válečné úvěry. Měl proti sobě Čechy, Jihoslovany, Poláky, opustili ho i němečtí sociální demokraté a odměněná krajskými vládami německá buržoasie nemohla jeho postavení pro svoji slabost podepřít. Ukázalo se, jak přehnaný byl výrok Seidlerův, že »páteří tohoto mnohotvárného státu jest už jednou německý národ a vždy ji zůstane«. Seidler byl nucen dne 22. července požádati císaře za rozhodnutí o podané demisi. Císař demisi Seidlerova kabinetu tentokráte přijal a dne 24. července r. 1918 ministerským předsedou jmenoval Maxe Hussarka sv. pána z Heinleinů.

Hussarek byl politik staré školy rakouské. Národností byl Němec, politickým programem křesťanský sociál. Rakouské Němce prohlásil za prazdroj kulturní moci Rakouska. Býval v Stürgkhově kabinetu ministrem kultu a vyučování, v resortu, jemuž dobře rozuměl jako bývalý universitní profesor vídeňský a výborný znalec církevního práva. Za války z války nenaučil se ničemu. V době, kdy stal se ministerským předsedou, byl mínění, že vystačí s politickým programem odstouplého Seidlera. Povahově zůstal stejný: byl chování přátelského, umírněného, kluzký jako úhoř, neupřímný a tváří odpůrcově vyhýbavý. Nikdy nevzdával se naděje na kompromis. Až na oba polské ministry, které vyměnil novými dvěma Poláky úředníky, nechal kabinet Seidlerův, jak byl. Dovedl si zjednat, co Seidler nedovedl: jako podporu své politiky Poláky a nevadilo mu, že pro to Ukrajinci, početně daleko Poláků slabší, vstoupili k jeho vládě do oposice. Dne 26. července r. 1918 dosáhl, čeho Seidler nemohl dosíci: schválení zatímního rozpočtu a válečných úvěrů 215 proti 196 hlasům, většinou německo-polskou, rozšířenou o Rumuny. A sotvaže se mu to podařilo, dal odročiti sněmovnu do podzimka a dal prováděti sliby, dané Němcům. Dne 30. července r. 1918 bylo vydáno nařízení o zřízení krajského soudu v Trutnově, kterýžto soud tam měl počítí svoji činnost dne 1. ledna r. 1919 a dne 27. září r. 1918 byla sdělena s veřejností vyhláška, kterou se měnily stanovy zemské správní komise království Českého dle císařského rozhodnutí z 26. září r. 1918 tak, že zemská správní komise se dělila na dvě oddělení: české a německé. Požadavky německé nacionální buržoasie se plnily vládou jednostranně krok za krokem. Hussarkova vláda podrobovala se jejímu diktátu, staletou jednotu království českého soustavně rozbíjela. Marně protestoval vždy proti těmto »neústavním atentátům proti českému národu« »Český Svaz«, marně volal po urychleném svolání parlamentu a delegací. Hussarek, maje na očích brýle nacionálně německého mámení, dráždil český, jihoslovanský a rusínský národy. To vše činil ve chvílích, kdy ve velkém hlavním německém stanu se uvažovalo,

co dělali, když vojenská situace jest pro ústřední mocnosti neudržitelná, to vše činil, když na italské frontě nastával ve Vidni netajený rozklad a když více a více do popředí vystupovaly známky úplné porážky ústředních velmocí.

XXVI.*)

Jestliže březnová revoluce ruská r. 1917 působila na československý odboj na Rusi tím, že dopomohla k vítězství pokrokovému směru a silně zatlačila do pozadí směr carofilský, oba spočívající na basi nacionálně politické, působila listopadová revoluce tak, že československý proud, v ohledu politickém soudící demokraticky a pokrokově, se počal rozštěpovati dle poměru svých částí k socialismu a diktatuře proletariátu, ve směr s bolševismem se stotožňující nebo sympatisující a ve směr bolševism více nebo méně potírající. Toto rozštěpení bylo patrné hned od vítězství bolševiků na počátku listopadu r. 1917 a projevílo se v českém táboře tím, že počal od listopadu r. 1917 vycházeti v Kyjevě orgán českých sociálních demokratů, vedený v duchu komunistickém, pod názvem »Svoboda«. Základ tohoto rozštěpení tvořil názor na socialism a komunism, ale přes různost mínění oba tyto proudy na počátku svém nešly v ohledu národně politickém tak daleko, aby se rozcházely v názoru na znovuoobnovení československého státu a aby oba neuznávaly Národní Radu československou za svoji nejvyšší autoritu v otázkách politických.

Odbočka Národní Rady československé, již až do března r. 1918 v čele stál tehdy na Rusi dlící prof. T. G. Masaryk, která pozorovala, že věci na Rusi spějí v občanskou válku a že tato občanská válka by mohla Českoslováky odvésti od cíle a poslání, v němž dosud všichni Čechoslováci byli jednotni, od boje za obnovení politické československé samostatnosti, že by mohla cíl a poslání to zatlačit do pozadí a rozložit úplně Českoslováky ve dva tábory, které by stejně, jako bylo u Rusů, započaly mezi sebou vésti občanskou válku, rozhodla se pevně státi na stanovisku ozbrojené neutrality a do sporů v Rusku se neplésti. Masaryk, který doporučoval státníkům Dohody, aby se sovětovou vládou nebyli v nepřátelství, na počátku bolševického hnutí dal ihned nejrozhodnější rozkazy všem plukům, aby se zdržely jakéhokoliv zasahování do vnitřních záležitostí ruských. Když sovětová vláda dala se s ústředními velmocemi v jednání o mír, který pak konečně uzavřela v Brestu Litevském, odbočka Nár. Rady postřehující, že po míru východní fronta bude klidná a že Českoslovákům nebude možno na Rusi bojovati proti vojskům německým a rakouským a plnit tím vlastní poslání československé armády, pe-

*) Dr. F. V. Šteidler: Československé hnutí na Rusi. Praha 1921. — Jaroslav Kratochvíl: Cesta revoluce. Praha 1922. — R. Gajda: Moje paměti. Na Kr. Vinohradech 1920.

čovala o to, aby českoslovenští vojáci mohli proti svým odvčkým nepřátelům bojovati tam, kde jich bylo Dohodě potřeba, na frontě západní. Národní Rada československá obávajíc se, aby uzavřením míru neoctla se československá armáda v Rusku na půdě ilegální, docílila, že dne 16. prosince r. 1917 vláda francouzská uznala dekretem Českoslováky za organisované v samostatnou armádu, bojující pod vrehním velením francouzským a pod vlastním praporem proti ústřední mocnostem a v ohledu politickém řízenou »Národní Radou Zemí Českých a Slovenských v Paříži«. To byl veliký politický a diplomatický úspěch. To bylo po prvé, že »Národní Rada« byla veřejně uznána v úřední listině. Na základě tohoto dekretu vstoupilo v činnost první československé konstituované vojsko, vojsko vytvořené přímo Čechy, vojsko čisté národní. Bylo to zároveň uznání výslovné a bezvýhradné národní svrchovanosti československého národa a uznání práva zříditi národní, samostatný stát. Československé vojsko na Rusi bylo částí autonomní čsl. armády ve Francii. Za dané situace jednalo se o to, aby tato největší část byla z Ruska dopravena do Francie. Cesta, kterou se to mohlo státi, byla jediná: cesta na Vladivostok a odtamtud po moři.

Odbočce Nár. Rady československé na Rusi nepodařilo se, aby českoslovenští vojáci dodrželi zamýšlenou neutralitu a co nejrychleji a bez průtahy přes Vladivostok dostali se do Francie. Ruské směry, navzájem v občanské válce se potírající a nemající dostatečné a disciplinované branné moci jeden proti druhému, obracely se na československé vojiny o pomoc. Českoslovenští vojini těmto svodům nedovedli odolati a dle toho, jak byli politicky orientováni, pomáhali. Jeden proud Českoslováků porušil vyhlášenou neutralitu, připojiv se k protibolševickému hnutí kozáků na Donu, druhý v Ukrajině, připojiv se k bolševické rudé gardě. Proud bolševický v československé armádě šel záhy tak daleko, že pod vlivem komunistických ideí vystoupil politicky proti Národní Radě a založil si dne 24. února r. 1918 jako svoji nejvyšší autoritu »Čsl. revoluční radu dělníků a vojáků«. Postupoval od té chvíle i politicky samostatně, v duchu politiky sovětové vlády. Později snažil se i sovětové vládě získati čsl. armádu.

V mírové smlouvě, kterou ruská vláda uzavřela s Německem, byla podmínka, že sovětová vláda nebude trpěti na ruské půdě ozbrojených cizinců. Aby této podmínce dostála, žádala od Českoslováků, aby při své přepravě Ruskem vojsko československé projelo beze zbraní. Zástupci odbočky Nár. Rady s ruskou vládou dojednali, že se tak stane, a sovětová vláda slíbila podporovati evakuaci Českoslováků, aby co nejrychleji jako »skupina svobodných občanů« a ne jako »bojovné jednotky« mohli Rusko opustiti. Ale českoslovenští vojáci obávajíc se, aby nebyli prohlášeni za zajatce, když by odevzdali zbraň, jen neradi plnili závazek, přijatý odbočkou Národní Rady, a nedůvěřující bolševikům, rozhodli se záhy neodevzdávati dále zbraní a zahájit dle

potřeby i přes odpor sovětů svůj postup na Vladivostok. Usnesení v tom směru učinila první dne 13. dubna r. 1918 důvěrná vojenská porada velitelů části I. divise v Kirsanově. Když pak ruská vláda žádala, aby přeprava vojska, poněvadž mezi tím v dubnu Japonci vyloďili vojska ve Vladivostoku, jak doporučovali z technických důvodů i zástupci Anglie a Francie, děla se přes Archangelsk, když českoslovenští vojáci proti tomu se vzepřeli, poněvadž viděli v nařízení takovém roztržení československého transportu, rozhodli se Čechoslováci ve výročí pražské defenestrace dne 23. května r. 1918 na sjezdu československého korpusu v Čeljabinsku, zastaviti další odevzdávání zbraní do té doby, dokud se nedostane vojsku záruk svobodného odjezdu a osobní bezpečnosti vůči protirevolučním vlakům. Toto rozhodnutí bylo motivováno tím, »že sovětová vláda nemá sil zaručit volný a bezpečný проезд našim vojákům do Vladivostoku« a stalo se proti rozkazu odbočky Nár. Rady z 21. května r. 1918, která kategoricky žádala: bezpodmínečně vydat všechny zbraně představitelům místních sovětů a každého, kdo by neplnil tohoto rozkazu, považovala za zrádce a stavěla ho mimo zákon. Od této události odbočka Nár. Rady přestala býti vojsku jakoukoliv autoritou. Její místo zaujal »Prozatímní Výkonný Výbor«, jehož úkol byl provést přepravu československé armády do Vladivostoku, přes odpor ruské vlády, »vlastním pořádkem«.

Československá armáda začala se probíjeti na Dálný východ. Obsazovala hlavní trať, vedenou napříč Sibiří, t. zv. magistrálu, obsazovala nádraží i města. Ruský proud, bolševikům nepřátelský, počal v této činnosti Čechoslováků spatřovati příchod svého osvobození od diktatury proletariátu, okamžik, aby sovětová vláda byla odstraněna, a proto Čechoslováci v jejích činnosti počal podporovati a velebiti. Zástupci dohodového vojska na Rusi varovali české vojáky před touto akcí a před konfliktem se sověty, poněvadž spatřovali v tom zdržení na cestě do Francie, ale mluvili, až na nepatrné výjimky, k uším hluchým. Sovětová vláda, postřehující, že akce československá stala se prostředkem pro akce protibolševiků v Rusku i mimo ně, usilujících o zničení diktatury proletariátu, tím neústupněji a ostřeji stála na svém původním stanovisku, žádala energicky odzbrojení Čechoslováků a ozbrojenou mocí se ho domáhala.

»Prozatímní Výkonný Výbor« ve vývoji své akce postoupil v první polovici července r. 1918 ještě dále, učinil z československé armády zřejmou podporu vnitřní ruské protirevoluce. Dne 7. července r. 1918 velitel volžské fronty vydal rozkaz: »Na základě rozhodnutí sjezdu sboru, v souhlase s naší Nár. Radou i po dohodě se všemi spojenci náš sbor určen jako předvoj spojeneckých sil a instrukce, vydané štábem armádního sboru, mají jediný účel vybudovati protiněmeckou frontu v Rusku ve spojení s celým ruským národem a našimi spojenci.« Rozkaz vydán byl pod doj-

mem toho, že francouzské vyslanectví schválilo úplně dosavadní akci Čechoslováků, čelící proti sovětové vládě a nepřiklonilo se k dřívějšímu názoru své vojenské misse na Rusi; byl vydán pod vlivem toho, že slibovala se Čechoslovákům co nejrychlejší pomoc spojenců a že dohodové velmocí oznámily sovětové vládě, že »budou považovati odzbrojení Čechoslováků za čin zřejmě nepřátelský k nim, ježto čsl. vojenské oddíly jsou spojeneckými vojsky a požívají ochrany států dohodových.« Hlavní motiv rozkazu byl však pro československé vedení, jak vykládá oficiální historik anabase, tento: »Čsl. vedení za podporu, poskytnutou nám při vystoupení ruským národem, cítilo svou velkou mravní povinnost neopouštěti demokratické elementy obrozujícího se Ruska do zesílení jich vládní a vojenské moci, ale naopak účinnou pomocí umožniti, aby nové, opět slovansky cítící Rusko zaujalo své místo v protiněmeckém boji za společné cíle spojenců a tím i ve prospěch čsl. samostatnosti. Postavením nové fronty v Rusku pomoheno bude též strategicky spojencům v záp. Evropě, neboť Německo bude zbaveno dalšího rozmnožování svých sil přítokem velikého množství válečných zajatců, jakož i veliké výpomoci hmotné, již bralo si Německo po Brest-Litevském míru z nevyčerpatelných zásob Ruska.« Vedení čsl. armády na Rusi v občanské válce na Rusi nezachovalo tím neutralitu, postavilo se na jednu ze zápasících stran, na tu, kterou, po výše uvedené argumentaci, podporovati za nutné pokládala Dohoda, postavilo do pozadí vlastní cíl akce, který vyslovil Masaryk: »Třeba na vlastní pěst a po jednom jest nutno dostat se do Vladivostoku« a položilo tím zárodek k zklamání a rozkladu i ochabnutí akcí československé armády v budoucnosti.

Od července r. 1918 československá armáda nejen podnikla útok proti posicím sovětové vlády, nýbrž hleděla i ustaviti na Sibiři jednotnou vládu všeruskou, namířenou proti sovětové vládě. Celá hlavní trať sibiřská, magistrála, delší nežli osm tisíc km dostala se do konce srpna r. 1918 do rukou českých. Čechoslováci byli páni Sibiře.

V posledních dnech července a v prvních dnech srpna r. 1918 konal se v Omsku sjezd čsl. vojska. Sjezd ten, spočívající na zásadě demokratické, dal Čechoslovákům na Rusi vedoucí orgán, kterého do té doby neměli. Československá Národní Rada v Paříži, v čele s prof. Masarykem, byla sice uznána za ústřední a řídicí orgán čsl. revolučního odboje za hranicemi vůbec, ale sněm československé revoluce na Rusi měl budoucně určovati politické směrnice československého odboje na Rusi, pokud šlo o otázky diplomatické, v souhlase s Československou Národní Radou, a stanoviti pravidla pro vyřizování správních záležitostí. Sněm volil sobě zodpovědnou Odbočku Čsl. Národní Rady na Rusi mimo předsedu, jímž byl na Rusi meškající člen Čsl. Národní Rady. Sněm stal se tím prvním a rozhodujícím orgánem čsl. odboje na Rusi.

Masa československé armády žárlivě hájila v budoucnosti tuto demokratickou svoji organizaci, zvláště proti pokusům změnit ji ve směru utužení vojenské disciplíny. Chtěla setrvati na půdě revoluce a demokracie a vzpírala se tomu, aby, jak říkala, ideoví dobrovolníci československého odboje zahraničního přestali jimi býti a stali se jen vojáky.

Postup československé armády na Rusi, zvláště její vítězné boje se sověty na frontě povolžské, a rychle pokračující dobývání Sibíře byly s radostí stopovány dohodovými velmocemi. Cenily si, že ústřední velmoči pro neklid v Rusku, přes mír s Ruskem a Ukrajinou, nemohly vrhnouti veškeru svoji vojenskou sílu z fronty východní na frontu západní; měly radost z toho, že veliké přírodní bohatství Sibíře nemohlo se dostat do rukou německo-rakouských a že znemožnila se přeprava německých a rakouských zajatců do jejich domovin a tím ohrozilo se rozmnožení branné moci ústředních velmocí. Masaryk sám pod vlivem toho všeho musil ustoupiti od svého hlásaného stanoviska neutrality a dodatečně schválil kroky vedení čsl. armády na Rusi, když v rozkazu armádnímu sboru československých dobrovolníků v Rusku napsal: »Vlivem okolností musíte zůstatí v Rusku a postupovati společně se spojenci. Našimi nepřáteli v Rusku jsou Rakušani a Němci a ti jednotlivci a strany ruské, které se s nimi spojily proti našim čestným spojencům a proti nám. Naše armáda jest armádou demokratickou a taktéž její cíle. To, co jsme viděli v Rusku, naučilo nás, že Čechoslováci nemají nic společného s anarchií a nepořádkem.« Československá armáda byla postavena úplně k službám Dohody, vystupovala »na obranu zájmů Spojenců«. Dohodové velmocí této ochoty a činnosti československé armády na Rusi si byly plně vědomy a hleděly je odplatiti. Dne 29. června r. 1918 Francie prohlásila právo českého národa na samostatnost a uznala veřejně a oficielně Čsl. Národní Radu v Paříži za nejvyšší orgán, spravující veškerý zájem čsl. národa v krajinách Dohody a za první základ budoucí československé vlády, k ní připojila se dne 1. července a 9. srpna Velká Británie, uznávající pokus čsl. armády »v Rusku a Sibíři zastavit německou invasi«, 9. září pak Japonsko a 2. září Spojené Státy Severoamerické. Československý národ byl uznán hlavními účastníky Dohody za národ spojenecký, jeho vojsko za hranicemi »za jednotnou, spojeneckou a válku vedoucí armádu, která stojí v pravidelné válce proti Rakousko-Uhersku a Německu«, Československá Národní Rada za nejvyšší orgán československých národních zájmů a představitelku budoucí československé vlády, vykonávající nejvyšší autoritu nad touto spojeneckou armádou. Vídeňská vláda hleděla na »Českém Svazu« vymoci, aby se zřekl veřejně zahraniční propagandy československé, a když se jí to nepodařilo, proti uznání Českoslov. Nár. Rady Anglií se ohradila v druhé polovici srpna r. 1918, prohlášujíc Národní Radu za soukromý výbor bez mandátu národa, odpírajíc,

že by československá armáda mohla býti uznána za spojeneckou ve smyslu mezinárodního práva a uvádějíc, že v čsl. armádě jest jen nepatrná část Čechů a Slováků.

Výkon čsl. armády v létě r. 1918 na Rusi byl vrcholným bodem činnosti této armády. Poklesal, jakmile armáda, vysílená rozčilujícími a dlouhými boji postřehla, že kombinace o protiněmecké frontě na Rusi jest za daných poměrů jen přáním, že protirevoluční živly na Rusi jsou neschopny čeliti sovětům, že nejvíce ze situace těží carism a ne demokracie, jakmile sovětské panství počalo proti různým proroctvím opačného rázu se utužovati a vojensky organisovati, jakmile dohodové velmocí, až na nejvíce na Sibíři angažované Japonsko, neposílaly slíbenou, dostatečnou pomoc, jakmile přišly zprávy o hroucení se německé fronty na západě a jakmile dosažen byl vlastní a první účel činnosti československé armády: obnovení československého státu. Československá armáda ve svém jádru od té chvíle naplněna byla jen jedinou touhou, měla jen jeden maják, ke kterému špěla: po tolika strádáních v klidu pracovati doma, u svých, v osvobozené vlasti československé. Od podzímka r. 1919 do konce první polovice r. 1920 opustila postupně všechna čsl. vojska přes Vladivostok Rusko. Nedala se od svého cíle zdržeti ani hrozbami ani sliby nikoho, nedala se zlákatí návrhy některých nacionálně a protisocialisticky naladěných vůdců a politiků, aby se probíla sovětovým Ruskem na západ do Čech, špěla k cíli svému, překonávajíc všechny obtíže dopravní, politické a vojenské, způsobené občanskou válkou na Rusi a výbojností Japoncův, opustila Rusko, svůj druhý domov, ve své většině ne v nepřátelství, nýbrž v dohodě a smíru s bolševiky, poněvadž viděla, jak ruská demokracie počala se stavěti za sovětovou vládu jakožto jedinou vládu ruskou, schopnou organisačně a vojensky vysvobodit Rusko z jeho přetěžké krise.

XXVII.

Československý odboj zahraniční nevládl jen československým vojskem na Rusi, nýbrž i ve Francii a v Itálii. Ve Francii francouzská vláda uznala Čechoslováky za samostatnou armádu dne 16. prosince r. 1917. Její základ tvořili českoslovenští dobrovolníci ve francouzské armádě, od druhé polovice července r. 1917 do Francie dopravovaní českoslovenští vojáci z Ruska, od 21. listopadu r. 1917 z Ameriky dojíždějící dobrovolnické čety, zvláště Slováci hojně prostoupené a od června r. 1918 i část čsl. vojáků z Itálie. Z československých zajatců do československé armády ve Francii náleželi ti zajatci, kteří se nalézali v srbských zajateckých táborech a po zabrání Srbska a Albanie ústředními velmocemi byli převezeni do Francie. Byla to armáda o čtyřech plucích. Její část dobyla válečných úspěchů v říjnu r. 1918 na samostatném úseku fronty v Champagni u Vouzières a Terrone. Francie od

počátku války vážila si nadšení a odhodlanosti, s kterými čeští vojáci bojovali proti nepřítelům Francie a nepřítelům svým.

Aby v Itálii*) mohlo se budovati z československých zajatců československé vojsko, o to u vládních a vojenských kruhů a v československých zajateckých táborech v Itálii učinil pokus dr. Ed. Beneš, když v září r. 1917 zavítal osobně do Itálie. Jeho kroky nenesly takového ovoce, jaké by si byl přál. Itálie sama tehdy ještě nebyla rozhodnuta o otázce existence Rakousko-Uherska a česká akce zahraniční nebyla ještě tak daleko, aby Itálie mohla se pro ni prohlásiti. Teprve když v únoru r. 1918 dr. Štefánik zajel do Itálie, mohl býti proveden v českých zajateckých táborech první nábor. Ale až dne 21. dubna r. 1918 docílil dr. Štefánik toho, že Itálie oficielně svolila k ustavení autonomní československé armády na italské půdě pod autoritou Československé Národní Rady v Paříži na její náklad a za nejvyššího velitelství italského. Československé legie mohly přímé akce na frontě účastniti se až od konce května r. 1918. Bylo jich používáno nejprve především ke službám výzvědným a pak měly úkoly útočných jednotek. Od 7. června r. 1918 vydávaly týdeník »V boj!«, který z letadel vrhaly na rakouskou frontu a přispívaly tak k rozkladu rakouského vojska. Československá armáda v Itálii měla v květnu r. 1918 na 10.000, v říjnu téhož roku na 17.000 mužů. Vyznamenala se v červnu r. 1918 na piaské frontě a dne 21. září r. 1918 zvítězila na Doss' Altu. Tento poslední její válečný úspěch způsobil, že italský ministerský předseda Orlando ve své řeči v italském parlamentě dne 3. října r. 1918 dal opatření z 21. dubna r. 1918, týkajícímu se utvoření legií, ten výklad, že konvence v ten den uzavřená »se rovnala výslovnému uznání Československé Národní Rady za de facto vládu«. Českoslovenští legionáři na italské frontě podali nejskvělejší příklady oddanosti k národu a vlasti. Bojovali nadšeně a hrdinně proti svému rakouskému nepříteli, nelekali se ztratiti za osvobození svého národa život a sebevědomě kráčeli k šibenici ti z nich, kdo byli v boji zajati, rakouskými válečnými soudy za velezrádce prohlášení a k trestu provazem odsouzení. Své vlasti a národu zachovali věrnost až do konce; do nejstrašnější smrti.

XXVIII.

Na počátku července r. 1918 byly poměry stranické v zemích českých již tak vykrystalisovány, že ukázala se možnost vyhověti veřejnému mínění a vybudovati jednotný orgán národní vůle, který by odpovídal novým stranickým poměrům a veřejnému mínění v českém národě. Dne 13. července r. 1918 ustavil se v Praze »Národní Výbor Československý«, krátce nazývaný jen »Národní Výbor«. S »Národním Výborem«, utvořeným v listopadu r. 1916,

*) J. Logaj: Československé legie v Itálii. V Praze, 1922.

neměl mimo pojmenování nic společného. Byl to orgán nový programem i složením. Jestliže starý »Národní Výbor« stál ještě na stanovisku habsburské monarchie a počítal s habsburskou dynastií, nový »Národní Výbor« již programaticky stál mimo Rakousko-Uhersko a s habsburskou dynastií nepočítal. Svě poslání viděl v příkazu doby: »V soustavné práci shromažďovati, pořádati a vésti všechny veliké duševní, morální a hmotné síly v národě k dosažení toho, co jest nejsvětějším, nezadatelným právem každého národa a co nemůže a nebude odpíráno také národu našemu; právo sebeurčení v samostatném, demokratickém státě československém s vlastní správou ve vlastním domě a pod vlastní svrchovaností.« Bylo to první oficielní prohlášení vydané politickým orgánem českého národa v zemích českých, které od počátku války se prohlašovalo jasně, určitě a bez výhrad pro politický program zahraniční propagandy československé a opustilo zcela vědomě státoprávní prohlášení »Českého Svazu« z 30. května r. 1917.

Nový »Národní Výbor« neměl co do složení nic společného se starým »Národním Výborem«. Onen nevznikl organicky z tohoto, nebylo mezi nimi vůbec souvislosti. Nový »Národní Výbor« vyrostl z nových, přerozených politických stran. Při jeho budování nebyly rozhodné osobní vlastnosti těch, kdo se do výboru dostávali, nýbrž jediné příslušnost k politické straně. Nový »Národní Výbor« nebyl nežli zastoupením politických stran v tlumočnicku národní vůle, k zastoupení těch, kdo stáli mimo strany, nepřihlížel, ba úmyslně je přecházel. Zastoupení stran nedálo se náhodně, nýbrž dle určité zásady, již formuloval Ant. Švehla.*) Jednotlivým politickým stranám se dalo zastoupení dle poměru počtu hlasů, jaký obdržely při volbách do rady říšské r. 1911; za politickou stranu byla uznána však jen taková strana nebo skupina, která se účastnila již všeobecných voleb r. 1911 a obdržela při tom aspoň 1% odevzdaných hlasů. Nový »Národní Výbor« původně měl jen 30 členů. Nebyla mezi nimi žádná žena. Osm členů připadlo agrárikům, čtyři české straně socialistické, jeden staročeské straně, čtyři lidové (katolické) straně, pět národní demokracii, jeden straně pokrokové (realistické) a sedm straně sociálně demokratické. V čelo »Národního Výboru« jako předseda byl postaven dr. Karel Kramář.

Dne 14. července r. 1918 dozvěděla se veřejnost o ustavení »Národního Výboru Československého«. Byla jím vybidnuta, aby podepřela práci Národního Výboru všemi svými silami, aby byla poslušna všech příkazů společné kázně a pevně i odhodlaně šla za tím, co bylo společným cílem celého národa. Dne 20. července r. 1918 zahájil »Národní Výbor« své úřadování.

*) Dr. Ant. Hajn — Dr. P. Šámal: Před Národním Výborem. První ročenka Nár. shrom. Čsl. republiky. V Praze, 1919, str. 11.

Československý národ měl ve svém »Národním Výboru« nejvyšší politický orgán, který by vedl věci národa, určoval jeho politický postup a zvláště, který by se stal nejvyšší politickou autoritou v zemích československých, kdyby »Český Svaz« přestal existovati, říšská rada vzala za své a Rakousko-Uhersko se rozpadlo.

»Národní Výbor« konal od svého počátku soustavné přípravy pro revoluční převrat. Očekával jej v zimě r. 1918 nebo na jaře r. 1919. Budoval pro tento okamžik důvěrnou organizaci ve všech českých zemích a na Slovensku, shromažďoval finanční prostředky a pečoval, aby vývozem potravin a uhlí ze zemí českých nezůstaly země české za převratu bez nejnnutnějších zásob.

V »Národním Výboru« převahu měly živly buržoasní. Aby vliv ten se zmenšil a nezapomínalo se, že ukončení války otevře dveře dokořán řešení sociálních otázek, ustavila se v Praze dne 6. září r. 1918 jako protiváha buržoasních stran socialistická rada. Její cíl byl zjednatí společný postup národněsociální a sociálně demokratické strany nejen v akcích za obnovení československého státu, nýbrž i do popředí dostatí a domáhati se energicky řešení přerodu společenských řádů ve směru socialistickém.

XXIX.

V první polovici srpna r. 1918 vědělo se ve velkém hlavním německém stanu ve Spaa, že po zhroucení velké ofensivy na západě byla situace Německa vojensky neudržitelná a že bylo nutno navázat s nepřitelem jednání o dorozumění. V polovici srpna konaly se tam porady, jichž účastnil se rakouský císař Karel a zahraniční ministr habsburské monarchie hr. Burian, o možnostech míru. Rakouská vláda byla pro to, aby se okamžitě učinil krok k míru tím, že by se vydala přímá výzva na všechny válčící státy; německé vůdčí kruhy byly pro nabídku míru prostřednictvím některého neutrálního státu a to až tehdy, až vojska po porážce se seskupí na nové čáře nebo až stihne nepřítel nějaký nezdar. K dohodě nedošlo a císař Karel i hr. Burian odjížděli ze Spaa odhodláni provést svůj návrh sami v době nejbližší.

Že německý hlavní stan vojenský pokládá situaci pro Německo za ztracenou, vědělo se bezpečně v českých kruzích politických ještě v srpnu r. 1918.*) Že pak Rakousko-Uhersko snažilo se uzavřítí mír za každou cenu a že konalo energické přípravy k němu, projevilo se ku konci srpna, když do Prahy důvěrně zavítal vyslanec prof. J. Lammasche, aby u některých politiků českých oportunistického směru vyzvídal, ovšem bezúspěšně, jak dle

*) Dr. Al. Rašín: »Převrat z 28. října 1918« ve spisu »Maffie«. V Praze, 1919, str. 5.

českého přání by se měla habsburská monarchie přerodit a zda někteří čeští politikové by chtěli při tom spolupůsobit.

Dne 14. září Rakousko-Uhersko přes odpor Německa přímo zvalo všechny válčící mocnosti k brzké důvěrné a nezávazné rozmluvě v neutrální cizině o základních principech míru. Státníci dohodou ve svých projevech odmítli toto pozvání a státní tajemník severoamerický jménem presidenta Wilsona oficiálně dne 17. září odpověděl, že vláda Spojených států nepřistoupí na žádný návrh, týkající se konference o záležitosti, o které jasně vyslovila svoje stanovisko.

Situace ústředních velmocí se proti očekávání Čechů doma i za hranicemi rychleji stávala neudržitelnou. Dne 21. září zhroutil se bulharská fronta a dne 25. září nabídlo Bulharsko Dohodě příměří. Pod dojmem této události, dávno a toužebně v politických kruzích očekávané, sešli se v Praze dne 29. září »Národní výbor«, »Český Svaz« a občanskí členové panské sněmovny, aby prohlásili, že český národ nemá nic společného s činiteli, které postihuje nesmírná tíha zodpovědnosti za hrůzy válečné, a že národ setrvá v boji za svoji plnou samostatnost a svobodu, necht přijde cokoliv. A sotva že se sešla poslanecká sněmovna říšské rady, čeští poslanci spolu s druhými slovanskými poslanci nejen žádali za samostatné zastoupení svých národů na mírové konferenci, nýbrž i řečí předsedy »Českého Svazu« Fr. Staňka dne 2. října r. 1918 dali plnou legitimaci k mírovému jednání Národní Radě Československé v Paříži. »Nechtěli jste nás připustit, pravil Fr. Staněk, k mírovému jednání, ale nyní budete mít při mírovém jednání české zástupce, budete je mít proti své vůli, a to zástupce československých brigád. S těmi budete musit jednat o české otázce, ne s námi, a proto nevyjednáváme s vámi my. Tato otázka bude řešena jinde nežli zde v Rakousku. Zde není mocenských faktorů k řešení této otázky«.

Dne 5. října odhodlaly se ústřední mocnosti v dohodě, ale odděleně, požádati o okamžité příměří a nabídnouti Spojeným Státům Severoamerickým mír. Žádaly presidenta Wilsona, aby ujal se mírového jednání, uvědomil o tom válčící strany a sezval zmocněnce nepřátelských států k jednání. Rakousko-Uhersko tehdy za základ mírového jednání přijalo podmínky Wilsonovy, rozličně projevené,*) zvláště však jeho zásady z 8. ledna r. 1918. Nabídka přišla do Washingtonu dne 7. října a stala se předmětem důkladných úvah. Do úvah těch mohl šťastnou shodou událostí osobně zasáhnouti prof. Masaryk.

Masaryk dne 29. dubna r. 1918 přistál u břehů amerických a od 11. října nepřetržitě zdržoval se ve Washingtoně, aby mohl míti přímý vliv na rozhodnutí americké vlády. Vycítil, do jak

*) Poselství z 8. ledna r. 1918, čtyři body v řeči Wilsonově z 12. února r. 1918 a řeč jeho ze dne 27. září r. 1918.

vážné situace se dostalo řešení české otázky mírovou nabídkou ústředních velmocí a jejich vojenskou porážkou. Nastala nejen pro Masaryka, nýbrž i pro celý český národ chvíle, v níž tajil se dech, chvíle, plná napjatého očekávání a nejistých nadějí. Splní nyní Dohoda a zvláště Wilson sliby, které českému politickému vedení za hranicemi učinili? Nebo zapomenou na ně? Zapomenou na to, že mezi své válečné cíle pojali oficiálně osvobození Čechoslováků od cizího panství, že uznali oficiálně československou armádu za armádu spojeneckou, Čechoslováky za národ stojící ve válečném stavu s Německem a Rakousko-Uherskem a Československou Národní radu za faktickou vládu československého národa? Budou státi jen na provedení federalisace Rakousko-Uherska, na niž pomýšlí Rakousko-Uhersko, nebo splní československému národu jeho největší naději a obnoví úplně samostatný stát československý? Masaryk dne 13. října poslal Lansingovi a několika diplomatům Dohody pamětní spis o mírové notě ústředních velmocí. Varoval v něm před uzavřením příměří, které by zachovávalo habsburskou monarchii a připomínal dané oficiální sliby. Aby pak tím spíše docílil splnění toho, co máti vyplněno si z celé duše přál, odhodlal se Rakousko-Uhersko i velmocí dohodové postavit před hotové skutky.*) Dne 14. října r. 1918 k jeho naléhání dr. Ed. Beneš, tehdy již jako ministr zahraničních věcí, oznámil protiněmecké koalici pro vhodnou chvíli připravené ustavení prozatímní, válečné vlády československé s dočasným sídlem v Paříži a jmenování zástupců u spojených vlád v Londýně, v Paříži, v Římě, Washingtonu a v Rusku. Jako prezident vlády, předseda ministerské rady a jako ministr financí fungoval prof. Masaryk; jako ministr zahraničních věcí a vnitra dr. Ed. Beneš a jako ministr války dr. Milan Štefánik. Dr. Beneš po řeči Staňkově z 2. října mohl právem ve sdělení napsati, že se rozhodnutí o prozatímní vládě stalo »v dohodě s politickými vůdci našich zemí«.

Dne 17. října dal odevzdati Masaryk ve svých nových funkcích v státním departementu ve Washingtonu prohlášení československé samostatnosti provisorní vládou československou. Toto prohlášení bylo datováno v místě provisorní vlády československé v Paříži, ale ve skutečnosti vzniklo na půdě americké, ve Washingtoně. Bylo tam v podstatě dopsáno hned dne 13. října a bylo dílem prof. T. G. Masaryka. Jest to vrcholný bod zahraniční propagandy československé. V prohlášení odmítá se federalisace habsburské monarchie, ke které se připravovala sáhnout rakouská vláda, aby zachránila Rakousko-Uhersko, a činí se slavnostní prohlášení československé samostatnosti. Toto prohlášení, jak jest jasno vzhledem k názorům jeho autora, spočívalo na historickém a přirozeném právu. »Odpíráme, praví se tu, zůstatí dále v jaké-

*) Jaroslav Císař: Naše prohlášení neodvislosti. Lidové Noviny (Brno) z 28. října r. 1919.

kóliv formě součástíku Rakousko-Uherska. Požadujeme pro Čechy právo býti spojeni se svými slovanskými bratry ze Slovenska, součástíku to našeho národního státu.« Důvody, proč odmítla se habsburské monarchie a její dynastie, proč vyhlašovalo se rozčlenění oné, byly jednak věrolomnost dynastie, jednak to, že monarchie zůstala nadále kolonií imperialistického Německa a nepřestala býti jeho předvojem na východě. »Náš národ volbou povolal Habsburky na český trůn a toutéž svobodnou volbou a týmž právem je sesazuje. Tímto prohlašujeme habsburskou dynastii za nehodnou vésti náš národ a upíráme jí veškeré nároky na vládu nad Československou zemí. Slavnostně prohlašujeme, že od nynějška tvoříme svobodný a samostatný lid a národ. Přijímáme a připojujeme se k ideálům moderní demokracie, ony bylyť ideály našeho národa po staletí. Přijímáme americké zásady, tak jak byly vyloženy prezidentem Wilsonem, zásady osvobozeného lidstva, skutečné rovnosti národů a vlád, jejichž veškerá spravedlivá moc vychází ze souhlasu ovládaných.«

Prohlášení nepohybuje se však jen v těchto abstraktních zásadách, nýbrž snaží se vyložití, jaký má býti obnovený stát československý, rysuje konkrétně hlavní zásady ústavy, třebaže připouští, že konečné rozhodnutí o ústavě »spadá v oblast působnosti zákonně zvolených reprezentantů osvobozeného a spojeného národa«. Jaké jsou tyto zásady? Odpověď na to lze dáti předem vzhledem k politické vyhraněnosti toho, jenž byl jejich autorem. Jsou to zásady vítězného republikanismu, demokracie, svobodomyšlnosti a sociální spravedlnosti.

»Československý stát, prohlašuje se tam, bude republikou, jejíž neustálou snahou bude býti pokrokovou; ona zaručí naprostou svobodu přesvědčení náboženského, vědy, písemnictví, umění, slova a tisku, práva shromažďovacího a petičního. Církev bude oddělena od státu.

Naše demokracie bude spočívati na všeobecném právu hlasovacím; ženy budou postaveny politicky, sociálně a kulturně na roveň mužům; práva menšiny budou zaručena poměrným zastoupením; národní menšiny budou požívati rovných práv; vláda bude formy parlamentární a bude uznávati zásady iniciativy a referenda; stálé vojsko bude nahrazeno milicí.

Československý národ provede dalekosáhlé sociální a hospodářské reformy. Velkostatky budou věnovány domácí koloniaci; výsady šlechtické budou zrušeny.

Národ náš převezme svou část předválečného státního dluhu rakousko-uherského, válečný pak dluh ponecháme těm, kteří za něj nesou zodpovědnost.

V zahraniční politice přijme Československý stát svoji plnou část zodpovědnosti za reorganisaci východní Evropy; on přijímá cele demokratickou a sociální zásadu národnostní a dává svůj

souhlas k nauce, že veškeré konvence a smlouvy mají býti uzavírány otevřeně a upřímně, bez tajné diplomacie.

Naše ústava postará se o zřízení účinné národní a spravedlivé vlády, která bude vylučovati jakékoliv zvláštní výsady a zne-
možní třídní zákonodárství.«

Prohlášení však nadhazuje i otázku, zda bude možno, aby v střední a východní Evropě byl československý stát sám o sobě, úplně na svých nohou a připouští možnost, že »svobodní národové střední a východní Evropy snadno se sfederalisují, uznají-li to za nutné«.

Prohlášení československé samostatnosti jest nejslavnější projev a čin československého národa z doby válečné, jest to projev a čin, který si zasluhuje spíše nežli cokoliv jiného, aby byl oslavován svátkem národním. Zahraniční propaganda československá dobyla jím plného vítězství.

Prohlášení bylo odevzdáno v Bílém domě dne 17. října. Bylo to v týž den, kdy státní departement se rozhodl vydati v následující den odpověď na mírovou nabídku Rakousko-Uherska. Pod silným dojmem československého prohlášení a dřívějšího memoranda Masarykova rozhodl se dáti Rakousko-Uhersku odpověď, datovanou stejně s československým prohlášením, dne 18. října r. 1918, a odpovídající nejdále jdoucím přáním a tužbám československého národa. Wilson v podstatě vyřkl rozsudek smrti nad Rakousko-Uherskem, odmítl jednati o míru na základě zásad, jím projevených dne 8. ledna r. 1918, v nichž byl jen pro autonomii národů v Rakousko-Uhersku, cítil se vázaným tím, že uznal Čechoslováky za národ válčící s ústředními velmocemi a Československou Národní Radu v Paříži za de facto válčící vládu, která má plnou autoritu, aby řídila vojenské a politické záležitosti Čechoslováků, a Čechoslováky s Jihoslovany, a ne sebe, označil za »soudce nad jakýmkoli podnikem rakousko-uherské vlády, který by měl splniti jejich snahy a jejich pojmání svých práv a osudu, jakožto členů rodiny národů.« Vítězství československého národa nad habsburskou monarchií bylo úplné a dokonalé, národ v Rakousko-Uhersku tak utiskovaný, stal se jedním z rozhodujících soudců nad jejím osudem. Soud ten nemohl dopadnouti jinak, nežli že Rakousko-Uhersko přestane existovati. Rozsudek byl vyřčen v stejný den s odpovědí Wilsonovou — prohlášením československé samostatnosti.

Do Prahy oficiální zpráva o utvoření československé prozatímní vlády v Paříži a o formálním prohlášení československé samostatnosti touto vládou došla dne 20. října r. 1918.*) Vzbudila nezměrnou radost v politických kruzích, ale byla utajena veřejnosti z důvodů taktických.

*) Dr. Fr. Soukup — dr. Al. Rašín. »Národní Výbor a 28. říjen« v první ročence Nár. Shromáždění. V Praze 1919, str. 23.

XXX.

Aby československý stát byl plně obnoven, bylo potřebí prohlášení jeho samostatnosti doplniti převzetím státní moci v československých zemích nejvyšší politickou autoritou národa, Národním výborem. Mělo-li se to státi bez krveprolití, bylo nutno vyčkati k tomu vhodné příležitosti, poněvadž nebylo jisto, zda dynastie a vedoucí činitelé v Rakousko-Uhersku nesáhnou k obraně, aby v nejkritičtější chvíli zachránili, co by se zachrániti ještě dalo. Tento vhodný okamžik mohl nastati v té chvíli, kdy by Rakousko-Uhersko kapitulovalo.

Část veřejného mínění v zemích českých byla nedočkavá a soudila, že k převzetí státní moci mělo se přikročiti brzy na to, kdy Rakousko-Uhersko se zbývajícími ústředními mocnostmi nabídlo Severoamerické Unii příměří. Socialistická rada, která získala si bezpečné zprávy o nařizeném vývozu potravin, uhlí, železničních vozů, lokomotiv atd. ze zemí českých a obávala se, aby státní moc nedostala se »Nár. Výboru« do rukou, kdy již nařízení o vývozu bude provedeno a země české budou ochuzeny, dne 14. října uspořádala protestní demonstrace proti těmto opatřením rakouské vlády a bez vědomí »Nár. Výboru« šla ještě dále a použila těchto demonstrací i k prohlášení: »Z nezlomné vůle vlastní a ze sankce všeho demokratického světa prohlašujeme, že stojíme tu dnes jako vykonavatelé nové státní svrchovanosti, jako občané republiky Československé.« Prohlášení to zůstalo jen prohlášením, převzetí státní moci s ním spojeno nebylo, poněvadž pro tuto akci nebyly socialistickou radou učiněny náležitě přípravy. »Nár. Výbor« z toho důvodu nebyl postaven před dokonáný skutek, provedení státního převratu v zemích českých čekalo dále na své řešení.

Císař Karel po nabídce míru, učiněné Wilsonovi, pod vlivem svých rádců soudil, že monarchii ještě uchová. Počal si volati representanty jednotlivých klubů poslaneckých na radě říšské, aby s nimi porokoval o dalším vývoji poměrů. »Český Svaz«, jehož vůdčí činitelé byli u císaře dne 12. října, prohlásil tři základní požadavky: 1. bezodkladné dosazení národní vlády české, 2. její účast na mírovém kongresu a 3. přeložení všech českých pluků z území maďarského a německého do jich vlasti. Císař poznal z této odpovědi a z odpovědi jiných neněmeckých klubů, že situace státu i dynastie jest nejnebezpečnější. V poslední chvíli, dne 16. října r. 1918, manifestem, o němž se vláda klamně domnívala, že odpovídá názorům Wilsonovým, chtěl ještě zachrániti, co zachrániti si přál, a nabídl rakouským národům bez váhání přikročiti k přeměně Předlitavska na přirozených základech ve spolkový stát čtyř svobodných národů. Byl odmítnut hned dne 17. října »Českým Svazem« a »Jihoslovanským Klubem« v zahraničním výboru delegací věrně ruku v ruce s Čechy postupujícím a čelícím zoufalému úmyslu vlády: usmířením Jihoslovánů osamostat-

niti Čechy, a dne 19. října byl odmítnut manifest »Národním Výborem« v Praze. »Česká otázka, pravilo se v prohlášení »Národního Výboru«, přestala býti otázkou vnitřní úpravy Rakousko-Uherska, stala se otázkou mezinárodní, a se všemi otázkami světovými společně bude řešena«. Císař neměl pak již jiného přání, nežli aby celý další vývoj stal se bez krveprolití.

Zdrcující odpověď severoamerické vlády na mírovou nabídku Rakousko-Uherska přišla do Vídně v době, kdy situace rakousko-uherské vlády a celého státu staly se neudržitelnými. Piavská fronta habsburské dynastie octla se v rozkladu. Velení chtělo ještě armádu zachránit do posic, odkud by se pak mohlo jednati o příměří. Ministerský předseda Hussarek i generální štáb rakousko-uherský počali za této situace jednati s »Českým Svazem«, aby české strany vyslaly na piavskou frontu poslance, kteří by vojsku doporučovali ještě na několik dní držeti frontu a spolupráci na vyklizení bohatého materiálu. Jakékoliv jednání v tom směru bylo odmítnuto, dokud by Rakousko-Uhersko nekapitulovalo. Pod dojmem těchto událostí podal ministr zahraničních věcí dne 24. října demisi a den na to odstoupil kabinet Hussarkův. Nástupcem tohoto stal se svojí touhou po míru v cizině známý univ. prof. dr. J. Lammasch, nástupcem onoho Julius hr. Andrassy. Lammasch i Andrassy pracovali ruku v ruce. Chtěli rychle uzavřít mír a to mír separátní, kde by se Rakousko-Uhersko konečně téměř po čtyřiceti letech vymknulo ze smrtícího objetí Německa, chtěli provést přechod Rakousko-Uherska v budoucí útvary a to, jak si přál císař, bez krveprolití. Hr. Andrassy dne 27. října odhodlal se, zpraviv o tom dříve císaře Viléma II., učiniti Wilsonovi nabídku zvláštního míru a okamžitého příměří na základě noty Wilsonovy z 18. října r. 1918, t. j. za uznání práv Čechoslováků a Jihoslovanů. Jeho nota přišla do Bílého domu, když již Rakousko-Uhersko přestalo formálně i fakticky existovati.

»Národní Výbor« v Praze se vším napjetím pečlivě stopoval a hodnotil všechny tyto události. Dne 27. října r. 1918 se usnesl, že převezme státní moc v zemích československých a prohlásí tu samostatný stát československý, jakmile by došla zajištěná zpráva o kapitulaci Rakousko-Uherska. Přípravy pro tento okamžik byly 27. října již úplně vykonány za energického vedení dr. Al. Rašína. Po strážce bezpečnosti a vojenské provedl je vůdce českého Sokolstva dr. Jos. Scheiner. Dne 28. října r. 1918 ráno došla do Prahy toužebně očekávaná zpráva o kapitulaci Rakousko-Uherska. »Národní Výbor« ihned se usnesl převzít správu samostatného československého státu do svých rukou a do večera své usnesení provedl, bez prolití kapky krve, bez výtržností, bez bouřných demonstrací, jen za nezměrného jásotu a veliké radosti českého lidu bez rozdílu stran a smýšlení.

Dne 28. října r. 1918 vyšel první zákon československého státu, začínající radostným poselstvím: »Samostatný stát česko-

slovenský vstoupil v život«. Národní výbor prohlásil se za vykonavatele státní svrchovanosti. Aby zachována byla souvislost dosavadního právního řádu s novým stavem, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu, stanovilo se, že všechny dosavadní zemské i říšské zákony zůstávají v prozatímní platnosti a že všechny veřejné úřady podle těchto zákonů úřadují jsouce podřízeny Národnímu výboru. Určení státní formy bylo zůstaveno Národnímu shromáždění spolu s Československou Národní radou v Paříži, jako orgánům jednomyslné vůle národa. Že to bude státní forma republikánská, tušilo se tehdy již všeobecně.

Dnem 28. října r. 1918 československý národ setřásl se sebe i fakticky cizí jho, pod nímž stenal od r. 1526, odvrhl od sebe okovy cizího panství, dostal rozhodování o svém osudu do svých rukou. Vstoupil skutečně jako svobodný člen do velké rodiny samostatných, svobodných národů, aby mezi nimi dobyl si toho místa, které mu dle jeho zdatnosti náleží.

Večer v den převzetí státní moci Nár. Výborem stihl do Prahy první Slovák, jemuž byla dříve určena funkce v předsednictvu Nár. Výboru, až do 18. října internovaný dr. V. Šrobár. Ujal se ihned práce. Jeho přičiněním se stalo, že dne 30. října Slovensko připojilo se k českému převratu z 28. října r. 1918. Toho dne v Turč. sv. Martině sešli se zástupcové politických stran slovenských, aby prohlásili Národní Radu Slovenskou za jediného oprávněného mluvčího slovenského národa a odmítli každou možnost jednání, nabízeného uherskou vládou. V Turč. Sv. Martině politické strany slovenské slavně přihlásily se ke kulturněhistorické jednotě československého národa a tím Slovensko stalo se i z vůle Slováků částí obnoveného státu československého. To, co politicky bylo od 11. století odloučeno, spojilo se zase, aby sdílelo stejné osudy.

Ačkoliv prohlášení československé samostatnosti prozatímní vládou z 18. října r. 1918 obnovený československý stát označilo republikou, přece první zákon československého státu netroufal si totéž říci. Aby byl »Národní Výbor« o této základní otázce náležitě zpraven, usnesl se pokusiti se o oficielní sejiti šestičlenné delegace »Národního Výboru« a »Českého Svazu« se zástupcem prozatímní vlády zemí československých v Paříži. »Český Svaz« vymohl pro delegáty pasy do ciziny. Nebyly to první pasy, které českým politikům rakouská vláda za války dala (před tím r. 1917 vydala již pasy českým soc. demokratickým poslancům do Stockholmu), ale byly to první pasy, které vydala, v předtuše své smrti, českým politikům k jednání s vůdci zahraničního odboje československého. Ve dnech 28. až 31. října r. 1918 podali si v Ženevě vůdčové zahraniční propagandy ruce s vůdci českého odboje v habsburské monarchii. Dozvěděli se tam, že o státní formě československého státu bylo již rozhodnuto v prohlášení českoslo-

venské samostatnosti prozatímní vládou z 18. října r. 1918 a nemohli, nežli vzítí na vědomí, že československý stát bude pokrokovou republikou. Delegáti »Nár. Výboru« i »Českého Svazu« bez výhrad, neobmezeně, schválili vše, co učinili vůdcové odboje za hranicemi a převzali za celý národ závazky, které oni učinili k dohodovým velmocem. Neskonalý dík delegátů z Prahy platil nejen Dohodě, nejen prozatímní vládě v Paříži, prvním ministrům jejím T. G. Masarykovi, Ed. Benešovi a M. Štefáníkovi, nýbrž i statečným československým vojskům, bez nichž obnova československého státu nebyla by se stala skutkem.

Bez debat, beze sporů mohla první schůze revolučního zákonodárného sboru československého, Národního shromáždění, o jehož svolání rozhodl Nár. Výbor dne 30. října, dne 14. listopadu r. 1918 nejen sesadit habsburskou dynastii, nýbrž i proklamovat československý stát republikou. Nebylo nejmenší pochybnosti o tom, kdo, jako prezident, bude státi v čele obnoveného státu. Nemohl to býti nikdo jiný nežli ten, kdo svým strádáním, neúpornou prací, svým organizačním a praktickým talentem, nezměrnou obětavostí si získal největších zásluh o dobytí československého státu: byl to prof. dr. T. G. Masaryk. Dne 14. listopadu r. 1918 byl jednomyslně Nár. shromážděním za nadšení celého vděčného národa zvolen prezidentem Československé republiky, státu, jemuž dal základy nového života.

Velký sen úplné svobody československého národa došel po tolika utrpeních a bojích svého celého splnění.

